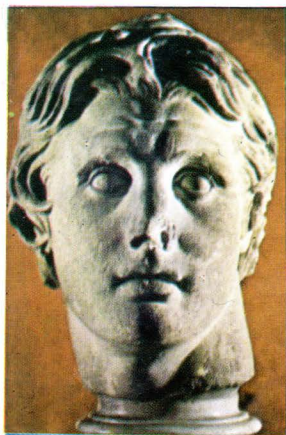

BENOIST-MÉCHIN

ALEXANDRU CEL MARE

*sa
Visul
depășit*

HUMANITAS

SERIA
ISTORIE

DE ACELAȘI AUTOR:

HISTOIRE DE L'ARMÉE ALLEMANDE:

- I: L'effondrement (1918-1919)**
- II: La discorde (1919-1925)**
- III: L'essor (1925-1937)**
- IV: L'expansion (1937-1938)**
- V: Les épreuves de force (1938)**
- VI: Le défi (1939)**

SOIXANTE JOURS QUI ÉBRANLÈRENT L'OCCIDENT:

- I: La Bataille du Nord (10 mai-4 juin 1940)**
- II: La Bataille de France (4 juin-26 juin 1940)**
- III: La Fin du Régime (26 juin-10 juillet 1940)**

LA MOISSON DE QUARANTE

CE QUI DEMEURE:

**Lettres de soldats français
tombés au champ d'honneur (1914-1918)**

L'UKRAINE

LE LOUP ET LE LEOPARD:

- I: Mustapha Kémal ou la mort d'un Empire**
- II: Ibn Séoud ou la naissance d'un Royaume**
- III: Le roi Saoud ou l'Orient à l'heure des relèves**
- IV: Fayçal, roi d'Arabie**

UN PRINTEMPS ARABE

DEUX ÉTÉS AFRICAINS

À DESTINS ROMPUS

L'HOMME ET SES JARDINS

**LE RÊVE LE PLUS LONG DE L'HISTOIRE
(7 volumes)**

BENOIST-MÉCHIN

ALEXANDRU CEL MARE

sau

VISUL DEPĂȘIT

(356-323 înainte de Cristos)

Traducere de

CRINA COȘOVEANU

HUMANITAS

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

BENOIST-MÉCHIN
ALEXANDRE LE GRAND ou le rêve dépassé
Librairie Académique Perrin, 1976

©Humanitas, 1994, pentru prezenta versiune românească

ISBN 973-28-0525-0

*Toți oamenii visează. Dar, uneori,
se pare că istoria însăși visează
prin mijlocirea lor...*

VISUL CEL MAI LUNG AL ISTORIEI...

Toți oamenii visează. Dar, uneori, se pare că istoria însăși visează prin mijlocirea lor. Motoul acestei cărți va fi gândul călăuzitor al tuturor volumelor din această serie.

Un vis?, se vor mira unii. Cum s-ar putea vreodată confunda istoria cu un vis, când ea este doar o înlănțuire strictă de cauze și efecte? S-ar părea că totuși, din când în când, urzeala evenimentelor slăbește și o libertate ce ține de miracol se strecoară treptat. Totul se precipită, totul se accelerează, totul se înalță, totul devine luminos și pînă și imposibilul pare posibil.

Un călăreț țîșnește în arena lumii, un călăreț ce pare mînat de un vis prea mare pentru el. Este împins înainte de o forță nestăvilită, o forță ce-l stăpînește și, în cele din urmă, îl doboară. „E pradă unui vis...“, se spune în popor. Aici, această vorbă trebuie înțeleasă tocmai așa.

Care este, așadar, acest „cel mai lung vis al istoriei“ ce dispare și reapare neîncetat de-a lungul secolelor? Nu este oare speranța de a vedea înfăptuită, în sfîrșit, fuziunea Orientului cu Occidentul, cele două jumătăți ale unei lumi dezbinată? El se naște o dată cu Alexandru cel Mare pe cîmpia de la Hecatompile. Apare din nou cu Cezar și Cleopatra la Alexandria. Reînvie cu Iulian, adoratorul Soarelui; cu Frederic II de Hohenstaufen, cel care a uimit lumea; cu Bonaparte în Egipt, cu Lyautey africanul, cu Lawrence al Arabiei... Am putea compara aceste dispariții și reapariții neîncetate de-a lungul istoriei cu stîlpii unui pod cu arcurile surpate.

Visele acestea sînt ele izolate? Nu e vorba mai curînd de fragmente ale unui vis unic, urmărit cu perseverență de istorie prin mijlocirea unor oameni diferiți, pentru a-și prelungi exis-

tența dincolo de o anumită epocă și a-și găsi, în sfârșit, forma definitivă, neatinsă vreodată? Când depășit, când pîrjolit, când frînt, dar mereu nepotolit, el s-a prăbușit de fiecare dată și s-a terminat printr-un dezastru. Toți cei care s-au lăsat stăpîniți de el au avut un sfârșit tragic. Și totuși, odată pradă lui, nu și-au mai găsit scăparea.

Mai mult de două mii de ani despart dezamăgirea lui Alexandru de disperarea lui Lawrence. Două mii de ani, timp în care acest vis n-a încetat să fie purtat lăuntric. La fiecare reapariție a pătruns în zone tot mai adînci ale conștiințelor stăpînite de el. Acestea au devenit asemănătoare unor torțe a căror flacără piere pentru că este alimentată doar de propria-i substanță. Ce mai rămîne din ele? Cîteva din cele mai strălucitoare traiectorii înscrise de oameni pe firmamentul istoriei.

Această atracție pasionată pe care o simt reciproc Orientul și Occidentul, această irezistibilă chemare lansată peste spațiu și timp nu ar fi, la urma urmei, expresia unei singure iubiri, murind și renăscînd în același decor de foc?

Răspunsul pe care viitorul îl va da ne va spune dacă această iubire a fost doar o himeră sau reapariția unei necesități vitale, mereu înăbușită. Iar dacă, după cum cred eu, acest răspuns va fi pozitiv, istoria va căpăta o dimensiune nebănuită.

Și aceasta pentru că poți să contempli cerul că să-i admiri stelele; poți să deosebești stelele între ele și să alcătuiеști constelații; dar mai poți și să le urmărești drumul prin spațiu pentru a desprinde legile gravitației.

B.-M.

PARTEA ÎNȚĂ

ADOLESCENTUL

I

Granicos, Issos, Arbeles... Trei lovituri puternice răsună pe scena lumii și cortina se ridică, făcându-ne părtași la unul din cele mai fantastice episoade ale istoriei universale.

Aceste trei „victime” au confirmat superioritatea falangelor macedonene în confruntarea cu uriașele armate persane. Au consfințit geniul militar al lui Alexandru. Granicos i-a asigurat dominația în Ionia și Asia Mică. Issos l-a făcut stăpîn pe Siria, Fenicia și Egipt. Arbeles i-a deschis calea spre Babilon și Asia Centrală. Cu toate că aici nu s-a petrecut nimic definitiv. Chiar și după Arbeles, Alexandru nu este încă decît un cuceritor ca oricare altul. Abia la Hecatempile va începe marea schimbare. Acolo va încolți pentru prima dată în mintea unui om ideea de a crea o monarhie universală, adunînd laolaltă Orientul și Occidentul. Acolo se va înfiripa această aspirație, neîncetat zădărnicită și neîncetat renăscută de-a lungul secolelor.

Ce decor! Un imens pustiu de nisip și bolovăniș sclipește dincolo de Porțile caspiene. Aici, în mijlocul ultimelor rămășițe ale armatei sale, își are tabăra Darius III, Regele Regilor. Cîteva plutoane de arcași din garda sa, Nemuritorii, continuă să vegheze în jurul cortului regal. Dar imperiul Ahemenizilor se clatină din temelii. Soldații săi sînt la capătul puterilor, generalii — demoralizați. La căderea nopții, privesc cu toții focurile de tabără răzlețite pe cîmpie — numărul lor este derizoriu. Comparate cu flăcările ce ardeau, nu de mult, pe altarele lui Zoroastru, cele de azi sînt palide și plătînde.

O spaimă nedeslușită se strecoară o dată cu umbrele serii. Totul tremură, totul se clatină. O lume e pe cale de dispariție. Se va naște o alta? Sau poate Universul se întoarce în haos?

Alexandru a pus stăpînire rînd pe rînd pe toate metropolele imperiului: Babilon, Suza, Persepolis și Pasargades. Lăsîndu-și locotenenții să le administreze, s-a avîntat spre Ecbatana, în fruntea cîtorva escadroane de cavalerie. Acolo a aflat că, grăbindu-și retragerea, Darius s-a repliat către răsărit, pentru a nu fi prins. Regele Regilor a luat cu el tot ce mai rămăsese din trupele-i fidele, precum și floarea nobilimii: Nabarzanes, Atropates al Mediei, Autofradates al Tapuriei, Fratafermes al Hircaniei și Partiei, Satibarzan al Areii, Barsaentes al Arahosiei și Drangianeii și, în sfîrșit, pe vărul său Bessus, neînfricatul prinț al Bactrianei, cu cei trei mii de călăreți care l-au urmat în retragere.

Un întreg continent s-ar mai putea încă ridica în spatele lui Darius pentru a-i veni în ajutor, căci această regiune a lumii nu duce lipsă de războinici: sacii, masageții, sciții, hircanienii, locuitorii Transoxianeii, Areii și Paraponisadeii reprezintă importante mulțimi înarmate, capabile să schimbe cursul destinului. Doar că lor nu le trece prin cap una ca asta. Amorțită în lîncezeala ei, Asia nu pricepe nimic din drama în curs de desfășurare. Darius ar greși dacă ar aștepta pînă și cel mai mic ajutor de la ei.

De aceea el se hotărăște să nu continue retragerea și să-l înfrunte pe Alexandru chiar acolo unde se află. În speranța că ar putea reaprinde curajul generalilor săi, le explică necesitatea acestei bătălii decisive. Dar ei nu mai cred în steaua suveranului lor.

— Să te bați aici cu armatele macedonene înseamnă moarte sigură, spun generalii. Mai bine să mergem spre răsărit și să adunăm noi armate. Cu toate că s-ar putea ca acestea să nu vrea să mai asculte de un conducător dezonorat de trei mari înfrîngerii. Numai o schimbare radicală ar mai putea salva imperiul. Darius să renunțe la tiară! Să i-o cedeze lui Bessus, ale cărui alianțe cu sciții și cu indienii sînt cea mai bună garanție a succesului...

La auzul acestor cuvinte Darius sare ca ars. Își scoate pumnalul și se repede la Nabarzanes, cel care a îndrăznit să ros-

tească vorbele nelegiuite. Nabarzanes este la un pas de moarte. Împreună cu trupele lui, părăsește tabăra regelui blestemînd.

Dezertările se înmulțesc. În privirile tuturor celor din jur Darius citește numai neîncredere și trădare. Se simte deodată suspendat într-un vid mai înfricoșător decît cel al peisajului care-l înconjoară.

Un vînt rece mătură cîmpia, ridicînd nori de praf. Vălurile lor cenușii întunecă soarele și, în această lumină de apocalips, ultimele trupe pornesc spre Thara. În coloane domnește o tăcere apăsătoare. În priviri se deslușesc teama, nesiguranța, spaima de ziua de mîine...

Ce mai este de acum încolo Darius, dacă nu o povară inuită? În timpul nopții, Bessus, Nabarzanes, Barsaentes și alți cîțiva generali se sfătuiesc. Hotărăsc să pună capăt domniei Regelui Regilor, făcîndu-l prizonier. Cu puțin înainte de ivirea zorilor, năvălesc în cortul regal, îl leagă pe suveran și-l urcă în carul lui. Intenția lor este să-l ducă în Bactriana ca ostatic și să-l dea lui Alexandru în schimbul unui tratat prin care acesta să le recunoască suzeranitatea asupra satrapiilor orientale.

Vestea răpirii regelui se răspîndește ca fulgerul în tabără, provocînd panică. La aflarea ei, ultimele trupe se risipesc. Din mîndra armată persană, de o sută de mii de oameni, care-i înfruntase pe năvălitori în cîmpiile Mesopotamiei, rămîn doar un pîlc de călăreți și un car purtînd un rege în lanțuri, mînat pe drumurile Asiei într-un nor de praf...

Între timp, Alexandru sosește la Raghae, la intrarea în Porțile caspiene. Trece în grabă prin defileuri și se angajează împreună cu călăreții pe drumul spre Hecatompile. Odată ajuns la marginea stepei, își așază tabăra la o răscruce a drumurilor ce duc spre Hircania, Areia și Bactriana. De aici speră să zărească ariergarda armatei persane în retragerea spre Asia. Zadarnic însă scrutează orizontul: nu are în față decît un pustiu fierbinte, unde totul se dizolvă într-o reverberație orbitoare. Forțele dușmane par să se fi volatilizat. Pentru prima dată în viață, Alexandru șovăie. A pierdut urma lui Darius și nu știe în ce direcție s-o apuce ca să-l ajungă din urmă...

Ezitatea lui nu va fi de lungă durată, deoarece, la căderea nopții, doi dezertori persani — Baghistanes și Artabelos — se furișează în tabăra macedoneană. Ei îl înștiințează pe Alexandru că Nabarzanes și Bessus l-au detronat pe Marele Rege și fug în grabă spre Bactriana împreună cu prizonierul lor. Alexandru ordonă imediat soldaților săi să încalece și urmărirea continuă, mai avîntată ca niciodată.

Înainte! Înainte! Urmat de cinci sute de călăreți, reprezentînd vîrfurile de lance ale Occidentului, Alexandru galopează toată noaptea, străbătînd stepa asiatică. Cîțiva soldați se prăbușesc istoviți. Leșurile lor sînt lăsate pradă vulturilor, căci nimic nu trebuie să încetinească această goană nebună a cărei miză este — nici mai mult nici mai puțin — stăpînirea lumii.

În zori, Alexandru zărește, în sfîrșit, la orizont cîteva care flancate de călăreți persani. Galopează spre convoi. Brusc, însoțitorii acestuia sînt cuprinși de spaimă. O parte din ei se răspîndesc, urlînd sălbatic. Înebuniți, conducătorii cailor își biciuiesc caii. Osiile scrișnesc. Una se rupe și carul se răsucesce complet. Convoiul e imobilizat.

La apariția avangărzii lui Alexandru, Bessus și Barsaentes, care călăreau la o oarecare distanță de trupă, se grăbesc să ajungă cvadriga regală. Îl înjunghie pe Regele Regilor, legat cu lanțuri de car, și dispar, părăsindu-și victima. Curînd Darius își dă duhul.

Din acea clipă o tăcere de moarte urmează vacarmului. Doar zgomotul copitelor cailor macedoneni, care se apropie în galop, tulbură liniștea. Doi cavaleri greci, trimiși în cercetare, descoperă cadavrul regelui. Îl trag afară de sub rămășițele carului și îl așază direct pe pămînt.

Sosește și Alexandru. Descalcă. Privește îndelung corpul neînsuflețit al dușmanului său. A pierit ultimul suveran din dinastia Ahemenizilor. Poate că este cea mai solemnă clipă din viața lui. Își ține răsuflarea... Nu se mai aude nimic; doar țipătul vulturilor care se rotesc în văzduh...

Și atunci, învingătorul de la Issos își scoate mantia de purpură și o așterne peste trupul lui Darius, ca să-i slujească drept lințoliu (anul 330 înainte de Cristos).

Alte gesturi ale regelui Macedoniei au marcat și mai puternic imaginația cronicarilor. Ei au reținut cu precădere scenele în care acesta își strunește calul, pe Bucefal, o contrazice pe Sibila sau își trage sabia pentru a tăia nodul gordian. Și totuși gestul lui Alexandru așternîndu-și mantia peste trupul neînsuflețit al lui Darius este cu mult mai important. Semnificația lui nu constă doar în aceea că regele Macedoniei înțelege să ia sub protecția lui rămășițele pămîntești ale defunctului. El simbolizează voința de a se identifica cu el.

Începînd din acea clipă, ca și cum Alexandru ar fi primit o investitură misterioasă, totul se va schimba în el și în jurul său: politica, strategia, pînă și concepția lui despre misiunea sa istorică. Așternerea mantiei sale peste cadavrul vechiului său dușman face din el mai mult decît un învingător: îl face urmașul Marelui Rege. În momentul cînd Darius și-a dat sfîrșitul, am putea spune că spiritul acestuia a trecut în Alexandru. Fiul lui Filip al Macedoniei are acum datoria să reconstituie în jurul persoanei sale imperiul destrămat sub predecesorul său.

Se gîndise oare la asta atunci cînd părăsise Grecia? Nicidecum. Pornise la drum într-o cu totul altă stare de spirit. La început, campania împotriva perșilor fusese cu precădere o acțiune de pedepsire, un război de represalii.

Cu toate că trecuseră 150 de ani de atunci, grecii păstrau amintirea cumplită a vremurilor cînd perșii năvăliseră în țara lor „în număr atît de mare încît chipurile lor întunecaseră cerul“. În ziua în care Xerxe înaintase în Atica, după ce supusese Helespontul, grecii fuseseră convinși că le-a sunat ceasul.

Prăvălindu-se din adîncurile Asiei, valurile umane înghițiseră Tracia, Macedonia și Tesalia. Stăvilite pentru scurt timp la Termopile (aprilie 480 î. Cr.), își reluasera înaintarea spre sud-vest. Tespis și Plateea fuseseră pustiite. Delfi nu-și datora scăparea decît unui uragan providențial, pe care locuitorii orașului l-au pus pe seama intervenției lui Apollo. Se va petrece poate aceeași minune și la Atena? Nu părea probabil.

— Oh, nefericiților — strigase oracolul către atenieni. — Fugiți pînă la capătul pămîntului! Părăsiți colinele înalte ale cetății clădită în cercuri, căci cap și trup, mîini și picioare, nimic din ce se află în mijlocul ei nu va supraviețui! Vine moartea! Focul, urcat pe un car sirian, vă va pierde pe toți. Va prăpădui și alte fortărețe; vor arde și alte sanctuare! Templele se clatină. Din zidurile lor mustește o sudoare rece; din înălțimea lor curge un sînge negru. Fugiți, fugiți! Nu mai întîrziați! Adăpostiți-vă după metereze de lemn!(1)

Prezicerile oracolui s-au împlinit. Perșii au ocupat Atena, unde n-au mai găsit decît cîțiva bătrîni și cetățeni care, interpretînd greșit oracolul, se retrăsese în spatele unui zaplaz de lemn înălțat în grabă în jurul citadelei. S-au apărut acolo cu mult curaj. Copleșiți de numărul dușmanilor, în cele din urmă muriseră cu toții. Leșurile lor au fost găsite în spatele scîndurilor carbonizate, și întreaga Grece s-a cutremurat de oroare la vestea că Erehteionul fusese ars din temelii (mijlocul lui septembrie 480).

Și totuși, alte „metereze de lemn“ i-au ajutat pe greci să scape de invazia care țintea aservirea lor totală. Cele 380 de corăbii adunate de Temistocle în rada Salaminei au învins într-o singură după-amiază cele 900 de galere ale lui Xerxe. După o înclăștare cumplită, ultimele nave ale flotei asiatice s-au scufundat. Marinarii și pedestrașii perși, „cu veșmintele lor de un albastru întunecat“, au fost înghițiți de valuri, pierind cu miile (sfîrșitul lui septembrie 480). Urmărind bătălia din vîrfurile unei movile înălțate în apropierea țărmului mării, Marele Rege, care era pregătit să-și sărbătorească triumful definitiv, și-a sfîșiat mantia la vederea acestui spectacol groaznic și s-a retras spre Bosfor, urlînd de durere. Toată Persia și-a jelit atunci tinerii uciși, și „Asia, regina lumii, a îngenucheat în chip jalnic, vrednic de milă“(2).

Victoriile repurtate în anul următor la Plateea și Micala (479 î.Cr.) au împlinit eliberarea Eladei. Occidentul era salvat și Eshil, dînd frîu liber bucuriei, nu a pregetat să-i transmită lui Darius II:

— Feriți-vă să mai atacați vreodată țara grecilor, chiar dacă ați avea o armată mai numeroasă decât aceea a lui Xerxe, căci pământul și marea sînt cu ei!

Plateea și Micale, venind după Salamina, au ridicat în Grecia un val uriaș de entuziasm. Panegiricele oratorilor și diti-rambii poeților au făcut să crească foarte mult orgoliul elenilor. Reușind să scape ca prin minune de la moarte, grecii au sfîrșit prin a crede că sînt hărăziți să stăpînească Universul. Pedestrașii lor, cu platoșe trainice, învinseseră milițiile persane care luptau cu pieptul gol. Lănciile și spadele lor ținuseră piept săgeților și scuturilor împletite din piele, principalele arme ale dușmanilor. Mișcările lor bine coordonate și disciplina strictă făcuseră minuni în fața atacurilor dezordonate ale cavaleriei asiatice. Pornind de aici, grecii au tras concluzia superiorității lor absolute în toate domeniile.

Această certitudine i-a determinat să împartă omenirea în două categorii: grecii învățați și „barbarii” neciopliți. Proclamînd în *Ifigenia* că „barbarul este născut pentru sclavie și greul pentru libertate”, Euripide nu făcea decît să exprime sentimentul general al compatrioților săi.

Dar, în pofida avîntului său intelectual, Grecia nu reușea să-și depășească particularismul municipal. Nici nu fusese bine îndepărtat pericolul invaziilor medice, și cetățile rivale au reînceput să se înfrunte între ele. Atena cu Sparta, Sparta cu Argos, Corint și Teba — toate se istoveau „fără a-și prețui norocul”. Aceste certuri absorbeau toată energia elenilor, și nu numai. Ele îngăduiau regilor Persiei — înfrînți, dar nu și distruși — să intervină ca arbitri în treburile interne ale grecilor. Neîncetatele conflicte îi lipseau pe aceștia din urmă de coeziunea care le-ar fi garantat hegemonia asupra Mediteranei orientale.

Atunci a apărut Isocrate. Într-un șir de discursuri vehemente el a creat doctrina imperialismului elen și, timp de 50 de ani, nu a încetat să repete concetățenilor săi că fericirea și pacea nu vor reveni din Grecia decît atunci cînd ei se vor uni. I-a implorat să pună capăt vrajbei pentru a lupta împreună împotriva singurului dușman adevărat: regele perșilor. Pe scurt, i-a în-

demnat să-și îndrepte întreaga energie spre exterior și să-și „întemeieze libertatea pe stăpînirea Asiei“.

Dar un asemenea proiect nu depășea oare forțele tuturor grecilor, chiar uniți? Deloc, răspundea Isocrate, invocînd exemplul *Celor zece mii*. Anabas dovedise că Asia nu era în stare să țină piept nici măcar unui mic grup de mercenari eleni(3). Ce se va întîmpla atunci cînd se va trezi în fața unei armate demne de acest nume? „Cînd toți locuitorii Asiei și-au unit forțele după moartea lui Cyrus“, amintea cu plăcere autorul *Panegiricului Atenei*, „ei s-au bătut atît de rușinos, încît i-au lăsat fără glas pînă și pe cei care de obicei îi ridicau în slăvi.“ În ciuda numărului mare, asiaticii dovediseră pretutindeni neputința și slăbiciunea lor. Fuseseră învinși în multe bătălii pe țărmurile Asiei. Atunci cînd au trecut în Europa, au fost pedepsiți aspru. În cele din urmă, s-au acoperit de rușine pînă și sub zidurile propriului lor palat. Și cum s-ar fi putut întîmpla altfel? Pe scara ființelor, nu ocupau ei o treaptă inferioară?

„Perșii, continua Isocrate, reprezintă o mulțime nedisciplinată și fără experiența primejdiilor, lipsită de curaj și mai deprinsă cu robia decît chiar sclavii de pe la noi. Cei care la ei se bucură de cea mai mare faimă își petrec timpul batjocorindu-i pe unii sau ploconindu-se în fața altora (4). Sînt mari maestri în arta de a înjosi și corupe oamenii.“

Cucerirea era nu numai posibilă: ea putea fi înfăptuită chiar mai ușor decît se credea îndeobște. Odată victoria asigurată, barbarii se vor grăbi să se plece în fața grecilor. Iar aceștia se vor îmbogăți din prăzile de război. Vor întemeia în toată Asia Mică centre comerciale care vor apăra metropola și vor da de lucru mercenarilor fără slujbă și proscrisilor politici, ale căror crime continuau să însîngereze Elada. Pentru a duce la bun sfîrșit această lucrare era nevoie doar de o singură condiție: grecii să se supună unei conduceri unice. Astfel, succesul le era asigurat.

— Războiul pe care vi-l propun este singurul preferabil păcii, încheia Isocrate. El va însemna mai degrabă pregătirea unei sărbători decît o expediție militară...

Ca discipol al lui Isocrate, Filip al Macedoniei îi chemase pe toți grecii să ia parte la o expediție împotriva Asiei și, tot în acest spirit, fiul său Alexandru trecuse Helespontul în fruntea falangelor sale. Desigur, unificarea Greciei impusă de Filip nu se realizase ușor. Nici Atena, nici Teba — atât de grijulii cu propria lor autoritate — nu s-au supus de bună voie poruncilor regelui Macedoniei. S-au revoltat și a trebuit să fie zdrobite la Cheroneea, unde Alexandru, în vîrstă de 18 ani, comanda deja cavaleria macedoneană (1 septembrie 338).

Așa cum prevăzuse Isocrate, unitatea realizată de Liga de la Corint dăduse elenilor un asemenea surplus de energie, încît expediția lor avea un aspect cu adevărat sărbătoresc. În fruntea elenilor, cuprinși de această efervescență juvenilă, Alexandru se avîntase la cucerirea Asiei. De trei ori — la Granicos, Issos și Arbeles — învinsese armatele persane și se năpustise cu falangele sale în inima imperiului ahemenid, hotărît să-i aplice o pedeapsă pe care să n-o uite niciodată.

Odată ajuns în fața vechii capitale Parsa — rămasă în istorie sub numele grecizat de Persepolis — la începutul anului 330, ordonase devastarea orașului și incendierea minunatului palat de la Apadana, cel despre care se spunea că era atât de mare încît putea adăposti o sută de mii de oameni, pe lângă cei zece mii de Nemuritori din garda imperială. Tavanele splendide din lemn de cedru, încrustate cu pietre prețioase, sipetele încărcate cu bogății, tapiseriile din mătase, comori fantastice și obiecte de artă — totul s-a prefăcut în scrum. Pe locurile unde altădată se înălțau cupole imense placate cu aur au mai rămas ici-colo doar cîteva coloane, ce se ridicau în noapte ca niște lumînări funerare, și scări surpate, unde se mai deslușea cîte o friză reprezentînd o procesiune de arcași sau capete uriașe de tauri, pe care flăcările le acoperiseră cu o ciudată patină roșcată.

Persopolisul fusese redus la tăcere. Dar vestea ocupării și incendierii lui s-a răspîndit în tot Orientul, din Egipt pînă în Khorassan, întristînd și înspăimîntînd populațiile.

Ce-l împinsese pe Alexandru să săvîrșească acest act de vandalism? Cedase unui acces de furie nejustificată, din cele care îl cuprindeau uneori și pe care cei prezenți le asemănau

cu o frenezie dionisiacă? Luase oare această hotărîre la beție, ca să-i facă pe plac unei curtezane pe nume Thais, așa cum susține Plutarh? Dacă ar fi să-l credem, ar însemna să deprecîem în mod grav un gest a cărui profundă semnificație nu se va vădi decît mai tîrziu.

De fapt, Alexandru a acționat pe deplin conștient. A vrut să pună capăt definitiv dorinței arzătoare de răzbunare pe care amintirea războaielor medice o păstra încă trează la greci. Dînd pradă focului capitala perșilor, el a considerat că spală grava ofensă adusă de Xerxe Atenei, cu un secol și jumătate în urmă. Acum se făcuse dreptate; zeii erau răzbunați. Resturile fumegînde ale Apadanei compensau ruinele Erehteionului.

III

Și pentru că se făcuse dreptate, pentru că echilibrul fusese restabilit, iar răzbunarea cerută de zei nu mai împovăra conștiința oamenilor, putea să înceapă o nouă eră în relațiile dintre greci și perși, dintre Occident și Orient.

La răscrucea de la Hecatompile, în fața trupului neînsuflețit al lui Darius, s-a zămislit marea schimbare. Rapiditatea cu care a prins viață se explică prin faptul că mintea lui Alexandru era pregătită în acest sens de numărul mare de informații culese în timpul înaintării sale.

Odată depășite centrele comerciale grecești din Asia Mică, din care cele mai importante — Pergam, Faselis, Milet, Efes, Naucratis — nu reprezentau decît o prelungire a Eladei, Alexandru fusese convins că înaintează în ținuturile *barbarilor*, ca să folosim termenul utilizat de greci pentru a-i desemna pe toți cei care nu vorbeau limba lor. Barbarii, adică acele ființe grosolane și necioplite, străine de tot ce înseamnă Frumusețe și Inteligență, atît de vădit inferioare locuitorilor Atenei, încît însuși Aristotel le asimila „cu plantele sau cu animalele“.

Or, iată că, în contradicție cu afirmațiile mentorului său, Alexandru pătrunde într-o regiune unde civilizația era la ea acasă de mii de ani (5). Trece prin ținuturi locuite de populații

cu un asemenea grad de rafinament încît ar fi fost perfect îndreptăţite să-i considere barbari chiar şi pe greci, aceşti nou-veniţi pe scena istoriei, mult după ei.

Observaţii îndreptăţite, căci în secolul al III-lea î.Cr. mănoasele văi ale Tigrului şi Eufratului nu apăreau privitorului ca nişte întinderi părăginite, aşa cum le vedem astăzi. Irigate şi cultivate cu deosebită grijă, nu erau un pustiu, ci un ţinut fertil, locuit de o populaţie de mai multe milioane de locuitori. Nu mică le-a fost uimirea macedonenilor cînd au văzut nesfîrşitele ogoare de orz, susan şi mei acoperind pămîntul ca o blăniţă de un verde crud! În zare, în faţa privirilor mirate, se înălţau turnuri spiralate şi uriaşe zigate, ale căror etaje suprapuse păreau că urcă pînă la cer. Erau acoperite cu plăci protectoare din ceramică, ale căror culori — verde, albastru, galben, ocru, purpuriu şi auriu — alcătuiau o simfonie de nuanţe nemaivăzute şi nemaîinchipuite de macedoneni pînă acum.

Mirarea celor patruzeci şi şapte de mii de falangişti ai lui Alexandru s-a transformat în uluială o dată cu intrarea lor în Babilon, pe la sfîrşitul lui octombrie 331. Îşi închipuiseră că se vor găsi în faţa unor îngrămădiri de cocioabe din pămînt sau chirpici; s-au trezit însă într-o metropolă uriaşă, de patru sau cinci ori mai mare decît Atena, cu străzi şi pieţe însufleţite de o mulţime pestriţă. Nave de toate felurile încărcau şi descărcau mărfuri la cheiurile Eufratului. Aveai impresia că palmierii şi livezile ce înconjurau oraşul înaintează pînă în inima cetăţii.

Văzută de departe, Capitala, cu meterezele ei duble, presărate cu turnuri, oferea un spectacol măreţ. Dar văzută de aproape era şi mai impresionantă. Însuşi Alexandru nu şi-a crezut ochilor cînd a păşit pe calea sacră ducînd la poarta zeiţei Istar, mărginită de fiecare parte de ziduri acoperite cu frize de dimensiuni ciclopice, reprezentînd un şir de lei, tauri şi alte animale stranii, asemănătoare unor şerpi fantastici.

Clădit din cărămizi nearse, dar acoperit cu cărămizi arse, oraşul, întemeiat cu peste o mie de ani în urmă de Hammurabi, părea „ursit veşniciei“. Astăzi, în faţa vizitatorilor, el nu mai e decît un lanţ de muncele băătorite, măcinate şi netezite de vremuri. Tot ce mai pot face arheologii este să treacă prin sită

această pulbere, în speranța că i-ar mai putea smulge ultimele taine. Să-l recitim însă pe Herodot! Să confruntăm descrierea lui cu aceea pusă la îndemână de o tăbliță cuneiformă din secolul al III-lea î.Cr. și vom vedea renăscînd capitala Asiriei, așa cum a apărut ea în fața cuceritorilor eleni.

Aici totul era ordonat în funcție de ziguratul central, ale cărui șapte etaje se înălțau pînă la nouăzeci de metri deasupra nivelului orașului. În vîrfurile lui, soarele făcea să scînteieze templul propriu-zis, construit din faianță albastru-verzuie, smălțuită cu aur. Procesiunile ce se îndreptau spre sanctuar păseau pe o cale largă și dreaptă, de-a lungul căreia se desfășurau două basoreliefuri reprezentînd 693 de lei, dragoni și tauri, dispuși în 13 rînduri suprapuse, pe un fond de lapis-lazuli. Limba, ghearele și colții dragonilor erau conturate cu galben. Coarnele și copitele taurilor erau verzi, iar părul de pe trup și vîrfurile cozilor erau vopsite în albastru. La lei apărea din nou albul, dar cu accente galbene pe coame, colți și gheare. Arhitectura era pe măsura acestor creaturi fabuloase (6).

Încă și mai bogată era decorația palatului regal, care constituia unul din cele mai importante ansambluri arhitectonice ale orașului. După ce străbăteau trei curți, fiecare cu latura de o sută de metri, ajungeai în sfîrșit în sala tronului, cu pereții acoperiți în întregime de plăci de ceramică. Apărea din nou șirul ritual de lei. Deasupra lor, pe un fond albastru întunecat, se înălțau coloane galbene care susțineau capiteluri încununate cu palmete și legate între ele prin ghirlande de boboci de lotus. Cine intra în această sală avea impresia că a pătruns într-un luminiș pe înnoptat, într-un spațiu în care leii s-ar plimba răgînd printre flori.

Dar elementul cel mai uimitor al Capitalei, cel care pune la grea încercare imaginația călătorilor, nu era nici poarta zeiței Istar, nici templul lui Marduk, nici palatul regal, ci grădinile suspendate, dispuse în terase, operă, potrivit legendei, a reginei Semiramida (7). Acolo vedeai cum cresc mirtul și dafinii, trandafirii, împreună cu un mare număr de soiuri de plante încă necunoscute în Occident: caiși, piersici, rodii, liliac, iasomie și trandafiri aduși din Persia și din îndepărtata Bactriana. Un me-

cănim cu scripeți asigura urcarea apei necesare plantelor. În felul acesta, peste linia albă a acoperişurilor, mănunchiuri de arbori își profilau umbra ocrotitoare în slava cerului.

Cu cât înaintau mai adânc în Asia, cu atât creștea uimirea falangiștilor lui Alexandru. După Suza, după Babilon, după Persepolis „consumaseră” atâtea minunății, încît, sătui, gîdeau că nimic în lume nu i-ar mai putea surprinde. Și, totuși, îi mai aștepta o surpriză: Ecbatana, capitala Mediei. Spectacolul înfățișat ochilor le-a smuls un strigăt de admirație. „Orașul, ne spune Herodot, era alcătuit din șapte incinte concentrice, depășindu-se una pe cealaltă prin înălțimea crenelurilor. Cele ale primei incinte erau din piatră albă; pietrele celei de-a doua erau negre; ale celei de-a treia — de un roșu purpuriu; ale celei de-a patra — albastre; ale celei de-a cincea — de un roșu ca sardonixul. Ultimele două rînduri de ziduri erau placate cu argint și aur. Exact în centru se afla locuința regelui.”

E adevărat că uneori Herodot exagera. Dar de data asta descrierea lui este conformă cu realitatea, căci astăzi știm că cele șapte incinte cu ziduri în culori diferite, descrise de el, corespund celor șapte „spații cerești” încercuind, în cosmogonia mezilor, palatul soarelui (8).

Cît de sărăcăcioase și pipernicite trebuie să le fi părut, prin comparație, bieteles tîrguri din piatră ale Peloponesului și Abaiei!

Firește, generalii macedoneni ar fi trebuit să fie înspăimîntați de imensele mulțimi de oameni pe care-și pusese în minte să le cucerească și ale căror număr și resurse nu le bănuiseră niciodată. Dacă, totuși, nu-i încerca teama, aceasta se explică prin formidabilul lor complex de superioritate care îi oțelea împotriva fricii. Erau convinși că stăpîneau — și stăpîneau într-adevăr — o cunoaștere a Universului fizic infinit mai dezvoltată decît aceea a oricăror altor popoare din Asia. Avansul lor în cele trei domenii: dialectica, matematica și geometria echivala pentru ei cu stăpînirea unei arme secrete; le conferea sentimentul invincibilității absolute.

IV

De fapt, de trei secole, grecii se angajaseră într-o aventură intelectuală care avea să facă din ei pionierii spiritului Occidental.

La începuturile istoriei lor, pe vremea cînd erau ignoranți și neputincioși, se simțiseră striviți de forțele naturii și de zeii puși să-i conducă. Aceștia nu li se înfățișeau ca niște autorități tutelare, ci ca niște ființe despotice, arbitrare și crude, cu reacții la fel de imprevizibile ca trăsnetul sau revărsarea apelor. Supunerea părea cu totul nepotrivită demnității lor. Dirijați de o putere necunoscută — cu implicații nebănuite într-un viitor îndepărtat —, se răzvrătiseră împotriva zeilor pentru a pune capăt capriciilor lor și a-i obliga „să-și bage mințile în cap“.

În urma unei atente observații a lumii înconjurătoare izbucniseră să facă distincție între fenomenele vizibile și cauzele lor invizibile. Apoi, comparînd cauzele între ele, constataseră că ele decurgeau dintr-un număr restrîns de principii generale și permanente. Urzeala relațiilor abstracte dintre fenomene conferise inteligenței lor o coeziune și o acuitate care îi făcuseră să iasă din haosul aparențelor pentru a intra în universul luminos al Ideilor și Numerelor.

Grație progreselor din domeniul geometriei, mecanicii, fizicii și astronomiei ajunseseră să stăpînească o metodă de gîndire capabilă să facă față oricăror dificultăți. Nu există — spuneau ei — nici o problemă care să nu poată fi soluționată prin efectele combinate ale analizei și generalizării; nu există nici o rezolvare care să nu conducă la creșterea influenței omului asupra naturii și care să nu diminueze tirania exercitată de natură asupra lui. De bună seamă, știința lor, abia în formare, era încă tributară unor erori. Dar era vorba de *Știință*. O recunoșteați după felul maiestos în care păsea înainte.

Aceste prime victorii cîștigate asupra materiei umpluseră de bucurie sufletele grecilor. Ajunseseră la concluzia că, perseverînd pe acest drum, vor sfîrși prin a deveni stăpîinii Universului și că, atunci, nimic nu-i va mai împiedica să fie egalii zeilor.

Eshil personificase aceste aspirații în trăsăturile lui Prometeu. Acesta nu era numai un Titan răzvrătit, care, încercînd să urce în Olimp pentru a fura focul din cer, fusese pedepsit de Zeus prin înlănțuirea lui pe vîrfurile Caucazului. Prometeu anunța venirea Omului și prevestea că acesta îl va detrona cu siguranță pe Zeus, deoarece va descoperi neîntîrziat o forță invizibilă, datorită căreia va dobîndi o putere mai mare decît a cestuia.

„*Va veni o zi*“, strigase el din înaltul stîncii, adresîndu-se sfatului Nemuritorilor:

*„Se va zmeri, cît de semeț e Joe!
Din nunta plănuită rod eși-va
Din tron ce răsturna-l-va, distrugîndu-l.
Atunci se va 'mplini blestemu'ntreg
Al tatălui Saturn cînd schiptrul antic
Răpit i-a fost. Doar eu și nimeni altul
Din zei vr'un leac năpastei nu cunoaște.
Eu taina știu și tot. Trufaș, deci, stee
De vrea pe piscuri tremurînd de trăznet,
Încrezător și vesel, mînuind
Săgeți ce varsă foc. Nici un folos.
Căderea grea mai rușinoasă fi-va.
Atît de'nfricoșat vrăjmaș îl paște...
Un monstru de ne'nvis, descoperind
O flacăre ca fulgerul mai tare,
C'un bubuit mai groaznic ca de tunet,
Va rupe lancea lui Neptun, Tridentul,
Acest prăpăd ce țări și mări frămîntă;
Va ști-izbit de-așa nenorocire
Ce-i a domni și rob a fi ce este“(9).*

Care este acea armă de neînvins, acel foc în stare să înfrîngă trăsnetul? Eshil nu ne spune. Dar ne lasă să înțelegem că lupta pe viață și pe moarte angajată între geniul inventiv al omului și toanele zeilor e foarte primejdioasă pentru că, prelungindu-se, riscă să distrugă echilibrul lumii. În ochii săi Universul nu era sortit să ajungă un spațiu închis în care forțele antagoniste ale muritorilor și Nemuritorilor să se înfrunte fără răgaz pînă la

nimicirea reciprocă. Era vorba despre „o ordine cu care oamenii, ajutați de zei, să pună la punct sistemul schimbător“ (10). Într-una din tragediile ulterioare — *Prometeu eliberat* —, al cărei text, din păcate, s-a pierdut, dar ale cărui fragmente rămase ne permit să înțelegem ideea centrală, Eshil descrie împăcarea Omului cu Divinitatea. După o luptă de mai multe milenii, înțelegînd motivele care-l împiserasă la răzvrătire, mînia lui Zeus împotriva lui Prometeu s-a potolit. La rîndul său, Prometeu a acceptat să se supună și să se închine în fața stăpînului zeilor, cu demnitatea recîștigată. În acest chip, cei doi adversari, după ce rînd pe rînd se sfidaseră, se înfruntaseră și se biruiseră, cad la învoială asupra unei limitări a puterilor amîndurora (11).

În gîndirea poetului, între *Prometeu înlănțuit* și *Prometeu eliberat* se scurseseră trei mii de ani, răstimp în care lumea suferise o profundă transformare.

La început zeii se mulțumiseră să zădărnicească eforturile oamenilor. Nu *cu ei*, ci *împotriva* lor avusese de luptat omul pentru a-și asigura supraviețuirea și a-și salva miile de invenții practice, din însumarea cărora se constituise *civilizația*. Ca urmare, omul nu numai că izbutise să-i țină în șah pe zei; el îi obligase să se umanizeze și să se înscrie în ordinea Universului descoperită de el. Fiecare din restricțiile impuse zeilor a făcut să crească, în egală măsură, independența omului.

Zei înșă erau încăpățînați. Se foloseau de orice mijloc pentru a împiedica emanciparea omului. Pe vremuri îl ținuseră la respect prin forțe exterioare, cum ar fi trăsnetul sau furtuna. Acum făceau apel la o forță interioară, cu mult mai greu de învins, pentru că se ascundea în cele mai obscure unghere ale ființei lui: fatalitatea. La ce bun să stăpînești elementele naturii, dacă fiecare din acțiunile tale sînt supuse unui destin necruțător, cu care n-ai cum să lupți?

Și încă o dată, tot Eshil ne descrie, în modul cel mai dramatic, efortul generațiilor pentru a veni de hac acestei constrîngerii, înlocuind spiritul de răzbunare cu cel de justiție.

Atunci cînd Agamemnon a plecat spre Troia în fruntea armatelor sale, zeii i-au întins o cursă. Sub pretext că vor să-l

facă să înțeleagă cît de nelegiuit este un război, în care urmau să moară mii de oameni nevinovați, i-au imobilizat corăbiile în golful Argosului și l-au prevenit, prin glasul lui Calhas, că nu-i vor acorda vînturi prielnice decît dacă se va învoi să le-o sacrifice pe fiica sa Ifigenia.

Această poruncă a zdrobit inima regelui din Micene, chinuit de dureroase probleme de conștiință.

„De nu-i dau ascultare, Soarta mă răpune“, exclamase el cu ochii în lacrimi.

*„Dar mă răpune și de-mi sacrific propria odraslă...
Din două părți nu mă așteaptă decît jale.
Ca rege renegat, să las pieirii flota.
Să nu-mi respect tovarășii de luptă?
S-aleg și să doresc să curgă sînge,
Să o doresc cu patimă, cu furie?“*

Multă vreme Agamemnon se zbate în această înfricoșătoare dilemă: să renunțe la acțiunea împotriva Troiei sau să devină ucigașul fiicei sale. Pînă la urmă, se supune poruncii zeilor: o sacrifică pe Ifigenia. Dar din acea clipă soarta „îi cade peste grumaz“ ca o pasăre răuprevestitoare și nu-i mai dă drumul.

De fapt, în clipa cînd acceptase sacrificarea fiicei, Agamemnon deja nu mai avea libertatea acțiunilor sale. Această alegere era predeterminată prin blestemul ereditar împotriva neamului său. Nu era el oare vlăstarul unei seminții adultere și fratricide, fiul aceluia Atreu care, poftindu-l la un ospăț de împăcare pe fratele său Tyeste, i-a servit în chip de bucate părți din trupurile copiilor lui uciși? În acest fel, destinul îi fusese hotărît, încă înainte de venirea lui pe lume. El rezulta din lungul șir de păcate făptuit de cei din neamul său, la care se adăugaseră propriile-i păcate.

Crimele acestea născuseră un lung lanț de crime, o dîră de sînge, de care nici Agamemnon, nici urmași săi nu izbutiseră să scape.

Odată războiul terminat, cînd regele din Micene se întoarce la palatul său, își găsește locul ocupat de Egist care, profitînd

de absența acestuia, se instalase în așternutul soției lui, Clitemnestra. Sub pretextul răzbunării morții Ifigeniei, regina își pusesese în joc toate farmecele pentru a-l convinge pe Egist să-i ucidă soțul. Această nouă crimă a cerut la rîndu-i o crimă ispășitoare. Oreste, blîndul și piosul Oreste, a fost silit să devină și el instrumentul destinului. Și-a împlîntat spada în Egist și pumnalul în mama sa drept pedeapsă pentru uciderea tatălui său, Agamemnon.

Atunci, ca un uragan, s-au dezlănțuit Eriniile, l-au urmărit zi și noapte, fără răgaz, fugărindu-l din oraș în oraș. Oreste a dus o viață nenorocită pe meleaguri străine. Pînă la urmă, la capătul puterilor, s-a înfățișat Atenei, pentru a-i implora îndurarea. Eriniile însă nici n-au vrut să audă de așa ceva. Oreste își ucisese mama, așadar, trebuia la rîndu-i să piară într-o moarte violentă. Și, pentru ca această moarte să fie pe deplin reparatorie, trebuia să fie făptuită de mîna unui membru al familiei.

Această înlănțuire de orori nu se va termina niciodată?

Pentru că zeii nu făcuseră nimic ca să oprească un angrenaj zămislior de crimă și răzbunare, ce părea a nu avea sfîrșit, a trebuit ca populația orașului Atena să intervină în locul lor. Și a făcut-o, în numele unui principiu nou: nici un om nu poate fi pedepsit pentru o faptă pe care nu a comis-o *de bună voie*, deoarece orice act săvîrșit sub constrîngere nu-i poate angaja responsabilitatea. Nu era chiar cazul lui Oreste? Și-ar fi ucis el mama dacă zeii nu ar fi făcut din acest act o îndatorire sfîntă?

Reunită într-o adunare a întregii obști, populația Atenei a considerat această obligație nedreaptă și a hotărît să-l achite. Dar Eriniile, spumegînd, s-au răzvrătit împotriva acestei decizii. „Unde va ajunge justiția, urlau ele, dacă poți uide fără pedeapsă pe aceea care ți-a dat viață?” Au amenințat că vor abate asupra orașului năpaste atît de cumplite, încît tribunalul a șovăit să confirme hotărîrea.

Atunci, Apolo și Atena au coborît în arenă. Au declarat solemn că Oreste este nevinovat, „pentru că nu a făcut decît să dea ascultare poruncii unui zeu”. Alăturîndu-și voturile celor ale juraților, au întărit verdictul de iertare...(12) Oreste a fost achitat. Cît despre Erinii, zeițele răzbunării rămase fără ocu-

pație, Atena le-a sfătuit să se transforme în forțe ale binelui. În loc să colinde lumea în căutarea crimelor nepedepsite, mai bine să asigure de acum înainte rodnicia ogoarelor și înmulțirea cirezilor, numindu-se Eumenide. Eriniile au urmat acest sfat, iar poporul atenian le-a condus cu cîntece de bucurie într-o vîlcea sacră unde urmau să viețuiască.

O lege nouă luase locul vechii legi și o anulase. Lanțul fatal al destinului era rupt. În clipa în care s-a năruit, oamenii și-au dat brusc seama că ceea ce luau drept „voința de neînvins a zeilor” nu era de fapt decît o moștenire dintr-o epocă barbară, cînd relațiile dintre oameni stăteau sub semnul legii talionului. Menținerea ei era incompatibilă cu progresele unei societăți careia îi amenința în fiecare clipă fundamentul. Individul a făcut încă un pas spre libertate. Și, ca-ntotdeauna, acest pas era o victorie a chibzuinței oamenilor asupra nechibzuinței zeilor.

O atare biruință a putut fi dobîndită, deoarece exercitarea actului de justiție a fost luată familiei și conferită Cetății, fiind astfel transferată de la o comunitate restrînsă la una mai largă. Achitarea lui Oreste dovedea adevărul — una dintre cele mai frumoase izbînzii ale geniului elen — că *justiția nu poate progresa decît devenind tot mai cuprinzătoare*. Ea se propagă în suflete ca razele soarelui la răsărit, luminînd mulțimi din ce în ce mai numeroase. Începe astfel o evoluție, al cărei țel final va fi instaurarea justiției desăvîrșite: cea care va cuprinde întreaga *oikumene*, adică totalitatea neamului omenesc, fără nici o diferențiere de timp sau loc.

După cum se vede, dezvoltarea intelectuală a grecilor a cuprins multe domenii. Dar, fie că era vorba de universul moral sau cel material, caracterul ei era mereu același: o dezvoltare eliberatoare, tinzînd spre o amplificare a suveranității omului și, în egală măsură, o restrîngere a arbitrarului zeilor.

Dorința grecilor de a ajunge la o explicare a lumii care să-i scutească de obligația de a ~ apela la intervenția forțelor supranaturale era atît de puternică, încît au sfîrșit prin a o considera alcătuită din materie și mișcare, iar materia însăși — ca o masă de atomi învîrtindu-se în vid. O idee de o îndrăzneală incredibilă, preluată de unii fizicieni din secolul al XX-lea.

Pentru Democrit, viața — sau sufletul — nu era decît o forță exterioară adăugată materiei. Era doar un aspect al acesteia, „un anumit mod de a se comporta“. Materia era alcătuită din atomi de foc, foarte subțili, rotunzi, netezi și extrem de mobili, avînd rolul de a menține corpurile în viață, atît timp cît erau în număr suficient de mare.

Dacă toate ființele vii erau agregate formate din atomi, nu mai era nevoie să apelezi la zei pentru a le explica geneza, căci apariția lor era rezultatul unui proces mecanic. Într-adevăr, Democrit nu șovăia să afirme că este un „copil al întîmplării, născut din apă și lut“. Cît despre Pămîntul pe care trăim, el nu era în ochii lui „decît una din lumile formate în dimensiunea spațiului.“ Mai existau și altele, în număr infinit, care puteau avea și ele soarele și planetele lor (13). Unele erau pe cale să se formeze chiar în momentul în care altele se dezagregau, deoarece, în amestecul perpetuu ce animă Cosmosul, doar cantitatea de materie este constantă.

După cum se vede, în această interpretare materialistă și mecanicistă a Universului zeii nu-și mai găsesc locul. Ce rol ar mai fi putut ei juca într-o lume bazată pe indestructibilitatea unei materii în neconținută zămislire și înnoire, prin ea însăși? La întrebarea unuia dintre cei mai însemnați eleniști: „În acest caz, ce s-a întîmplat cu duhul divinității plutind pe deasupra apelor, într-o lume încă nenăscută? Ce a devenit Creatorul?“, răspunsul vine de la sine: „S-a rătăcit pe drum“ (14).

Dar pe greci asta nu-i supăra deloc, pentru că marile speculații cosmogonice îi interesau prea puțin. Preferau finitul infinitului, măsurabilul incomensurabilului, certitudinea matematică iluminărilor mistice. Preocuparea lor de căpetenie era cuprinderea Universului într-o rețea de teoreme, legate între ele prin relații logice, constituind legi etern valabile. Deprinși cu acest mod de gîndire, mintea lor ajunsese să respingă tot ce nu era susceptibil de a conduce la o explicație rațională.

Era oare cazul să regrete că s-au angajat pe această cale? Cu siguranță, nu. Căci fiecare pas înainte, fiecare invenție, fiecare descoperire le sporise ascendentul asupra lucrurilor. Pentru ei știința numerelor nu strălucea doar pe frontoanele tem-

plelor. Ea era prezentă pretutindeni: în profilul corăbiilor ca și în conturul amforelor, în iuțea carelor ca și în curbură arcurilor. Eroii lor preferați erau Ulise și Dedal, pentru că fuseseră „făuritori de mașini”. Primul inventase calul troian, al doilea își construise aripi artificiale, cu ajutorul cărora izbutise să se înalțe în văzduh. Dintre toate actele de curaj ale omului, imaginația elenilor era în mod deosebit fascinată de acele acțiuni care însemnau o combinație de inteligență, îndrăzneală și de procedee mecanice. Printr-un sistem complicat de pîrghii și contragreutăți, inginerii lor, dovedind o cunoaștere temeinică a balisticii, făuriseră berbeci și catapulte destinate să spulbere meterezele de la Halicarnas, Tyr și Ciropolis. Mai tîrziu, la asediul Siracusei, Arhimede va construi gheare de fier cu care soldații inamici vor fi prinși și azvîrliți în mare...

Metode de același fel, aplicate la mișcarea trupelor, îi îngăduiseră lui Alexandru să împingă spre interior armatele persane la Granicos și Issos și să dea la Arbeles prima bătălie de încercuire.

Așadar, ce reprezenta această strategie, care permitea grecilor să lupte cu succes unul contra zece și să pună pe fugă, cu patruzeci și cinci de mii de oameni, mulțimi de mai multe sute de mii de combatanți, dacă nu o strălucită demonstrație a primatului inteligenței?

Înarmați cu o asemenea dotare intelectuală formidabilă au pornit generalii macedoneni să înfrunte Asia, convinși că sînt infinit superiori mulțimilor întîlnite în cale, care li se păreau cufundate încă în tenebrele ignoranței.

V

Cu toate acestea, grecii se înșelau cînd considerau popoarele Orientului o specie inferioară, deoarece vocația acestora nu fusese niciodată mediocritatea (15). Numai că ei nu se străduiseră să-și dezvolte inteligența, ci alte facultăți. În timp ce grecii voiau să dezintegreze Universul pentru a pune în slujba lor mecanismele lui secrete, orientalii găseau că e înțelept să i

te supui, adorîndu-l așa cum ieșise din mîinile Creatorului. Preferau să se contopească cu el prin contemplație decît să-l domine prin analiză. Sau, și mai corect, nu preferau nimic, pentru că, pînă atunci, nu cunoscuseră nici un mijloc de a și-l apropia. Și, chiar dacă ar fi cunoscut un astfel de mijloc, este de presupus că ar fi considerat efortul intelectual al elenilor o acțiune nelegiuită. N-ar fi văzut în ea o îmbogățire, ci o sărăcire — adică o mutilare a forțelor omului în întregul lor. Ceea ce-i interesa pe ei în viață nu era împlînzirea energiei care zăcea în străfundul lucrurilor, ci trăirea intensă a sentimentului plenitudinii născut din contactul cu infinitul. Ei puneau mult mai mult preț pe dobîndirea înțelepciunii decît pe acumularea cunoștințelor și și-ar fi însușit cu plăcere afirmația poetului:

*Nu căuta să știi,
Timpul ți-o va spune.
Nimic nu e mai frumos
Decît să afli fără să cauți...*

De aceea ei nu se străduiau să reproducă înlănțuirea cauzelor și efectelor care măcinau lumea ca pietrele de moară. Dimpotrivă, aspirau să treacă dincolo de ea, ca să urce pînă la Cauza primordială, la Ființa atemporală, indivizibilă și unică, de unde toate purced și unde toate trebuie să se întoarcă.

În acest fel, încetul cu încetul, gîndirea orientală și gîndirea elenă se angajaseră pe căi tot atît de diferite ca și izvoarele lor: raționamentul și rugăciunea.

Grecii făcuseră, neîndoios, cîteva descoperiri capitale în cursul investigațiilor lor. Anaxagora definise rolul ordonator al inteligenței în filozofie; Aristotel fixase regulile logicii; Euclid pusese bazele geometriei; Aristarh descoperise caracterul heliocentric al sistemului solar, iar Democrit dezvăluise structura atomică a materiei. Dar, în timp ce ei deschideau astfel calea științei moderne, orientalii, cu preocupări total diferite, ajunseseră la adevăruri la fel de importante pentru dezvoltarea speței umane.

Dacă cineva i-ar fi întrebat pe orientali ce cred despre știința greacă, fără doar și poate, ei ar fi considerat concluziile ei

false pentru că porneau de la premise greșite. Cum puteau ei pretinde că lucrurile existau prin ele însele? Singură, materia nu putea naște mișcarea. Trebuia să intervină aici o forță exterioară. Voința de a explica Universul, excluzându-i pe zei, nu ducea la limpezirea problemei, ci la imposibilitatea de a găsi explicații.

Pentru orientali, singura realitate era supranaturalul, sacrul, a cărui existență terestră nu era decît o reflectare. Tot ce exista pe Pămînt: fluviile și mările, munții și cîmpiile, animalele și plantele, toate obiectele modelate de industria omenească și de mîinile omului nu erau decît „dublura“ unui arhetip divin și nu-și găseau identitatea decît prin corelarea lor cu o realitate transcedentală (16). Universul continua să existe numai pentru că zeii nu se mulțumeau doar cu faptul de a-l fi creat o dată pentru totdeauna: ei intervineau mereu pentru a-i asigura permanența, dîndu-i zilnic o nouă viață. (Astăzi am spune: compensînd energia pierdută prin radiație.) Veșnicia Universului, rodnicia lui, imensa lui vitalitate erau legate de puterea supraomenească a acestor Stăpîni nevăzuți, conducători ai Cosmosului din înaltul lăcașurilor cerești și păstrători ai echilibrului forțelor ce-l compun (17).

Cum ajunseseră locuitorii Mesopotamiei la asemenea concepții? La fel ca și grecii: studiind Universul. Numai că privirea lor nu era îndreptată în aceeași direcție.

Încă din mileniul al treilea înaintea lui Cristos, ei observaseră că toate canalele de irigație, ogoarele, gospodăriile, palatele și cetățile s-ar ruina cu repeziciune dacă n-ar fi supravegheate, păstrate și întreținute de oameni. Fără intervenția lor constantă, casele și palatele ar redeveni țărîină, ogoarele ar ajunge sterpe, canalele s-ar înnămoli. Au tras concluzia că întregul Cosmos ar trebui îngrijit, păstrat și controlat de niște forțe vii, asemănătoare celor omenești. Dar pentru că Universul era cu mult mai vast decît suma lucrurilor care se aflau în el, aceste ființe trebuiau să fie investite cu o putere infinit mai mare decît cea a muritorilor obișnuiți (18).

Fiecare dintre aceste ființe avea în grijă *un fragment anume* din Univers. Unele își împărțeau guvernarea corpurilor cerești:

soarele, luna și planetele; altele purtau de grijă entităților geografice, cum ar fi râurile, munții și câmpiile; altele vegheau asupra bunei întrețineri a orașelor și satelor, a digurilor, ogoarelor și gospodăriilor, ca și asupra unor unelte ca tîrnăcopul, forma pentru cărămizi sau plugul.

Dar toți acești zei nu aveau o importanță egală. Zeul însărcinat cu tîrnăcopul sau forma pentru cărămizi nu putea fi comparat cu cel însărcinat cu păstrarea imperiului; zeul care avea în pază șanțurile nu putea fi pus pe același plan cu cel care dirija mersul soarelui. Se impusese, așadar, stabilirea unei ierarhii între ei. Peste nenumăratele legiuni de zei mici locali și familiari, existau cincizeci de zei mari, investiți cu o funcție mai generală. Peste cei cincizeci de zei mari pluteau șapte zei planetari, „hotărîtorii destinelor“. Peste cei șapte zei planetari se aflau cei patru zei cosmici, confundați cu cele patru elemente. În sfîrșit, în vîrfurile acestui edificiu, trona zeul suprem, recunoscut de toți ceilalți ca monarhul și suveranul lor.

Acesta crease lumea prin Atotputernicia Cuvîntului său. Atunci cînd despărțise pămîntul de cer „invocînd fiecare lucru prin rostirea numelui său“, el nu acționase la împlinire, ci se conformase unui plan minuțios. Astfel, zămislise „lumea de jos“ ca o reflectare simetrică a „lumii de sus“. Dar aceste două lumi, diferite în esență, nu erau despărțite; comunicau între ele, cea de sus continuînd să servească drept model celei de jos. Un pasaj din cosmologia iraniană de tradiție zervanită ne spune, într-adevăr, că „fiecare fenomen pămîntesc — abstract sau concret — corespunde unui termen ceresc, transcendent și invizibil“ (19).

În această creație dedublată, în care totul avea un corespondent ceresc, fiecare sanctuar, fiecare oraș își avea prototipul divin, situat într-o regiune determinată pe firmament. Arhetipul lui Sippar era în Rac, al lui Ninive în Ursa Mare, al lui Assur în Arcturus (20). Senaherib pusese să fie construit Ninive „după un plan stabilit din vremuri străvechi în configurația cerului“. Cît despre cele șapte ziduri de apărare concentrice ale Ecbatanei, ele corespundeau — cum am văzut — orbitelor celor șapte planete care gravitează în jurul soarelui.

Un alt exemplu? Textele vechi ne spun că Paradisul — sau leagănul omenirii — era înconjurat de patru ape. Au putut fi reperate două: Tigul și Eufratul. În ce privește celelalte două, Salsabil și Kanthar, savanții au căutat zadarnic să le localizeze pe hartă. Și nu e de mirare: ele erau dublurile cerești ale fluviilor care străbat Mesopotamia.

Preoții și magii trebuiau să vegheze la menținerea analogiei dintre lumea „de jos” și lumea „de sus”. Rolul lor consta în a întreba stelele pentru a descoperi arhetipurile și a „interpreta destinele”, de unde și importanța deosebită acordată astrologiei. În acest scop ei nu-și foloseau inteligența, ci intuiția. Pentru ei adevărul nu era rezultatul unei lungi înlănțuirii de idei ci scînteia unei revelații neașteptate. Și, întrucît observațiile lor nu aveau drept obiect tălmăcirea lumii în termeni abstracți, ci descoperirea analogiilor dintre natural și supranatural, ele nu erau exprimate prin concepte, ci prin simboluri și imagini.

Astfel s-a născut o civilizație la fel de logică și rațională, dar imaginară și magică, o lume care nu făcea parte pe de-a-n-tregul din această lume, pentru că rădăcinile ei erau „altundeva”. De aceea, la vederea vestigiilor ei sîntem cuprinși și astăzi de uimire. Artiștii mesopotamieni par a fi reprodus în statui și basoreliefuri efigiile contemporanilor lor sau scene din viața de fiecare zi, ușor de recunoscut ca atare. Ele au suferit totuși o transpunere care le-a insuflat mai multă viață decît viața însăși. Și asta pentru că acești artiști n-au căutat să copieze lucrurile pe care le vedeau în jurul lor, ci s-au străduit să reproducă modelele lor cerești. La fel cum metropolele babiloniene nu erau decît oglindirea cetăților nevăzute din înaltul cerului; taurii, șerpii fantastici și leii, a căror triplă procesiune se îndrepta spre poarta zeiței Istar, nu erau animale pămîntești, ci o încarnare a arhetipurilor lor divine. Așa se explică de ce ele par a fi străbătut spații infinite înainte de a ajunge pînă la noi, fără să fi ajuns încă definitiv. Mai plutesc parcă la voia întîmplării, între două lumi, strîngînd în gheare rămășițe de veșnicie.

Un alt element esențial al cosmogoniilor orientale era noțiunea de *centru*. De fapt, Dumnezeu crease Universul pornind de la un punct central. Lucrarea sa se dezvoltase în cercuri mereu

mai largi în jurul „buricului pământului“. Dar cu cît materia se depărta de acest centru, cu atît devenea mai inconsistentă și sfîrșea prin a se dilua într-o substanță din ce în ce mai apropiată de neființă. Centrul corespundea așadar locului în care creația era cea mai compactă, unde atingea maxima ei perfecțiune și densitate. Poziția ei era marcată de un Munte Sacru, în vârful căruia se întâlneau pământul și cerul.

Prin extensie, orice sanctuar, orice oraș, orice reședință regală au fost în final considerate ca „centre“ și învestite, sub acest titlu, cu puteri supranaturale. Oamenii înălțau acolo temple uriașe, reprezentări simbolice ale Muntelui Sacru. Din acest punct de vedere, denumirile unor zigurate mesopotamiene sînt revelatoare: „Casa de la temelia cerului și pământului“, „Locul dintre cer și pământ“ sau „Casa Muntelui-tuturor-pământurilor“. Cu cele șapte etaje suprapuse și crenelurile lor decorate „în culorile Universului“, ziguratele nu *păreau* că escaladează cerul? Pentru orientali, ele chiar îl escaladau. Cei care urcau pe planurile lor înclinate suportau o transformare psihică cunoscută sub numele de „modificare de nivel“, pe care grecii au tradus-o prin *Metanoia*. Cînd ajungeau, în sfîrșit, pe terasa superioară, ei erau deja în starea mentală cerută „pentru a păși în regiunea pură“ (21).

Locurile unde se înălțau ziguratele erau alese cu grijă, pentru a corespunde amplasamentului rezervat lor „din veșnicie“ în Universul sideral. La fel cum Biblia spune că Iehova a clădit un Ierusalim ceresc „cu mult înaintea celui zidit de mîna omului“ (22). O hartă veche a Babilonului ne prezintă orașul, situat în centrul unui vast teritoriu circular, mărginit de fluviul Amer, asemănător pînă în cele mai mici amănunte cu reprezentarea pe care sumerienii o aveau despre Paradis. Babilonul era, așadar, „dublura“ locului unde fusese creat primul om. Înțelegem, astfel, sensul pe care anticii îl atribuiau grădinilor lui suspendate. Nu era vorba despre locuri construite doar pentru momentele de destindere ale locuitorilor. Erau — în sensul literal al cuvîntului — un fel de Paradis pămîntesc înălțat spre cer cu scopul de a asigura analogia dintre Capitală și prototipul ei divin.

Într-o lume în care fiecare eveniment sau fiecare gest nu era decît o repetare a unui gest îndeplinit anterior de zei, societatea funcționa obligatoriu potrivit unui ansamblu de ritualuri care nu puteau fi schimbate fără a li se pune în pericol însăși existența. Potrivit modelului ceresc populat de o mulțime de zei, conduși de un zeu suprem, în fața căruia se înclinau cu toții ca în fața unui suveran, un monarh trona în vârful piramidei umane. Și el reprezenta un centru. Ființa sa emana un efluviu creator care asigura viața și prosperitatea supușilor săi. Zece mii de Nemuritori făceau de pază în jurul tronului său, asemenea duhurilor înaripate din jurul tronului lui Marduk. Potruncile sale, transmise pînă la marginile Pămîntului, erau dovada atotputerniciei Cuvîntului său. Activitatea sa se înrudea cu cea a zeilor, în sensul că el avea în grijă menținerea, controlul și întreținerea canalelor de irigație, a ogoarelor, a palatelor și orașelor, pentru a nu cădea în ruină.

Dar îndatoririle monarhului nu se opreau aici. În afara obligațiilor sale militare, administrative, el era investit și cu o misiune religioasă, care făcea din el un „zigurat uman“, un punct de întîlnire între cer și pămînt. El trebuia să vegheze ca lumea de jos să nu se îndepărteze de cea de sus și ca ele să păstreze o cît mai mare asemănare. Atît timp cît legăturile dintre cele două lumi rămîneau strînse, imperiul era puternic. De îndată ce ele slăbeau, imperiul era amenințat. Așa se explică faptul că, atunci cînd eclipsa a întunecat pentru scurt timp luna, înaintea bătăliei de la Arbeles, perșii au interpretat fenomenul ca o prevestire a unui dezastru. Eclipsa a contribuit la descurajarea lor mai mult decît asaltul macedonenilor. Aceștia din urmă au crezut că singura explicație a înfrîngerii dușmanilor a fost superioritatea lor militară. Perșii au fost convinși că tot ce s-a întîmplat a fost din voința zeilor.

Desigur, grecii din epoca homerică ar fi înțeles această credință. Dar nu și cei din epoca elenistică, cînd demersul intelectual a sfîrșit prîn a slăbi puterea de înțelegere a miturilor. Conceptiile religioase ale popoarelor asiatice li se păreau a fi un amestec de basm și minciună, cu atît mai de necrezut cu cît nu se bizuiau pe experiență. Dotați cu o inteligență pătrunzătoare,

grecii se credeau mult mai avansați decît restul lumii. Și în anumite domenii chiar erau. În altele însă erau înapoiți.

De-a lungul istoriei lor milenare, orientalii au meditat neîncetat asupra genezei, ajungînd la o descoperire senzațională, reluată de evoluționiștii moderni și numită filogeneză (completată cu procesul corelativ al ontogenezei). Ei au stabilit, după cum stă mărturie o tăbliță sumeriană veche de 5 000 de ani, că toate speciile vii s-au născut din lutul primordial și au apărut pe lume într-o ordine ireversibilă: mai întîi peștii, apoi reptilele, păsările, mamiferele și, în sfîrșit, omul, plasat astfel în vîrfurile ierarhiei ființelor.

Ei au dedus, de asemenea, caracterul circular al orbitei planetelor. Pornind de aici, au ajuns la noțiunea ciclică a timpului și au elaborat mitul Veșnicei Întoarceri. Tot gîndindu-se la existența simultană a lumii „de sus” și a lumii „de jos”, ei au cercetat temeinic problema căderii în păcat și au explorat misterele metafizice ale Binelui și Răului. De la ei au emanat conceptele de sacrificiu, de purificare și de înviere. În sfîrșit, cu prețul unei tensiuni interioare cu nimic inferioare efortului intelectual al grecilor, au început să înțeleagă noțiunea de infinit.

Cu timpul, panteonul babilonian s-a simplificat. Zeii minori și-au pierdut mult din importanță, comparativ cu zeul suprem. Zoroastru, mesagerul cerului, explicase oamenilor că Universul făcea obiectul unei contestații veșnice între două puteri rivale: Ormuz, zeul Binelui și al Luminii, și Ahriman, personificarea Întunericului și Răului. Tot ce fusese creat aparținea Luminii, dar Întunericul nu înceta nici o clipă să rîvnească la bunurile ei. Rezultatul acestei lupte depindea, în cele din urmă, de om. Liber să aleagă între Bine și Rău, el putea să fie pârtaș la triumful Luminii sau să contribuie la victoria Întunericului. Îi era dat să îndeplinească misiunea salvatoare, al cărei germene Creatorul îl așezase în profunzimea conștiinței lui. Acest semn de sollicitudine îi conferea o demnitate nici cînd deținută mai înainte. Încetînd de a mai fi un spectator pasiv și neputincios, devenea un participant activ la marea dramă cosmică, aceea care se desfășoară de la origini și care nu-și va găsi deznodămîntul decît la sfîrșitul timpurilor.

Încetul cu încetul, nenumăratele puteri ale Dumnezeuului Luminii s-au concentrat într-un unic atribut: Atotputernicia. El a devenit Ființa absolută, fără formă, fără chip, veșnică și infinită. Nu i se mai înălțau statui. Chipul nu-i mai era zăgrăvit. Era adorat sub forma unei flăcări arzînd pe un altar.

VI

Falangele își continuau înaintarea. Treceau cîntînd peste munți și fluvii. Lăsînd departe în urma lor Mesopotamia, Babilonia, Paretacena și Media, depășiseră Porțile caspiene. Pătrundeau adînc în inima Asiei. Iar Alexandru, în vîrstă de 26 de ani, călărea în fruntea lor, cu pletele în vînt și ochii larg deschiși.

Pînă acum civilizațiile mesopotamiene trăiseră în izolare. Cuceririle lui Cyrus se opriseră la frontierele Lidiei. Năvălirea lui Xerxe trecuse ca o furtună. Expediția *Celor zece mii* nu durase mai mult decît sclipirea unui fulger. Cu apariția lui Alexandru, Orientul și Occidentul se găseau brusc față în față. Se observau în tăcere, așteptînd să se cunoască. Stabilirea acestei legături urma să fie marea lucrare originală a cuceririi macedonene.

Numai că Alexandru nu era unul din acei cuceritori cu figura disprețuitoare și încruntată. Era un adolescent înflăcărat, purtînd în el spiritul fraternității. Mama lui, Olimpia, de la care moștenise o mare vitalitate, îl trimisese, încă de la 13 ani, să petreacă un timp în Moesia, în grotă nimfelor, unde fusese inițiat într-un număr de mistere, neîndoielnic înrudite cu ceremoniile orfice. Această educație ezoterică, fără nimic comun cu raționalismul atenian, avusese o influență hotărîtoare asupra formării gîndirii lui. Pe măsură ce descoperea Orientul, el regăsea un ecou al învățaturii căpătate în tinerețe și de aceea, departe de a-i disprețui pe barbari, încerca un sentiment tot mai vădit de simpatie față de ei. Nu era el însuși, în ochii celor mai mulți dintre greci, un barbar, pentru că tatăl său era macedonean și mama sa iliră? De ce atunci să aibă față de orientali

aceleași prejudecăți pe care elenii le nutreau față de toți cei care nu erau născuți sub cerul Aticii? Xenofobia, ca și șovinismul, îi erau străine. I se părea că tinerii persani aveau tot atît drept la viață ca și tinerii eleni. Imaginea leșurilor lor zăcînd alături pe cîmpurile de bătaie îl întrista profund. Viața este scurtă, trebuie să o mai scurtăm și noi? E adevărat că Isocrate îl sfătuisese pe Filip „să se poarte cu grecii ca un prieten și cu barbarii ca un stăpîn“, dar el nu putea să asuprească ființe atît de nobile și atît de demne de respect. El nu voia să repete, în numele imperialismului macedonean, ceea ce nu-i reușise lui Xerxe, în numele imperialismului persan. Venise vremea unui alt mod de a gîndi...

Cu cît Alexandru înainta, cu atît opera pe care trebuia să o îndeplinească prindea contur în mintea sa. La plecare, acțiunile îi fuseseră inspirate de setea de răzbunare. Apoi, fusese încîntat de ușurința cu care își înfăptuia cuceririle. Acum, după ce Eri-niile dăntuiseră pe rîurile de la Persepolis și zeilor li se făcuse dreptate, de ce să nu facă un pas în plus și să extindă dreptatea asupra întregului neam omenesc?

Această nouă atitudine nu-i era dictată doar de firea lui generoasă. Ea răspundea exigențelor momentului.

În ultimii doi ani cucerise teritorii imense. Acum trebuia să le administreze. Cum să izbutească cu slabele forțe de care dispunea? În toate orașele prin care trecuse, ca și în cetățile întemeiate de el — la Efes, la Sardes, la Tyr, la Alexandria din Egipt —, fușese nevoit să lase mici garnizoane pentru menținerea ordinii și asigurarea comunicațiilor cu Grecia. Procedînd astfel, reușise să-i folosească cît mai bine pe veterani și pe ostașii invalizi, care, altminteri, i-ar fi încetinit înaintarea. Dar, astfel, redusese efectivele falangelor. Numărul lor se topea de la o etapă la alta și nu se putea gîndi la aducerea de noi întăriri din Grecia decît peste cîtiva ani. Putea oare spera să țină la respect mulțimile uriașe doar cu o mînă de tineri al căror efectiv scădea mereu și a căror medie de vîrstă nu depășea 24 de ani? Nu era cu puțință. Din două una: ori chiar amploarea cuceririi îl va sili să se oprească, ori va trebui să-și asocieze popu-

lațiile autohtone în acțiunea de administrare. Reconcilierea greco-persană nu era o himeră sau o intenție, era o necesitate.

Existau și alte argumente care pledau în favoarea acestei soluții. Cu cât Alexandru îi studia mai bine pe localnici, cu atât era mai sedus de modul lor de viață. Ajunsese să-i socotească deținătorii unor valori complementare celor aduse de el. Neîn-doios, felul lor de a gândi avea nevoie de mai multă rigoare și structurile lor sociale — de mai multă suplețe. Trebuiau să biruie imobilismul, somnolența care-i stăpînea. Dar și grecii aveau multe de învățat de la ei. Abuzînd de speculațiile intelectuale, mintea lor începea să-și piardă seva. Înțelepciunea lor degenera în sofisme; judecățile lor — în arguții. Pentru a-și regăsi avîntul creator, care le caracterizase tinerețea, trebuiau să regăsească contactul cu marile forțe naturale ce animă lumea, să se scufunde în ele ca un înotător în apele oceanului. Se va mai ivi un prilej propice? Nu trebuia el prins din zbor, pentru a înlătura inerția unora prin mobilitatea celorlalți, pentru a tempera febrilitatea Europei prin prealiniștea Asiei? De ce să nu profite de această clipă miraculoasă, cînd oamenii erau încă disponibili și maleabili, pentru a întemeia o monarhie universală, bazată pe sinteza Orientului cu Occidentul?

De îndată ce Alexandru sesiză această posibilitate, se dăruie trup și suflet înfăptuirii ei. „El nu și-a pus în minte, ne spune Plutarh, să cotopească în grabă Asia, ca șeful unei bande de tâlhari; nici să o pustiască și să o prade, ca și cum devastarea și prădarea i-ar fi putut aduce o nesperată fericire... Vrerea sa a fost aceea de a supune orice ținut locuit unui singur fel de a gândi și pe toți oamenii — ca cetățeni ai unui singur stat și ai unei singure guvernări. Dacă Marele Zeu, cel care trimisese sufletul lui Alexandru aici jos, nu l-ar fi chemat pe neașteptate la el, în viitor n-ar mai fi existat decît o lege unică pentru toți oamenii, și întregul Univers ar fi fost condus sub semnul aceleiași justiții, sub semnul aceleiași lumini. Modul în care el și-a gândit expediția ne dovedește că a acționat ca un adevărat filozof, nu pentru a cuceri bogății însemnate, ci pentru a face să domnească pacea universală, concordia, unirea și pentru ca toți oamenii să comunice între ei. Socotindu-se trimis din ceruri ca

să fie în egală măsură reformatorul, conducătorul și împăciuitorul Universului, el i-a strâns pe toți la un loc, din toate părțile, punîndu-i să soarbă toți, am putea spune, din aceeași cupă a fericirii. Punînd laolaltă existențele, moravurile, legăturile prin căsătorie și obiceiurile, el a impus tuturor oamenilor în viață să socotească totalitatea pămîntului locuit drept patria lor și i-a poftit pe toți oamenii de bine să se simtă înrudiți — lăsîndu-i la o parte doar pe cei netrebniți“.

Doar pe cei netrebniți și nu pe barbari, ca pînă atunci! În contact cu Orientul, orînduirea lumii proslăvite de Isocrate se spărsese în mii de țandări.

VII

Cu toate acestea, Alexandru mai avea de făcut un drum lung ca să atingă țelul propus...

După tragicele evenimente de la Hecatompile, Bessus fugise în provincia sa, Bactriana. Refugiindu-se în partea orientală a imperiului, plănuia să se încoroneze, să-i adune în jurul lui pe satrapii din regiune și să reia, cu ajutorul lor, lupta împotriva cotropitorului.

Pînă atunci, grecii avuseseră de partea lor un noroc nesperat. Dar Bessus își spunea că acest noroc nu va dura la nesfîrșit. El se lăuda că, ajutat de o nouă armată, ar zdrobi puțin numeroasa cohortă macedoneană ce nu-și datora izbînzile decît slăbiciunii înaintașului său. După asta urma să pună din nou stăpînire pe satrapiile occidentale și să refacă, în folosul său, imperiul lui Cyrus.

Planul nu era nesăbuit, și Alexandru o știa. Învîingătorul lui Darius intrase prin efracție într-un imperiu măcinat de corupție și guvernat de un suveran slab și nehotărît. Cu Bessus totul putea să se schimbe, el fiind mult mai energic și mai capabil decît vărul său. Alexandru a înțeles imediat că trebuie să-l hărțuiască pînă la capăt și să-l prindă, fără a-i lăsa timp să-și înfiripeze coaliția. Viteza era, din nou, atuul său cel mai important.

În loc să se întoarcă la Babilon, așa cum se gândise la început, învingătorul de la Issos se hotărî să-și continue marșul spre est. După un scurt răgaz lăsat călăreților, pentru a permite grosului armatei să-i ajungă din urmă, le ordonă să încalece din nou. Prin Zadracarta, Artacona, Herât și Kandahar, el înaintă pe drumul spre Bactra pe unde galopa deja Bessus, cu speranța de a-l prinde înainte de a ajunge în oraș. De câteva ori, era să izbutească. Dar, de fiecare dată, Bessus reușise să scape.

La începutul campaniei, perșii socotiseră că vor putea înfrînge repede armata macedoneană ale cărei efective păreau neînsemnate în comparație cu ale lor. Încrezători în numărul lor mare, priviseră cu dispreț această ceată de efebi ce se avîntase să cucerească un continent necunoscut. Habar n-aveau de puterea lor de rezistență, de valoarea lor în luptă sau de mobilitatea lor. („Singura dibăcie a lui Alexandru, ne spune Arrian, era iușeala acțiunilor sale.”) Cu cît trecea timpul, marșul continuu al macedonenilor începea să-l îngrijoreze pe Bessus. Departe de a-și pierde vigoarea pe întinderile amețitoare ale Partiei și Margianei, macedonenii își continuau înaintarea în perfectă ordine și în rînduri strînse, cu o voință de a învinge ce părea că nimic nu o poate clinti. Pentru niște minți obișnuite să vadă în orice victorie un semn al bunăvoinței divine, era ispititor să atribuie succesul lor unei protecții supranaturale. „Este vorba, într-adevăr, de o minune, așa cum observă Montesquieu, că nu s-a petrecut nici un accident care să zădărnicească o acțiune ce nu putea eșua într-o țară, fără să eșueze în oricare alta, nici să rateze un anumit moment, fără să rateze orice moment“ (23).

Șirul victoriilor lui Alexandru i-a făcut pe unii satrapi să șovăie. Era înțelept să-și lege soarta de Bessus? Era posibil ca zeii să fie de partea unui regicid? Decît să se angajeze pe calea acestei aventuri, nu era mai bine să se supună unui fapt împlinit? Așa s-a făcut că Autofradates din Tapuria, Fratafarnes din Hircania, Artabazos și cei trei fii ai săi, Arsanes, Cofenes și Ariobarzanes, însoțiți de cîțiva demnitari de rang mai mic, s-au prezentat la cartierul general macedonean și au spus că vor să-i

vorbească regelui. Odată ajunși în cortul acestuia, s-au posternat în fața lui, cerîndu-i îndurare.

Învingătorul de la Issos ar fi putut să-i pedeapsească aspru. În loc să-i recunoască autoritatea, nu fugiseră ei împreună cu Bessus? Satrapiile lor se găseau la vest de Porțile caspiene, se aflau deci în teritoriul ocupat deja și nimic nu-l împiedica să le ia în stăpînire definitiv. Dar el se feri să o facă. Era pentru prima dată cînd prinții asiatici veneau să-i ceară protecția. Văzu în asta începutul mării reconcilierii, cea dorită de el din tot sufletul. Așadar, îi întîmpină cu multă bunăvoință. Îi puse să-i jure credință ca unui suveran. După care îi pofti la masa lui și-i confirmă în funcții. Dar, pentru că era prudent și nu avea încredere în vorbele lor frumoase, orîndui în orașele respective garnizoane comandate de ofițeri macedoneni și le retrase administrarea finanțelor ca și perceperea impozitelor, pe care le trecu în mîinile supraveghetorilor greci. Aceasta era cea mai bună măsură de precauție în fața unei eventuale trădări, cel mai bun mijloc de a-i împiedica să-și continue matrapazlîcurile. Alexandru era hotărît să nu lase să mai continue nici una din nelegiuirile din timpul domniei Ahemenizilor. Dorea ca justiția să fie egală pentru toți.

Pe măsură ce timpul trecea și suprafața teritoriilor ocupate creștea, armata macedoneană își pierdea caracterul strict militar, luînd aspectul unei „administrații în marș”. Într-adevăr, Alexandru și-a dat curînd seama că nu putea conduce totul, că trebuia să se mulțumească să îndrume și să controleze acțiunile autorităților locale. Astfel, a luat naștere administrația greco-asiatică; ea urma să se extindă încetul cu încetul de la Mediterana pînă la Iaxartes. Era pentru prima dată în istorie cînd un cuceritor recurgea la ceea ce s-a numit „o administrare indirectă”. Alexandru a adoptat acest sistem pentru că îi aducea nenumărate avantaje. În afara faptului că nu-i reducea efectivele armatei, punea în slujba sa o mulțime de funcționari autohtoni, buni cunoscători ai regulilor administrative ale țării respective; în plus, liniștea populațiile locale, dovedindu-le că regele Macedoniei era sincer atunci cînd le făgăduia respectarea drepturilor și a personalității lor.

Populațiile au înțeles atât de bine acest mesaj încît, după o primă perioadă de ostilitate, s-au alăturat lui Alexandru cu un entuziasm neașteptat. Lăsînd la o parte orice prejudecată în ceea ce-l privea, ele l-au considerat curînd nu un cuceritor, ci un protector. Fără îndoială, ele nu puteau să măsoare dintr-o singură privire toate binefacerile pe care urma să le aducă, cu timpul, cucerirea greacă. Dar sesizau, instinctiv, caracterul ei liberal. Admirau în Alexandru pe întemeietorul unei ordini noi, superioare tuturor celor cunoscute de ei pînă atunci. Adeziunea lor era o mare satisfacție pentru rege. În ochii lui ea confirma ideea de atîtea ori rostită de bătrînul său dascăl, Aristotel: „Prietenia este un sentiment necesar vieții...”

VIII

Înaltele podișuri iraniene și pantele înzăpezite de la Demavend dispăreau deja la orizont. Lăsînd în urmă cadrilaterul pustiit care se întindea pe sute de kilometri între Tigru și Oxus, falangiștii ajunseră la loc deschis, într-un ținut foarte diferit de cele străbătute pînă acum: erau în Paraponisada. Podișul de la Kuh-I-Dama, situat la peste două mii de metri deasupra nivelului mării și înconjurat de piscuri „mai înalte decît zborul vulturilor“, i-a încîntat prin frumusețea peisajului și primirea făcută de locuitori. Văile minunate, unde pășteau herghelii de cai, le aminteau de Tesalia. Cînd au zărit pîlcurile de ploi și lanurile de grîu înconjurate de vii, au crezut că au ajuns în regatul Nyssa, acel ținut de legendă străbătut de Dionisos pe cînd se ducea în pelerinaj la Izvoarele soarelui.

Faptul că un zeu grec trecuse, înaintea lor, pe aceste meleaguri cu totul noi le dădea încredere. S-au simțit dintr-odată mai aproape de patrie și au fost gata să-i creadă mai ușor pe cei care-i asigurau că Alexandru nu e un simplu muritor, ci un nou Dionisos, zeul euforiei, cel care „dilată sufletele și desființează hotarele statornicite“. În opoziție cu insinuările ce le făceau mințile potrivnice, conducătorul lor știa foarte bine încotro îi duce. În mod intenționat îi îndreptase spre aceste văi pri-

mitoare, ca să-și poată reface forțele. Era o plăcere să privești bucuria soldaților. Cu coroane din ramuri înfrunzite de viță pe cap, dănuiau și cântau pe înserat, umplind văile de sunetele vechilor cîntece macedonene. Uitau astfel încercările prin care trecuseră și teara de ziua de mîine. Ce plăcere, după ce ai străbătut pustiuri fierbinți, să te scalzi în riuri cu ape răcoroase și repezi! Ce fericire să tragi în piept acest aer curat și întăritor! Îngroziți de distanța care-i despărțea de satele lor, macedonenii începuseră să se întrebe dacă le vor mai revedea vreodată. Și uite că se află într-un decor familiar, unde totul le amintește de propria copilărie! Pînă și vîrfurile albastrii ale Hinducușului — despre care credeau a fi cele ale Caucazului — le aminteau de legendele elenice: țipătul de orgoliu al lui Prometeu, corul Oceanidelor...

În etape scurte, armata ajunsese la Ghasni, apoi în valea înaltă de la Kaḃul, puțin mai sus de Kapiṣa-Kaniṣ. Alexandru puse temelii unei noi așezări, Alexandria din Caucaz (Bergamul zilelor noastre), sortită să devină capitala satrapiei grecești Paraponisada. Încredință conducerea ei persanului Proexes, alăturîndu-i un supraveghetor macedonean, în persoana lui Neiloxenes cu titlu de *Episcopos*, pînă într-atît i se părea acest ținut pătruns de un spirit divin.

Falangiștii ar fi fost bucuroși să rămînă în Alexandria din Caucaz pe care o și numeau „noua Grecie“. Dar Alexandru nu a vrut. El știa un lucru: campania era abia la începutul ei și nu se va sfîrși decît o dată cu prinderea lui Bessus.

Căci tocmai primise vești alarmante despre el. După ce adoptase tactica „pămîntului pîrjolit“ pe cîmpia care se întindea între Paraponisada și Oxus, Bessus se repliasse spre Bactriana, unde se proclamase rege sub numele de Artaxerxe IV. Bizuindu-se pe prestigiul noului titlu, era pe cale să ridice o armată de șapte mii de călăreți. Mai mulți nobili ai regatului, în special Datafernes și Oxyartes din Bactriana, Spitamenes din Sogdiana și Catanes din Paretacena, îl recunoscuseră ca suzeran. În același timp, el îl trimisese pe Barzanes în Partia cu scopul de a pune la cale o răzmeriță în spatele trupelor lui Alexandru, spunînd populațiilor din Media și Drangiana că vechiul imperiu

al lui Cirus nu va întârzia să renască. Toată această agitație era rău prevestitoare. Nici nu putea fi vorba să stea cu brațele încrucișate.

Trecînd peste rugămințile soldaților, Alexandru ordonă reluarea marșului și se angajă împreună cu ei pe drumul spre Drapsaca (Anderab). Dînd crezare unor informații greșite, presupuse că Bessus s-ar mai afla încă acolo. Dar Bessus plecase. Se refugiase în spatele zidurilor de apărare de la Bactra.

Fără să șovăie, Alexandru străbătu trecătoarea de la Kaybar, coborî în grabă pe valea Bahmian și se năpusti spre Bactra, convins că aici va trebui să dea o bătălie în toată regula. Spre marea lui surprindere, găsi porțile orașului deschise, meterezele și fortificațiile pustii. Capitala Bactrianei fusese părăsită. Alexandru intră în oraș fără să întâmpine rezistență. O dată în plus, Bessus fugise (primăvara anului 329).

IX

Alexandru se găsea într-o situație delicată. În fața lui se afla un ținut muntos, accidentat, cu albiile de torenți, tăiat de trecători adînci, ai cărui locuitori își înteteau pregătirile de război. În spatele lui, Barzanes ațîța populațiile ca să-i taie calea de întoarcere. Trebuia să înainteze sau să se retragă?

Altul ar fi șovăit. Dar instinctul lui Alexandru îi spunea că, dacă se va retrage un singur pas, totul va fi pierdut. Cuceririle sale erau prea proaspete ca să reziste unei nereușite. Dacă mulțimile asiatice începeau să se îndoiască de invincibilitatea sa, tot edificiul pe cale de a fi construit s-ar fi prăbușit. Așadar, înaintarea era singura soluție.

Atît timp cît fusese despărțit de Alexandru prin cîteva lanțuri muntoase și printr-o provincie întinsă pîrjolită, Bessus se crezuse la adăpost de primejdie și nu fusese îngrijorat de înaintarea macedonenilor. E ușor de înțeles uimirea lui cînd află că armata lui Alexandru era doar la o zi de marș de Bactra. Cuprins de panică, fugi în grabă de cealaltă parte a Oxusului și se zăvorî la Nautaca, împreună cu restul armatei. Aceasta mai

cuprindea patru-cinci mii de sogdieni, aflați sub ordinele lui Spitamenes și ale lui Oxyartes, precum și câteva formații de dacrieni din Tanaïs. Cît despre călăreții bactrieni, aceștia, vă-zîndu-și țara pustiită în zadar, se revoltaseră și părăsiseră tabăra lui Bessus, răspîndindu-se în cîmpie.

A venit primăvara. După topirea zăpezilor, apele Oxosului crescuseră peste măsură. Bessus crezuse că fluviul va fi o piedică de netrecut pentru macedoneni. Se înșelase. Toată armata elenă trecu pe celălalt mal în cinci zile, pe poduri improvizate, construite din piei de animale și saci umpluți cu fîn, scînduri și grinzi așezate cruciș. Odată ajunsă de cealaltă parte, se opri puțin ca să-și tragă sufletul. Apoi, porni hotărîtă spre Nautaca.

După Hecatompile, satrapul Bactrianei se lăudase că-l va zdrobi pe Alexandru în ziua în care o va dori. Dar, de fapt, nu încetase să se retragă din fața lui. Și, pe măsură ce se retrăgea, forțele lui se destrămau. Acum, chiar dacă ar fi vrut, n-ar mai fi putut învinge. Nepriceperea și lăudăroșenia lui reușiseră pînă la urmă să-i dezamăgească pe ultimii nobili ai regatului și să-i descurajeze pe toți cei care-și pusese rădejdea în el.

Simțind că se apropie dezastrul, sogdianul Spitamenes hotărî să se descotorosească de un om care se dovedise, în cele din urmă, mai curînd neputincios decît priceput. Se decise să-l prindă pe Bessus și să i-l predea lui Alexandru pentru a-i cîștiga bunăvoința. Într-o seară, adună în cortul său pe trei din tovarășii săi, Datafernes, Catanes și Oxyartes și le împărtăși planul lui. Aceștia consimțiră. În noaptea următoare năvăliră în cortul lui Bessus, îl legară și îi dădură de veste lui Alexandru că sînt gata să i-l predea pe „regele Artaxerxe” dacă trimite un mic detașament ca să-l ia. Era o reeditare a „loviturii” de la Hecatompile.

Care au fost reacțiile învingătorului lui Darius la aflarea acestei vești? Nici Plutarh, nici Arrian, nici Polibiu, nici Quintus Curtius nu ne spun. Nu știm, așadar, dacă i-a produs satisfacție sau dezgust. Putem fi siguri, în schimb, că a încercat un sentiment de ușurare. Îl urmărise pe Bessus peste pustiuri și munți, prăpăstii și cîmpii. Acum, această cursă neînfrînată lua sfîrșit.

Regele Macedoniei îi ordonă lui Ptolemeu Lagidul să meargă să-l aducă pe prizonier. Viitorul suveran al Egiptului era cel mai bun diplomat al lui. Dar pentru că Alexandru nu dădea doi bani pe cuvîntul lui Spitamenes și se temea ca Ptolemeu să nu cadă într-o capcană, hotărî ca acesta din urmă să fie însoțit de o armată suficient de numeroasă pentru a ține piept armatei sogdiene în cazul în care aceasta s-ar opune predării uzurpatorului.

În mare grabă, cei șase mii de oameni ai lui Ptolemeu străbătură în cinci zile un drum pentru care era nevoie, de obicei, de zece. Cînd sosiră în locul unde trebuiau să se întâlnească cu Spitamenes, nu găsiră pe nimeni. După ce cutreierară cîmpia, izbutiră să pună mîna pe un călăreț sogdian. Adus în fața lui Ptolemeu, acesta declară că Bessus se ascundea într-un tîrg învecinat, dar că trebuia să se ducă să-l caute acolo el însuși, căci lui Spitamenes și Datafermes le era silă să-l predea.

Temîndu-se de o cursă, Ptolemeu ordonă trupelor sale să înainteze încet, în timp ce el porni în cercetare cu vreo cincizeci de călăreți.

Curînd, mica lui trupă ajunsese în fața unui tîrg amărît. Bessus se baricadase aici cu cîțiva din ultimii săi ostași. Ptolemeu împresură așezarea. Apoi îi anunță pe locuitorii ei că vor scăpa dacă nu se vor împotrivi prinderii trădătorului. În scurt timp porțile orașului se întredeschiseră în tăcere. Macedonenii năvăliră. Îl găsiră pe Bessus într-o colibă mizerabilă. După o scurtă încăierare, puseră mîna pe el și se retraseră cu repeziune, luîndu-l cu ei (24).

Ptolemeu trimise de îndată o ștafetă la Alexandru ca să-i anunțe prinderea regicidului și să-l întrebe ce are de făcut. Alexandru îi porunci să-l așeze, gol și înlănțuit, pe partea dreaptă a drumului pe unde urma să treacă a doua zi cu armata.

Bessus fu dus la locul hotărît și toată armata macedoneană defilă prin fața lui. Cînd ajunsese și Alexandru, acesta, oprindu-și calul, îl întrebă:

— De ce l-ai prins și ucis pe Darius, binefăcătorul și regele tău. Nu-ți arătase el oare de atîtea ori cîtă încredere avea în tine, copleșindu-te cu favoruri?

Bessus îi răspunse:

— N-am acționat singur, ci împreună cu toți cei care se aflau atunci în tabăra de la Hecatompile. Nădărduiam că în felul acesta îți vor câștiga bunăvoința...

Cinismul acestui răspuns îl înfurie pe Alexandru.

— Crezi, așadar, că o asemenea mișelie ar fi putut să-mi fie pe plac? — întrebă el pe un ton grav.

Regele puse un crainic să repete cuvintele lui Bessus și porunci să fie bătut cu vergile drept pedeapsă pentru obrăznicia lui. După care, îl dădu în paza lui Oxathres, fratele lui Darius, și ordonă să fie dus la Bactra pentru a fi judecat.

X

Bessus era întemnițat. Nimeni nu va mai contesta autoritatea lui Alexandru. Transferul misterios, care se produsese în clipa în care îl acoperise pe Darius cu mantia sa, urma să devină limpede în ochii tuturor. Nimic nu-l mai împiedica să se considere drept urmaș al Regelui Regilor și să se poarte ca atare.

Dar în provinciile orientale pacea nu era încă trainică; dimpotrivă. Prinderea lui Bessus dezlănțuise mânia populațiilor. Regrupați în jurul lui Spitamenes, sogdienii, horasmienii, sacii și masageții puseseră mîna pe arme. Revolta bîntuia în văile înalte ale Oxusului și ale Iaxartesului. Sogdiana clocotea. Răzvrătirea pe care se bizuise Bessus izbucnise prea tîrziu spre a-l mai salva, dar izbucnise.

Teritoriile muntoase situate dincolo de Oxus erau locuite de neamuri războinice, care-și prețuiau cu îndîrjire independența. Fuseseră anexate de Cyrus pe la 525. La moartea lui se revoltaseră cu scopul de a-și recuceri libertatea. Darius I, fiul său, „întărise legăturile lor cu imperiul prin lovituri grele cu ciocanul“, ceea ce însemna că represiunea fusese sîngeroasă. Abia restabilită liniștea, că locuitorii se răzvrătiseră din nou. Neizbutind să le învingă rezistența, Darius le dăduse în cele din urmă un statut special, prin care se angaja să-i trateze ca pe aliați și nu ca pe supuși. Sogdienii și masageții țineau mult la acest statut care le oferea o oarecare autonomie și le măgulea

amorul propriu. Se temeau că Alexandru nu va ține seama de el.

Așezată la poalele Tian-Șanului, ai cărui pereți de piatră par să ia cu asalt înaltul cerului, Sogdiana este una din regiunile cele mai accidentate de pe glob. Este un adevărat labirint de faleze și rîpe în fundul cărora șerpuiesc torente ce coboară zgomotos din fortăreața Pamirului. Căpeteniile acestui ținut erau foarte respectate. Duceau o viață îmbelșugată în fortărețe cre-nelate, cocoțate în vîrfurile unor piscuri inaccesibile. Într-un cu-vînt, totul — începînd cu firea neîmblînzită a locuitorilor și terminînd cu natura vrăjmașă — ar fi trebuit să-l descurajeze pe Alexandru.

Revolta sogdienilor risca să se întindă în Paraponisada și Bactriana. În afară de asta, Sogdiana fusese, dintotdeauna, avanpostul imperiului ahemenid. Era cu neputință să o lase în afara frontierelor lui. Ar fi însemnat să o „excludă din rîndul oamenilor“.

De îndată ce sogdienii au prins de veste că Alexandru își înteește pregătirile de război, s-au hotărît să grăbească lucrurile, proclamîndu-și independența. Oxyartes, Catanes, Horienes, Haustanes și mulți alți conducători locali s-au strîns la sfat. Ei au declarat rupte ultimele legături care-i uneau cu imperiul persan și i-au cerut lui Spitamenes să conducă coaliția lor. Aceasta însemna o întoarcere la situația dinainte de Cyrus. Veștile s-au răspîndit dincolo de Iaxartes. Hoardele sciților, ce rătăceau prin stepă, s-au apropiat de Oxus, hotărîte să cadă în spatele macedonenilor și să le dea lovitura de grație de îndată ce vor începe ostilitățile.

Niciodată Alexandru nu se aflate într-o situație atît de grea. Singura sa scăpare era să cucerească Maracanda (Samarkand), unde să se adăpostească. Dar aceasta nu era o treabă ușoară, drumul pînă acolo fiind presărat cu multe piedici.

Capitala Sogdiane se afla pe celălalt versant al munților, la marginea unei uriașe cîmpii ce se pierdea în Asia Centrală. Înainte de a ajunge aici, trebuia să traverseze un șir de trecători abrupte, să escaladeze mai multe defileuri — unele situate la peste trei mii de metri altitudine — și să pună stăpînire pe o

serie de fortărețe ridicate pe vremuri de Cirus ca să servească drept *limex** a părții de miazănoapte a imperiului.

Aceste „șapte orașe” sau „heptapole”, cum erau numite, constituiau un obstacol reductabil pe drumul spre Maracanda. Cu o dârzenie crâncenă, explicată doar de situația dramatică în care se afla, Alexandru ordonă armatei să le cucerească unul după altul.

Cel mai apropiat se numea Gaza. Alexandru a pus în funcțiune dispozitivul său de atac. În timp ce soldații înarmați cu praștii, arcașii și cei de la catapulte aruncau asupra zidurilor o ploale de proiectile, dintre care unele erau de mărimea unor stînci, infanteria grea a trecut la asaltul meterezelor din toate părțile (25). Bastionul nu a rezistat mult timp. De îndată ce rezistența a slăbit, macedonenii au năvălit în bastion. Vrînd să dea un exemplu, care să-i descurajeze pe apărătorii celorlalte fortărețe, Alexandru a ordonat trupelor sale să-i treacă pe toți bărbații prin tăișul sabiei. Femeile, copiii și bunurile au fost împărțite între soldați. În cele din urmă, au dat foc orașului.

Cel de-al doilea bastion a fost atacat și luat cu asalt în aceeași zi; locuitorii lui au avut soarta celor din Gaza. A doua zi de dimineață, falangiștii se aflau deja sub zidurile celui de-al treilea. Căzu și acesta, după primul asalt.

În ziua următoare, în zori, barbarii din următoarele două fortărețe au observat cum se înalță la orizont trîmbe de fum. În timp ce se întrebau ce putea să însemne asta, au văzut apropiindu-se cîțiva fugari din Gaza care reușiseră să scape de măcel. Aceștia le-au povestit scenele de groază la care asistaseră. Însăpăimîntați, locuitorii celor două orașe știau acum ce-i așteaptă. S-au năpustit dincolo de porți ca să-și caute adăpost în munți. Dar, prevăzînd mișcarea lor, Alexandru și-a trimis călăreții din avangardă, în timpul nopții, să bareze toate drumurile de acces ale celor două așezări; înnebuniți, barbarii au ajuns direct în lănciile macedonene (26). Orașele lor au fost cucerite și rase de pe fața pămîntului.

După ocuparea în numai două zile a celor cinci orașe, Alexandru s-a îndreptat spre Ciropolis. Această fortăreață era mult mai de temut decît celelalte. Încinsă cu ziduri uriașe, era apă-

* Frontieră fortificată (în latină). (N.t.)

rată de o garnizoană de 15 000 de oameni, recrutați dintre războinicii cei mai fioroși din regiune. „Nerăbdător să-și atingă scopul fără să mai piardă timpul cu asedii prelungite, ne spune Arrian, Alexandru i-a poruncit lui Crateros să construiască berbeci și catapulte.“

Această simplă observație, formulată doar în câteva cuvinte, prezintă interes pentru cunoașterea alcătuirii armatei macedonene. Ea nu cuprindea doar unități de infanterie și cavalerie. Avea și ingineri, experți în geometrie și balistică, ce formau un fel de corp de geniști și specialiști în poduri și șosele. Ordinul dat de Alexandru lui Crateros atestă că el dispunea de oameni capabili să confecționeze diferite mecanisme la fața locului, în funcție de nevoile momentului. Pentru că, într-adevăr, nu era cu putință să transporteți material de război cu o asemenea greutate, traversînd deșerturi, râpe și fluvii. Încărcătura ar fi depășit forțele omenesti și, în plus, chiar presupunînd că falanșiștii ar fi reușit să o transporte, acest lucru ar fi încetinit mișcarea trupelor atît de mult, încît Alexandru ar fi pierdut probabil războiul. Iată deci în ce consta avansul luat de greci în domeniul științelor, care le asigura superioritatea asupra tuturor dușmanilor lor.

După metoda folosită cu succes la Tyr și Halicarnas, berbecii lui Crateros au fost așezați lîngă zidurile de apărare în care au început să izbească cu lovituri puternice și regulate. Barbarii nu văzuseră în viața lor așa ceva. Au încercat de câteva ori să iasă ca să le dea foc. Au urmat lupte corp la corp, în cursul cărora Alexandru, Crateros și cîțiva ofițeri au fost răniți. După asta, macedonenii au luptat cu și mai mare îndîrjire. Pînă la urmă au pus stăpînire pe bastion, ai cărui apărători au capitulat după ce au pierdut 8 000 de oameni. Ultima dintre fortărețe a capitulat în aceeași zi. Locuitorii celor șapte orașe rămași în viață au fost puși în lanțuri și duși în cetatea nou întemeiată, Alexandria din Tanaïs.

În cursul acestor operații, Alexandru s-a arătat de o asprime neiertătoare. Nu a cruțat pe nimeni și a supus populațiile unui tratament atît de dur, încît faptul impresionează și astăzi. Nu se mai putea vorbi despre „o campanie pentru fraternitate“. Era,

parcă, pe vremea devastării Persepolisului. Explicația rezidă în faptul că locuitorii Sogdiane erau foarte diferiți de persani atît în ceea ce privește sorgintea, cît și nivelul de civilizație. Nici Cyrus nu izbutise să-i îmblînzească. Pentru a instaura în Transoxiana noua ordine ce urma să schimbe fața acestei țări, Alexandru nu putea folosi nici puterea convingerii, nici mila. Mai întîi, trebuia să fie distrusă vechea ordine, și pentru asta nu avea decît un singur mijloc: forța. Era unicul limbaj pe care-l cunoșteau populațiile din această regiune.

Alexandru l-a folosit din plin. Lecția a dat roade. Acum, cînd cele șapte orașe erau distruse și populația lor împrăștiată, învingătorul de la Ciropolis putea mărșălui spre Maracanda fără să se mai teamă că i se va tăia drumul de întoarcere.

XI

Era, de altfel, timpul să ajungă la Maracanda, căci avangarda pe care o trimisese acolo sub comanda lui Kleitos era asediată.

De îndată ce văzuse apropiindu-se primele formații ale armatei macedonene, Spitamenes evacuase orașul, bănuind că Kleitos și oamenii lui se vor închide în el. Aceștia, nemaiîntîlnind nici un dușman și crezînd că el a fugit, au căzut în cursă. Atunci Spitamenes s-a întors cu forțe superioare și i-a asediat.

Situația acestui mic grup de oameni, izolați în mijlocul unei populații ostile, nu era de invidiat. Apa, hrana, munițiile erau pe sfîrșite. Spitamenes spera să-i lichideze înainte de sosirea grosului armatei macedonene. Era convins că Alexandru va înainta greu prin trecători din cauza rezistenței Ciropolisului și a celorlalte șapte orașe. Dar nu ținuse seama de catapultele lui Crateros. Căderea rapidă a fortărețelor i-a zădărnicit calculele. Cînd a văzut grosul falangelor ieșind în cîmpie, a ridicat în pripă asediul și a fugit spre Iaxartes.

Alexandru a pătruns cu ușurință în Maracanda și a făcut joncțiunea cu soldații lui Kleitos. Aceștia au chiuit de bucurie, gîndindu-se la soarta îngrozitoare de care scăpaseră; căci Spi-

tamenes s-ar fi răzbunat pe ei pentru tratamentul la care fuseseră supuși locuitorii celor șapte orașe. Toate aceste împrejurări, la care se adaugă duritatea campaniei, au avut o influență considerabilă asupra stării de spirit a macedonenilor. Ele explică în parte conflictul dureros care-l va opune în curînd pe Kleitos lui Alexandru.

Regele Macedoniei a rămas mai multe ani la Maracanda. Nu era încă acel oraș frumos și mîndru pe care Tamerlan și urmașii săi urmau să-l împodobească cu arcuri monumentale și cupole azurii. Era însă un centru comercial important, situat la încrucișarea drumurilor caravelor ce mergeau de la Marea Caspică la Khorasan și de la Marea Aral la gurile Indusului. Alexandru și-a stabilit aici cartierul general; apoi a întreprins o serie de mici acțiuni și ofensive-fulger, încheiate cu pacificarea ținutului.

În timpul întregii campanii, Alexandru și soldații săi dovediseră o rezistență și o combativitate fără egal. Făcuseră față cu succes atît reliefului accidentat, împotrivirii fortărețelor, cît și dîrzeniei inamicului. Dar două erau trăsăturile de caracter predominante ale tînărului rege: pasiunea pentru observație și setea de cunoaștere.

De pe dealurile din jurul Maracandei privirea sa se pierdea în zare spre nord și spre est. Pînă unde se întindea această cîmpie și ce ascundea ea? Era o întrebare care-l chinuia neîncetat. De aceea hotărî să exploreze ținutul situat cîncolo de Iaxartes, de îndată ce rana căpătată în asediul de la Ciropolis se va fi cicatrizat.

Într-o dimineață din toamna anului 329, porni la drum, însoțit de Ptolemeu și de un grup de călăreți. Peste două zile, pe la prînz, mica trupă ajunsese pe malul fluviului Iaxartes. Alexandru ordonă escortei să descalece și să-l lase singur. Apoi trecu apa călare, urcă pe celălalt mal și privi în fața lui.

Nu văzu nici o casă, nici un cort, nici o ființă vie, nimic altceva decît un spațiu absolut pustiu, ce se întindea la nesfîrșit. Soarele era deja sus pe cer. Reverberația era puternică și aerul cald ce ieșea din pămînt unduia orizontul. Se aflau în stepa kirghiză, măturată de vînturile care nu întîlnesc nici un obsta-

col în cale „de la țărmurile Oceanului Înghețat pînă la zidurile Khorasanului“ (27).

Alexandru rămase tăcut timp îndelungat. Oare ce era linia scînteind în depărtare, acolo unde pămîntul părea că se îmbină cu cerul? Putea fi acea mare necunoscută despre care Herodot afirma că este semnul de hotar al pămînturilor locuite? Sau poate era zona neclară despre care vorbeau magii babilonieni, locul unde tot ce există se topește imperceptibil în ce nu mai există?

Cufundat în gînduri, Alexandru luă încet drumul înapoi, convins că ajunsese la una din marginile lumii...

Trecu fluviul și se alătură micii escorte, ordonîndu-i să urce pe cursul apei pentru a cerceta zona. Căuta un loc pentru înălțarea unui altar în cinstea lui Dionisos. Găsind, în sfîrșit, un muncel, puse să fie ridicată o piramidă din pietre și rosti el însuși invocațiile rituale. Îi împărtăși apoi lui Ptolemeu voința lui de a construi în acest loc un oraș care să devină cel mai avansat post al imperiului său. Hotărî să-l numească Alexandria Eshate, în grecește: Alexandria de la capătul lumii.

După care, se întoarse la Maracanda, adună armata — cu excepția unei mici garnizoane pe care urma să o lase aici — și reveni la Bactra ca să-și organizeze tabăra de iarnă.

XII

Șederea lui Alexandru la Bactra, între anii 329 și 327, reprezintă unul din momentele culminante ale vieții sale. Cea mai mare parte a istoricilor nu au vorbit prea mult despre ea, pentru că nu au prețuit la adevărata lui valoare rolul jucat de Bactriana din cele mai vechi timpuri pînă la începutul secolului al XIV-lea. Nu-i putem condamna, deoarece această regiune a lumii părea a se fi șters din memoria oamenilor. Abia în zilele noastre i-a fost redescoperită importanța.

Istoricul englez Arnold J. Toynbee a fost unul dintre artiștii acestei redescoperiri. Pornind de la principiul că toate țările pot fi împărțite în două categorii: „fundături“ și „bulevarde“ (28), el a demonstrat că Irakul și bastionul iranian s-au

găsit așezate, încă de la origine, între cele mai mari două „bulevarde“ ale civilizației: Siria și Afganistanul, amîndouă de o importanță capitală. „Siria, scrie el, a servit ca legătură între Asia și sud-vestul Africii, Anatolia și Europa. Afganistanul a fost veriga intermediară între Asia de sud-vest, subcontinentul indo-pakistanez, Asia Centrală și Extremul Orient. Să lăsăm deoparte optica noastră tradițională. Să nu ne plasăm în Europa, ci în Irak, cel care este adevăratul centru istoric al *oikumene*-ului. De îndată, harta rutieră a lumii va lua o înfățișare cu totul diferită. Vom observa astfel că jumătate din drumurile lumii ajung la Alep, iar cealaltă jumătate — în vechea cetate de la Kapișa-Kaniș“ (29).

Regiunile care, prin așezarea lor geografică, au fost predestinate să joace rolul de „bulevarde“ au dobîndit obligatoriu un nivel ridicat de civilizație. Așa a fost, timp de mai bine de două mii de ani, cazul Afganistanului, pînă în ziua cînd a căzut într-o uitare nejustificată. Înainte de a fi fixat la Kabul — capitala de astăzi —, centrul lui de gravitație s-a mutat în mai multe rînduri. Pe vremea lui Cirus, era la Kapișa-Kaniș. Trei secole mai tîrziu, în epoca cuceririi macedonene, era la Bactra (astăzi Balkh). Așa se explică de ce Alexandru a rămas acolo doi ani. Chiar dacă ținem seama de întreruperea impusă în anul 328 de a doua campanie în Sogdiana, pentru a pune capăt definitiv acțiunilor lui Spitamenes, nu există nici un alt loc pe lume unde regele Macedoniei să fi rămas mai mult timp. Înseamnă, așadar, că aceste două orașe aveau o importanță deosebită. Dar, în timp ce despre Babilon avem o mulțime de informații, Bactra rămîne un oraș aproape necunoscut.

Să ascultăm deci ce ne spune Arnold J. Toynbee, cel care l-a vizitat în 1960. „Astăzi, scrie el, am văzut cu ochii mei Balkhul și am fotografiat numeroase obiective: zidul de apărare sudic, cel pe care îl zărești de pe drumul venind dinspre miazăzi; imensul spațiu interior al orașului, privit de pe înălțimea de la Bordj-I-Ayran, un pavilion cocoțat în unghiul sud-vestic al zidurilor. Am făcut fotografii din bastion (el însuși o cetate într-o cetate); din vîrfurile bastionului, de acolo de unde privirea dă ocol orașului și unei mari părți din circuitul zidurilor de apărare și,

în plus, descoperă o mare parte din cîmpia ce le înconjoară. O altă fotografie reproduce tot zidul meridional, văzut însă de această dată de pe ultima terasă a unuia dintre cele două temple ale lui Zoroastru, care străjuiesc de ambele părți intrarea din sud în oraș. Ultima imagine este cea a fațadei de sud-est a zidurilor, privită peste umăr, în timp ce mașina în care mă găseam părăsea Balkhul pe șoseaua cea mai nouă care duce la Mazar-I-Sharif.

De bună seamă, suprafața închisă între zidurile exterioare ale orașului Balkh este foarte mică în comparație cu suprafața construită a orașelor Chicago și Los Angeles, unde de la un punct la altul poți parcurge chiar 50 de kilometri. Și totuși Chicago și Los Angeles nu m-au impresionat, în timp ce Balkhul — această cochilie goală a unei cetăți moarte — m-a năucit de-a dreptul. Cu toate că eram pregătit și mă așteptam să fiu impresionat de măreția lui. Cercetasem îndelung fotografiile și hărțile. Citisem toate descrierile pe care mi le procurasem. Dar imaginea construită astfel nu corespundea deloc cu realitatea. Îi invit pe turiștii, care se extaziază la vederea orașului Chicago, să ia exemplul meu! Sînt convins că alexandrinii care au vizitat Balkhul pe timpul cînd era capitala imperiului greco-bactrian au rămas uimiți. Și mai sînt convins că romanii, care l-au vizitat cînd era una din capitalele imperiului Kușân, au încercat același sentiment. În ce mă privește, în fața lui am rămas mut de uimire. Zidurile ciclopice, turnurile, ridicăturile de pămînt, chiar și în starea de degradare actuală, ne dau o idee impresionantă despre măreția unui efort omenesc ce nu a cunoscut repaosul timp de 12 secole...

Ce vîrstă are Balkhul? Nimeni nu poate spune. Orașul se mîndrește cu titlul de Maica cetăților. Dar nu putem să susținem cu nimic această afirmație. O întreagă perioadă din civilizația greacă poate fi datată grație unui singur ciob. Dar zidurile de pămînt, chiar și atunci cînd ating proporții colosale, nu-și destăinuie taina arheologilor. Căramizile uscate la soare nu au vîrstă. Pot aparține în egală măsură unui mileniu sau altuia.

Așa stînd lucrurile, tot ce putem ști despre trecutul orașului Balkh, întrebînd vestigiile titanice — zidurile lui de apărare —,

este că el a fost una din cele mai mari metropole ale Universului aproximativ 85 la sută din timpul scurs de la apariția pe Pământ a ceea ce noi numim civilizație. Orașul Balkh s-a scufundat în beznele uitării doar în cursul ultimilor 750 de ani“ (30).

În epoca în care se mai numea încă Bactra, orașul era la apogeul carierei sale istorice. Se zicea că acolo se născuse Zoroastru, ceea ce era de-ajuns pentru a-i conferi un prestigiu neasemuit. Locuitorii din Bactriana și din Paraponisada îl considerau un Centru, de unde denumirea de „Maică a cetăților“. Era un oraș enorm. Ne putem face o idee despre zidurile de apărare, templele și bastionul lui, pentru că s-a mai păstrat câte ceva din ele. Dar putem doar să ne imaginăm ce va fi fost palatul său regal, deoarece din el n-a mai rămas nimic. Față de acest dezastru, Babilonul ne apare neatins. Dar Bactra ne interesează nu numai din cauza dimensiunilor clădirilor lui; există și multe alte motive. Lucrările făcute aici de Alexandru în timpul iernii anului 328 nu poartă numai semnul unei superbe încrederi în sine. Ele reflectă o bucurie interioară pe care am fi ispitiți să o atribuim victoriilor dobândite, dacă ceva din ele, ceva uriaș și constant, nu ne-ar sili să le atribuim o obîrșie mai profundă.

Atunci cînd feciorul Olimpiei a pășit în Egipt, la începutul campaniei sale împotriva Asiei, el s-a dus la templul lui Ammon, unde marele preot i-a prezis că într-o zi va ajunge „conducătorul și reconciliatorul Universului“. La înapoierea din acest pelerinaj, a întemeiat orașul Alexandria de pe Nil, desenîndu-i conturul pe pămînt cu o făină atît de pură, încît toate păsările Deltei, atrase de albeața ei, au venit să se hrănească. Augurii au tras concluzia că „orașul va fi prosper, întemeietorul lui fericit și toate popoarele lumii vor veni să-i ciugulească din palmă.“

Era anul 332. Alexandru avea 24 de ani. Prezicerile respective erau măgulitoare, dar nimeni n-ar fi putut spune în ce fel s-ar putea îndeplini. Desigur, Darius era deja învins la Granicos și la Issos... Dar încă nu suferise dezastrul de la Arbeles, iar uriașele lui armate barau în continuare drumurile spre Asia.

De atunci trecuseră patru ani, patru ani plini de evenimente atît de uimitoare, încît pînă şi celor ce le povesteau le venea greu să le creadă. În tot acest timp Alexandru nu încetase să cîştige experienţă în cunoaşterea oamenilor şi a vieţii. Geniul său organizatoric se consolidase. Dar mai presus de aceste calităţi, dobîndise convingerea că „putea să stabilească legături între toţi oamenii, să-i facă să trăiască ocrotiţi de o justiţie unică, la fel cum trăiau sub o lumină unică“. Ştia că era în stare să răscolească întregul Univers; mai mult, că era născut să o facă, şi această formidabilă certitudine îl umplea de bucurie.

Era o bucurie stranie, puternică, inexprimabilă. Cu toate că nu putea fi rostită în cuvinte, ea îi domina gîndurile, vorbele şi faptele. Această bucurie nu se manifesta numai în felul său de a fi. Ea se transmitea celor din jur, armatei şi, în cele din urmă, întregului imperiu.

Alexandru trecuse Helespontul în fruntea unei forţe militare mici, compacte şi omogene, alcătuită aproape în întregime din unităţi combatante. Înaintînd, aceasta se transformase într-o „administraţie în marş“. Cu timpul, ajunsese o lume pitorească şi unitară, ale cărei componente corespundeau nenumăratelor funcţii pe care le îndeplineau. Tabăra — care era în acelaşi timp şi Curte — includea administraţia centrală a imperiului, serviciile civile, vistieria, intendenţa, depozitele necesare aprovizionării, echipării oamenilor şi cailor şi, în sfîrşit, un serviciu sanitar. Trupele erau însoţite de o mulţime de tehnicieni, negustori, muzicanţi, istoriografi şi retori, chemaţi să cînte marile fapte de arme şi să-i educe pe tinerii aristocraţi greci. Mai puteai întîlni „invitaţi“, adică ambasadori străini. Pe scurt, tabăra era „o inimă ale cărei pulsaţii animau regatul pînă la cele mai îndepărtate frontiere şi o capitală itinerantă, în continuă deplasare, făcîndu-şi simţită influenţa binefăcătoare şi strălucirea peste tot pe unde trecea“ (31).

Din ziua cînd Autofrades, Fratafernes şi Artabazos veniseră să se pună sub protecţia sa, Alexandru reîncăunase pe unii satrapi în fruntea provinciilor lor, dublîndu-i însă cu o administraţie macedoneană. Dar, pentru a fi trainică, această asocieri nu trebuia să se limiteze doar la cîţiva principii; se impu-

nea ca ea să-și găsească o bază populară largă și să cuprindă progresiv toate păturile societății.

În acest scop, regele Macedoniei a profitat de faptul că locuitorii din provinciile orientale erau excelenți călăreți; el a înrolat în unitățile sale de cavalerie un mare număr de bactrieni, sogdieni, paraponisieni și masageți. În același timp, a trimis în toate satrapiile ordinul de a se grăbi recrutarea a 30 000 de tineri care urmau să fie pregătiți potrivit metodelor de luptă macedonene și încorporați în armată cu denumirea de epigoni. Astfel, armata, compusă la început numai din macedoneni, eleni și „barbari din Europa“, a ajuns o armată preponderent asiatică, contingentele europene fiind în minoritate.

Iată, deci, cum s-a construit încetul cu încetul noul imperiu. A luat naștere printr-o dublă acțiune. Pe de o parte, armata macedoneană, înaintînd, lăsa în urmă segmente ale ei care se instalau, ca garnizoane, în orașele nou înființate. Acestea se înșirau de la Alexandria din Egipt la Alexandria Eshate, ca o ghirlandă aruncată de pe țărmurile Mediteranei pînă în inima Asiei. Cu timpul, aceste garnizoane prindeau rădăcini și depășeau cadrul strict militar. Veteranii ajungeau zidari, meșteșugari, comercianți sau funcționari. Pînă la urmă, se constituiau într-un *polis*, în cel mai deplin înțeles al cuvîntului, adică o comunitate înzestrată cu toate organismele necesare vieții. Ea servea drept pol de atracție pentru populațiile rurale învecinate; în urma contactului cu ele grecii se orientalizau.

Pe de altă parte, armata se mărea prin includerea elementelor asiatice, alese dintre tinerii educați de instructori, maeștri de arme și profesori macedoneni. Aceștia nu le transmiteau doar metodele de luptă, ci modul de gîndire specific Greciei. Rezultatul acestei educații era elenizarea perșilor.

Schimbarea a fost atît de rapidă încît ambasadorii Tebei și ai Corintului, primiți de Alexandru la Bactra în timpul iernii 329-328, au rămas uimiți și n-au pregetat să o descrie în rapoarte. Au semnalat guvernelor lor că macedonenii și-au pierdut din necioplirea rurală de care făceau atîta haz atenienii cu zece ani în urmă. Comorile Asiei, fastul în care-și petreceau existența cea nouă, amețeala de pe urma unui neîntreput șir

de victorii, responsabilitățile cetățenești îi făcuseră să uite vremea cînd nu erau decît niște ciobani lihniți de foame, care dormeau, îndeobște, în staul cu oile. Înfățișarea lor căpătase semeție și mîndrie. Dezinvoltura lor dovedea că își pierduseră asprimea originară. Obişnuința de a comanda și de a birui făcuseră din ei niște seniori.

Dar uimirea ambasadorilor a atins paroxismul atunci cînd l-au văzut pentru prima dată pe Alexandru așezat pe un tron din aur, cu tiara pe cap și înconjurat de o gardă persană întru totul asemănătoare Nemuritorilor lui Darius. În sinea lor și-au spus că tînărul rege al Macedoniei se transformase într-un potentat asiatic și unii dintre ei, nedumiriți de spectacolul al cărui înțeles adînc le scăpa, l-au condamnat că s-a lăsat influențat de cei cucerii de el.

Influență? Prea puțin spus! Asimilare totală. Căci învingătorul lui Darius a înțeles foarte repede că, dacă voia să se facă ascultat de noii săi supuși, trebuia să le impună; și ca să le impună trebuia să le ceară un respect egal celui pe care-l purtaseră foștilor lor suverani. De aici, tronul; de aici, veștmintele de gală pe care le purta pe timp de pace; de aici, garda de Nemuritori; de aici, în sfîrșit, fastul de la Curte, pe care orientalii îl numeau „mantia Statului (*Libas-I-Daulet*) așezată pe umerii suveranului“(32).

Adoptarea ceremonialului ahemenid era considerat de perși un lucru absolut normal. Ea era însă ținta multor critici din partea grecilor, mai cu seamă în ceea ce privea *proskynesa*, acea prosternare adîncă pe care orientalii obișnuiau să o facă în fața monarhului și care era în același timp un salut și un act de supunere.

Perșii se obișnuiseră de mult să se încline în fața regilor lor, astfel că gestul li se părea foarte firesc. El corespundea concepțiilor lor mistice despre regalitate. Vedeau în asta un omagiu îndreptățit, care nu era adresat omului care îi guverna, ci spiritului imaterial (*hvareno*) care-i inspira acțiunile.

Din acest motiv, principii perși erau profund șocați de familiaritatea cu care macedonenii îl tratau pe Alexandru. Îi vorbeau ca unui camarad, și acest comportament liber se încetă-

tenise și mai mult datorită vieții de tabără și primejdiilor înfruntate împreună, de când plecaseră din Grecia. Asta nu-i împiedica să-l iubească și să fie gata să moară pentru el. Acordînd o foarte mare importanță formelor exterioare, orientalii nu puteau să nu socotească această lipsă de considerație o lipsă de respect și, în final, un sacrilegiu. De ce să se mai prosterneze în fața unui bărbat pe care propriii lui compatrioți îl tratau cu atîta dezinvoltură? A nu-i mai obliga pe orientali să se prosterneze însemna să le zdruncini disciplina. Dar a nu impune această obligație și macedonenilor echivala cu menținerea unei discriminări evidente între învingători și învinși. Însemna să menții în imperiu două categorii de cetățeni, supuși unui tratament diferit, potrivit originii lor.

Alexandru dăduse întîietate legii elene în multe domenii: regulamentele armatei, administrarea provinciilor, unificarea sistemelor fiscale și a monedei, autoguvernarea instituțiilor democratice ale cetăților. În schimb, în privința relațiilor dintre rege și supuși, hotărîse să dea întîietate obiceiului asiatic.

Dar cum să le impui macedonenilor prosternarea, fără să le stîrnești mînia? Nici un grec nu se ploconise vreodată în fața altui grec. Egalitarismul lor înnăscut nu le-o îngăduia. Chiar și zeilor le înălțau rugăciuni stînd în picioare! Nu Isocrate fusese cel care-și bătuse joc de orientali, afirmînd că se salutau „tăvălindu-se pe jos”? Și iată că acum regele cerea ca mîndrii lui macedoneni să facă la fel. Văzînd în aceasta o umilire în fața învinșilor, s-au răzvrătit.

Comparat cu schimbările impuse de rege, felul de a saluta putea părea un lucru secundar. Trebuia să se dea atîta importanță unui amănunt atît de neînsemnat? A raționa astfel, ar însemna o necunoaștere a adevăratei stări de lucruri. Căci păstrarea prosternării și extinderea ei în rîndurile macedonenilor urmau să dea naștere — așa cum vom vedea mai departe — unui conflict dintre cele mai dramatice, căruia, Alexandru a trebuit să-i țină piept, unei înfruntări care punea în pericol fraternizarea Orientului cu Occidentul.

Alexandru nu a înfrînt rezistența generalilor săi decît aruncînd în balanță întreaga sa autoritate. Socotind măsura respec-

tivă indispensabilă realizării monarhiei universale, iar monarhia universală — rațiunea existenței sale, s-a arătat inflexibil și, ca și altădată, a reușit să-și impună voința.

XIII

În timpul șederii lui Alexandru la Bactra s-au petrecut două evenimente de mare însemnătate: judecarea lui Bessus și căsătoria cu Roxana.

Bessus rămăsese înmănișat din ziua prinderii lui de către Ptolemeu Lagidul. Alexandru nu a vrut să-l execute — nu voia ca acest act să apară ca o răzbunare personală. Ținea în mod deosebit ca ucigașul lui Darius să fie judecat chiar de perși. În acest scop l-a convocat la Bactra pe toți mai-marii regatului și a alcătuit din ei un tribunal suprem. Fără participarea lui. S-a mărginit să rostească rechizitoriul și nu a făcut-o ca grec, ci ca monarh, asumându-și astfel rolul de apărător al unei demnități al cărei rol sacru Bessus îl profanase. După o scurtă deliberare, tribunalul l-a declarat vinovat pe Bessus de crimă, răzvrătire și „lèse-majesté“, ceea ce atrăgea după sine pedeapsa cu moartea. Potrivit regulilor orientale, Alexandru a ordonat să-i fie tăiate nasul și urechile, să fie dus în această stare la Ecbatana și răstignit de un copac în ziua sărbătorii naționale a perșilor și mezilor.

Lumea s-a cutremurat în fața cruzimii pedepsei. Neîndoind, Alexandru a vrut să dea un exemplu și să inspire o groază utilă tuturor celor ispitiți să ridice brațul împotriva lui. Quintus Curtius ne spune că „pasiunea sau mânia îl împingeau adeseori la acte inumane“. O dovedeau incendierea Persepolisului și distrugerea celor șapte orașe. Dar aceste acte, ca și torturarea lui Bessus, aveau ceva comun: lichidarea trecutului. Alexandru socotea că distrugerea tuturor piedicilor din calea viitorului era absolut necesară pentru instaurarea unei ordini noi.

Mai plăcute și parcă roade ale unei fantezii înaripate au fost evenimentele care au condus la căsătoria sa cu Roxana.

Atunci cînd falangele au intrat în Maracanda, Spitamenes s-a retras dincolo de fluviul Iaxartes. Alexandru și-a stăpînit pornirea de a-l urmări, convins fiind că în curînd acesta i se va supune. Dar, după plecarea sa, Spitamenes, ale cărui armate sporiseră cu șase sute de călăreți sciți, s-a întors și a asediat capitala Sogdianeii.

La aflarea acestei vești, Alexandru a fost silit să urce din nou în nord, pentru a pune capăt o dată pentru totdeauna acestei răzvrătiri încăpățînate. S-a îndreptat spre valea Sogdului, în fruntea infanteriei sale ușoare și a unei jumătăți din cavalerie, în timp ce Crateros îl urma cu grosul armatei. După patru zile de marș a ajuns în fața Maracandei, de unde Spitamenes fugise iar.

De data asta, Alexandru n-a mai folosit jumătăți de măsură. L-a urmărit pe Spitamenes pînă în stepă, unde căpetenia răzmeriței sogdiene găsise adăpost la sciți.

Aflînd că Alexandru se îndreaptă spre ei, aceștia au fost cuprinși de frică. L-au decapitat pe Spitamenes, i-au pus capul într-o țeapă și l-au trimis în tabăra macedoneană, ca o garanție a neutralității lor.

Din acest moment, nu mai rămînea decît o insuliță de rezistență alcătuită de cei grupați în jurul lui Oxyartes, una din căpeteniile locale, ce trecuse de partea lui Spitamenes. La auzul veștii despre moartea șefului său, Oxyartes s-a refugiat la Aornos împreună cu ultimul grup de nobili din partea locului. Aornos era o fortăreață construită în vîrfurile falezelor sogdine, un perete stîncos atît de înalt și de abrupt încît un oracol prevestise că nu va putea fi niciodată cucerită decît de niște ostași înaripați.

Ajuns la fața locului, Alexandru a înțeles că orice încercare de a cucerii bastionul printr-un atac frontal este sortită eșecului. Dar s-ar fi chemat că nu e grec, dacă n-ar fi fost în stare să inventeze o stratagemă care să-i permită să îndepărteze piedicile. A alcătuit deci o unitate de elită, compusă din trei sute de munteni din Epir, antrenați în ascensiuni periculoase, și le-a cerut să escaladeze, pe timp de noapte, stîncile amețitoare de deasupra bastionului. Ei urmau să aibă vâluri mari albe pe care să le fluture, ca pe niște aripi, atunci cînd vor ajunge în vîrf.

Pentru a-i încuraja, a făgăduit recompense substanțiale primilor 12 ostași ce vor ajunge în vîrf.

Pe la miezul nopții, macedonenii s-au strîns la poalele zidului stîncos cel mai abrupt, dar și cel mai puțin păzit. Înzestrați cu corzi și crampoane, și-au început urcușul, dar, în curînd, au avut de luptat cu grohotișul, gheața și morenele. Cu cît trecea timpul, cu atît creșteau dificultățile. 30 de soldați, făcînd un paș greșit, s-au prăbușit în prăpastie. În sfîrșit, în zori, ceilalți 270 au atins creasta și au început să agite vălurile albe în toate direcțiile.

De îndată ce i-a văzut sus, Alexandru a trimis un mesager apărătorilor bastionului pentru a le spune că „avea ostași înaripați, că aceștia pogorau din cer, că se aflau deja deasupra capetelor lor și nu vor întîrzia să se prăvălească peste ei, dacă nu se predau de îndată“.

Îngroziți că se adeverea prezicerea oracolului, apărătorii s-au predat, fără să mai opună rezistență. Urmat de o mică escortă, Alexandru a pătruns imediat în fortăreață. A pus stăpînire pe o pradă uriașă, deoarece nobilimea sogdiană adunase acolo toate averile. În sala cea mare a castelului Alexandru l-a găsit pe Oxyartes, înconjurat de soțiile și fiicele sale în lacrimi. Soco-teau că au pierdut totul și plîngeau la gîndul că vor fi duse în sclavie.

Printre ele se afla o adolescentă de o frumusețe neasemuită. O chema Roxana. De la prima privire, Alexandru s-a îndrăgostit nebunește.

Oxyartes, care se aștepta să fie ucis, s-a aruncat la picioarele regelui pentru a-i cere îndurare. Dar, departe de a părea mînios, Alexandru s-a aplecat spre el, l-a ajutat să se ridice și l-a asigurat că nu trebuie să fie îngrijorat de soarta familiei și bunurilor sale. Apoi i-a cerut, ca pe o mare cinste, să-i acorde mîna fiicei sale. E ușor de închipuit uimirea lui Oxyartes în fața acestei neașteptate schimbări de situație.

Luînd hotărîrea de a se căsători cu Roxana, Alexandru dădea curs, firește, unei dorințe intime. Dar această pasiune favoriza de minune planurile sale. Prin căsătoria sa cu o prințesă asiatică, intenționa să încununeze opera de pacificare și recon-

ciliere. Nădăjduia să aibă un fiu care să-i urmeze într-o bună zi și care să întruchipeze, prin îndoita lui ascendență, persană și macedoneană, unitatea indisolubilă a Orientului cu Occidentul.

Alexandru a luat-o cu el pe Roxana la Bactra, unde s-a celebrat căsătoria lor într-o imensă veselie. Timp de șapte zile nu au conținut recepțiile și ospetele. Tot orașul era în sărbătoare, și un vacarm asurzitor făcea să răsunе tot palatul. Sunetele ascuțite ale trompeților macedoneni se amestecau cu zornăitul cimbalelor, cu troznetele sistrelor și prelungul bubuit ca de tunet al tobelor mezilor. Un banchet ca-n basme a fost oferit celor 3 000 de invitați ai regelui. Armata a luat parte la serbări alături de populația civilă. Militari și civili au participat, în piețele publice, la ospete, la care s-au amețit sorbind cu toții „din aceeași cupă a fericirii“. După care, bactrienii și elenii au fost poștiți să dănțuiască împreună, în sunetele unor orchestre orientale, Alexandru dorind să facă din nunta sa simbolul fraternizării Greciei cu Asia.

Pentru a da o și mai mare strălucire evenimentului, în afara zidurilor de apărare s-au desfășurat competiții sportive. Cursele de care și tragerile cu arcul au alternat cu concursurile de lupte, călărie și atletism. Stimulați de premiile uriașe făgăduite de Alexandru cîștigătorilor, grecii și asiaticii s-au străduit să se depășească unii pe ceilalți.

Regele a asistat de pe o extradă la aceste competiții care făceau să pătrundă pentru prima dată în Asia tradiția greacă a jocurilor olimpice. El însuși a înmînat premiile cîștigătorilor. Cel mai adesea era vorba de cupe umplute cu monede de aur. Atletul victorios în cel mai mare număr de probe a primit de la Alexandru numai o simplă ramură de palmier, împreună cu cuvintele:

— Doar gloria poate răsplăti pe cel mai bun!

Mulțimea a manifestat un asemenea entuziasm, încît întrecerile sportive fără precedent păreau că nu se vor mai termina. Au durat pînă seara tîrziu. Atunci Alexandru și Roxana s-au retras în apartamentele personale. În aceeași clipă, mii de torțe au fost aprinse în vîrfurile turnurilor, și Bactra s-a transformat

într-o urlașă corabie încununată cu flăcări, care-și croia drum prin noapte în întâmpinarea fericirii.

XIV

Printre numeroasele personalități primite de Alexandru în timpul șederii lui la Bactra s-a aflat și Farasmanes, regele horasmienilor. Acesta venise cu o escortă de 1 500 de călăreți pentru a cinsti înțelepciunea Marelui Rege, dar și pentru a-i propune să lupte împotriva sciților așezați la marginea de miazănoapte a regatului său. Îl asigura pe Alexandru că această expediție îi va aduce stăpânirea întregii câmpii dintre Marea Caspică și fluviul Iaxartes. Alexandru refuză să se alătore planurilor lui (33). Gîndul lui se îndrepta într-o altă direcție: se pregătea să pornească la cucerirea Indiei.

Nu era temerară ideea de a face să crească și mai mult întinderea teritoriilor ocupate de el, înaintînd într-un ținut imens, asemenea unui subcontinent? Cu siguranță că da, dacă ar fi fost vorba despre o cucerire ca oricare alta. Dar Alexandru nu urmărea anexarea unor spații noi. El voia să-i includă pe toți oamenii în al său *oikumene*. Atît timp cît părți din omenire rămîneau în afara lui, opera sa ar fi fost nedesăvîrșită. Singurul mod de a se asigura că toți sînt cuprinși în el era să ajungă pînă la oceanul circular, cel care, după spusele lui Herodot, marca hotarele lumii.

Alexandru a început să caute această întindere de apă spre nord. Aventurîndu-se pe malul nordic al fluviului Iaxartes, a văzut dogorind o întindere pustie, dincolo de care părea că nu se mai află nimic. Înaintarea în acest deșert nu l-ar fi condus nicăieri. Era mai bine să caute marea într-o altă direcție, adică mergînd spre răsărit.

Ce se știa despre India la Atena și Corint în secolul al trei-lea înainte de Cristos? Puține lucruri, în afară de cele istorisite de Herodot și Hecateu din Milet, dînd crezare unui raport al lui Scylax din Carianda, care explorase ținutul acesta în 509, la cererea lui Darius I (34). După ei, India era o țară de basm,

un ținut populat de monștri și plin de minunății, dar însîngerat de rivalitățile dintre principii locali. Aceste certuri erau de natură să ușureze cucerirea. Dar nu era Alexandru omul care să se arunce într-o asemenea aventură, bizuindu-se pe date atît de superficiale. Organizarea minuțioasă a expediției ne dovedește că el cunoștea întrucîtva India din relatările propriilor săi informatori.

Unii veneau din regiuni situate dincolo de Indus, așa cum era acel prinț Sisicotos, refugiat la curtea Ahemenizilor în urma schimbării dinastiei din propria lui țară; sau Taxiles, unul din rajahii din Punjab, care se pusese sub protecția lui Alexandru în speranța că acesta îl va scăpa de rivalul său Porus, de al cărui principat era despărțit doar de fluviul Hydaspe.

Ceilalți erau neguțători din India, dar stabiliți în Bactriana de mai multe generații. Erau niște oameni realiști, care nu se mulțumeau cu povești. Nu căutau să-și impresioneze interlocutorii cu prezentarea fantezistă a unei țări pe care aceștia nu o văzuseră niciodată. Se mărgineau să indice cu degetul panta rîurilor, care, odată trecute strîmtorile de la Kaybar și Khavak, coborau lent spre marea cîmpie orientală.

Prin aceste strîmtori și de-a lungul acestor rîuri șerpuiau drumuri care de mii de ani văzuseră trecînd un val neîntrerupt de oameni: emigranți, refugiați, năvălitori, neguțători, misionari și pelerini. Uneori, acest val se domolea; alteori devenea torrent. Dar nu se oprea niciodată. Aceste drumuri gloduroase ajunseseră unul dintre cele mai umblate locuri de trecere de pe pămînt.

De ce depindea acest dute-vino neîntrerupt? De faptul că aceste populații, locuind pe cele două versante ale Hinducuşului, nu acceptaseră niciodată să fie despărțite unele de altele. Teritoriul ocupat astăzi de patru state — Uzbekistan, Tadjikistan, Afganistan și Pakistan — alcătuiise timp de mii de ani o entitate organică destul de puternică pentru a se reconstitui de fiecare dată cînd unitatea ei fusese distrusă. De fapt, valea Indusului nu era decît o prelungire naturală a marelui „bulevard” istoric ce lega Sogdiana de Oceanul Indian, trecînd prin Bactriana și Paraponisada.

„N-ar fi deajuns o întreagă carte pentru a cuprinde lista neamurilor care au apucat această cale pentru a merge din Asia Centrală în subcontinentul indo-pakistanez“, ne spune Arnold J. Toynbee (35). „Locuitorii Areii, cei care au introdus sanscrita în India, au trecut pe aici în jurul anului 1250 î.Cr. Cei din Paktunia (pe care Herodot îi numește paktuni și care au împrumutat numele lor actualului Pakistan) le-au urmat exemplul pe la 750. Un secol mai târziu, a venit rîndul perșilor. Și aceste valuri vor continua să se prăvălească încă mult timp după trecerea falangelor macedonene, prin saki, kușari, gaznevizi și timurizi, întemeietorii imperiului marilor moguli în jurul splendidelor orașe Agra și Delhi“ (36).

Luînd această cale, Alexandru nu făcea decît să urmeze un curent existent deja. Acțiunea lui era mai puțin îndrăzneată decît a fost niultă vreme considerată, în sensul că neamuri întregi deschiseseră acest drum. Noutatea absolută a acestei expediții consta în faptul că, pentru prima dată în istorie, aceste ținuturi nu vedeau defilînd popoare asiatice, ci greci veniți din Europa.

În primăvara anului 327, de îndată ce topirea zăpezilor a deschis trecătorile, Alexandru a părăsit Bactra și și-a mutat cartierul general la Alexandria din Caucaz, apoi la Nikaia. Apropiindu-se astfel de drumurile de trecere spre India, în săptămînile următoare s-a ocupat numai de ultimele pregătiri.

Alexandru dispunea acum de o armată considerabilă, cea mai mare pe care o comanda de la plecarea din Grecia. Efectivele ei se ridicau la aproximativ 120 000 de oameni, dintre care numai 30 000 erau macedoneni. Restul era alcătuit din contingente orientale, recrutate îndeosebi în Areia și Oxiana (37).

În tabăra de la Nikaia se desfășura o activitate febrilă. Pedestrașii și călăreții își curățau armele, își revizuiau echipamentele și executau un antrenament intensiv. Între timp, Alexandru, înconjurat de întregul său stat-major, stabilea planurile viitoarei campanii.

Avem prea puține date despre colaboratorii apropiați ai lui Alexandru, eclipsați parcă de personalitatea șefului lor. Dar epitetele alăturate numelor lor de istoricii antici ne îngăduie să ne

facem o idee. Știm, datorită lor, că „distinsul Crateros îl iubea pe rege“, în timp ce „blîndului Hefestion îi era drag Alexandru“; că Ptolemeu Lagidul „era întotdeauna un bun sfătuitor și un om gata să servească“ și că liniștitul Koinos era „devotat pînă-n măduva oaselor“; că viteazul Lisimah, cel cu statură de uriaș, „nu era niciodată ultimul cînd se pornea atacul“; că Eumene din Carda, șeful intendenței, „era plin de idei și niciodată lipsit de resurse“. Aceste trăsături sînt abia schițate, dar suficiente pentru a contura personajul.

În primele zile ale lui aprilie, Alexandru și-a împărțit forțele în două corpuri de armată. Cel dintîi, sub comanda lui Perdicas și a lui Hefestion, trebuia să urmeze malul drept al Cofenesului, pînă la Indus. Cel de-al doilea, pe care-l comanda Alexandru însuși, urma să meargă pe un drum situat mai la nord. Cele două grupuri trebuiau să se întâlnească înainte de a trece fluviul.

XV

Perdiccas și Hefestion au pornit primii, avînd trei falange, jumătate din cavaleria macedoneană și toate hiparhiile. Două zile mai tîrziu, Alexandru a pornit la drum, urmat de restul falangelor, de cealaltă jumătate a cavaleriei, de arcași și de agriani. A trecut peste Cofenes, prin trecătoarea de la Djellâlabad, și s-a îndreptat spre est, orientîndu-se după soare.

Înainte de a părăsi Nikaia, Alexandru trimisese mesageri tuturor principilor indieni din valea inferioară a Cofenesului pentru a-i pofti să-l recunoască drept suzeran și a veni să-l salute ca atare. Unii dintre ei au răspuns favorabil, îndeosebi Taxiles, cu care Alexandru avea deja relații prietenești. Dar mulți alții au refuzat.

Ca urmare, Alexandru a fost constrîns să-și deschidă drumul pînă la Indus cu armele. Această neașteptată rezistență, care s-a dovedit grea și ruinătoare, putea să compromită expediția din pornire. Totuși, la sfîrșitul verii, adică la timpul prevăzut, Alexandru a ajuns pe malurile fluviului și a realizat joncțiunea

cu armata lui Perdikkas. Trecuseră trei luni de la plecarea din Nikaia. Dar, în acest răstimp, înfăptuise multe țeluri. Restabilise pacea în văile fluviilor Soasp, Guraios și Suastos și cucerise un număr de fortărețe (38). În sfârșit, întregul teritoriu, de la Paraponisada pînă la Indusul Superior, fusese luat în stăpînire. Alexandru îl denumise satrapia cisindică.

„Descrierile acestei expediții, lăsate de antici, arată Droysen, ne prezintă într-un stil metaforic impresiile produse asupra armatei Occidentului de ținuturile indiene. Aspectele ciudate ale naturii, exuberanța vegetației, animalele sălbatice și cele îmblînzite, oamenii, religia și moravurile lor, instituțiile și pînă și felul în care se războiesc — totul era pentru ei un prilej de uimire” (39). Cît de searbede par aventurile *Celor zece mii* pe lîngă cele trăite de armata lui Alexandru!

Odată ajunsă la Indus, armata a poposit pentru a se odihni. Apoi, la începutul primăverii anului 326, trupele întărite cu toate contingentele aduse de principii satrapiei cisindice s-au pregătit pentru trecerea fluviului.

În acel moment, un ambasador trimis de Taxiles s-a înfățișat la Alexandru și l-a informat că stăpînul său a hotărît să-i dăruiască Taxila, capitala sa, cel mai frumos dintre orașele așezate între Indus și Acesines.

Regele a mulțumit în mod deosebit ambasadorului și l-a rugat să se întoarcă la stăpînul lui pentru a-i spune că primește bucuros darul. A doua zi, marea armată a luat drumul Taxilei.

A început prin a străbate un ținut foarte populat, căruia primăvara îi conferea un aspect încîntător. Spre nord se înălța lanțul strălucitor al munților, servind drept frontieră Cașmirului. La sud se întindea nesfîrșita cîmpie a Duabului, acoperită cu azalee și rododendroni sălbatici, creînd soldaților sentimentul că înaintează prin grădini înflorite. „Cu o oră înainte de a ajunge la reședința princiară, ne spune Arrian, falangiștii au văzut pentru prima dată anahoreți indieni, stînd nemișcați și goi. Păreau la fel de nepăsători față de razele arzătoare ale soarelui, ca și față de roua înghețată a nopților“. Erau acei asceți cufundați într-un extaz mut. Totala lor detașare de toate cele lumești l-a impresionat puternic pe Alexandru.

Cînd urmaşul lui Darius a ajuns la marginea oraşului, prinţul Taxiles i-a ieşit în întâmpinare, escortat de elefanţi acoperiţi cu mătăsuri şi pietre preţioase. Era însoţit de trupe purtînd armuri strălucitoare, ai căror soldaţi suflau în nişte cochilii uriaşe, scoţînd un muget jalnic, după părerea macedonenilor. Alexandru a ordonat oprirea armatei sale. Atunci Taxiles s-a desprins din cortegiu şi, înaintînd spre el, i-a încredinţat soarta sa şi a regatului său.

Acest gest a însemnat o mare satisfacţie pentru Alexandru. Nu pentru că Taxiles îi aducea fără luptă un oraş pe care l-ar fi putut cuceri destul de uşor cu armele, ci pentru că această atitudine confirma adevăratul scop al acţiunii sale: o campanie pentru fraternitate.

Cu prinţul la dreapta sa, regele Macedoniei şi-a făcut intrarea solemnă în Taxila, unde au fost organizate serbări în cinstea lui. Strălucirea lor a fost sporită de prezenţa mai multor rajahi din vecinătate, veniţi şi ei să-l salute pe noul rege al Asiei. Alexandru le-a confirmat titlurile şi funcţiile şi le-a împărţit daruri bogate (40). În ceea ce-l privea, Taxiles a primit 20 de cai de luptă macedoneni, mantii de gală brodate cu aur, cupe din aur şi argint cizelate de artişti greci şi o sumă de 1 000 de talanţi (41).

Dar, încredinţîndu-şi de bună voie regatul lui Alexandru, Taxiles nu era animat doar de sentimente dezinteresate. El spera ca noul „rege al Asiei“ să-l susţină în conflictul pe care-l avea cu vecinul său Porus, regele pauravilor. Acesta stăpînea, pe celălalt mal al fluviului Hydaspes, un regat despre care se spunea că are peste o sută de oraşe şi cea mai puternică armată din Punjab.

Poate că Alexandru ar fi şovăit să intervină în această dispută dacă regatul lui Porus s-ar fi aflat într-o altă zonă. Dar cum el era la est, armata macedoneană trebuia să-l traverseze în mod obligatoriu pentru a ajunge la marea orientală. În aceste condiţii, nu era mai bine să se prezinte în faţa lui Porus ca un mediator şi nu ca un cuceritor?

Alexandru a ajuns aşadar cu trupele sale la frontiera cu statul pauravilor. Dar Porus nu era bărbatul care să se plece fără să lupte. El a răspuns cu mîndrie:

— Voi veni, într-adevăr, la hotarul pământurilor mele. Dar nu ca să mă plec în fața lui Alexandru. O voi face pentru a-l primi așa cum i se cuvine, adică cu arma în mână.

Acest răspuns era de fapt o declarație de război. Neavînd de ales, Alexandru a pășit cu îndrăzneală pe teritoriul pauravilor și, după două zile de marș, a ajuns la fluviul Hydaspes.

Era la începutul anotimpului ploios. Apele fluviului, crescute peste măsură din pricina nenumăraților săi afluenți, aveau 400 de metri lărgime. Pe malul opus se zărea uriașa tabără a lui Porus. Aliniată cu fața spre vest, armata lui era dispusă în ordine de luptă. În fața ei se înșiruiău 300 de elefanți de război. Zărindu-i, macedonenii s-au cutremurat, deoarece nu avuseseră niciodată de înfruntat asemenea creaturi. Înfățișarea monstruoasă a acestor fiare, ale căror răgete nu semănau cu strigătul nici unui alt animal, le întărea convingerea că se apropiau de capătul lumii (42).

Alexandru și-a dat seama imediat că nu putea să traverseze fluviul! prin acel loc. Lățimea lui îl făcea de netrecut; la aceasta se adăuga și faptul că, dacă ar fi izbutit să o facă, ar fi fost aruncat înapoi de forțele lui Porus. Fără să piardă nici o clipă, a așezat o mică parte din armată ca o perdea în fața taberei dușmane pentru a-l face pe Porus să creadă că va fi atacat din acea parte. După care, a pornit în jos, pe cursul apei, cu grosul armatei, în căutarea unui vad. Găsind unul, la o jumătate de milă în aval, a ordonat trupelor să-l treacă în grabă. Cînd iscoadele au venit să-l prevină pe Porus că o mulțime de soldați străini mărșăluiau spre el, urcînd dinspre sud, era deja prea târziu: ocrotiți de întuneric, toți macedonenii trecuseră pe malul stîng al fluviului.

Porus l-a trimis pe fiul său mai mare în întâmpinarea lor, în fruntea a 2 000 de călăreți și a 100 de care de război, convins că aceste forțe vor fi cu totul îndestulătoare ca să semene panică. Evident, își subestima adversarul. În mai puțin de o oră, macedonenii i-au măcelărit. 400 de morți — printre care și prințul moștenitor — au rămas pe cîmpul de bătălie. Neputînd fi retrase cu rapiditate, carele s-au împotmolit în pămîntul înmuiat de ploaie și au fost capturate de călăreții lui Hefestion.

Abia atunci a înțeles Porus cu cine avea de-a face. Singura sa șansă de salvare era să năvălească asupra lui Alexandru, înainte ca falangele acestuia să aibă timp să se regrupeze. Imediat a pus în mișcare întreaga sa armată, care număra 4 000 de călăreți, 300 de care de război, 30 000 de pedestrași și 200 de elefanți. Aceștia din urmă, mergând la 20 de metri unul de altul, înaintau pe un front larg de patru kilometri. Erau asemenea unui zid în mișcare, unde fiecare elefant reprezenta un turn (43). Frontul armatei macedonene acoperea abia un sfert din cel inamic. Firesc ar fi fost să fie zdrobită. Dar inteligența și mobilitatea s-au dovedit încă o dată superioare cantității.

Ca și la Arbeles, Alexandru a recurs la tactica frontului pieziș. Aceasta consta în masarea tuturor forțelor într-un singur punct, pentru a ataca inamicul acolo unde era mai slab. Repetind manevra de mai multe ori, Alexandru putea spera să izbândească pînă la urmă. Asta însă obliga falangele sale să manifeste o mobilitate, o agilitate și o disciplină exemplare.

Curînd, cele două armate s-au ciocnit. Porus conducea mișcarea trupelor de pe elefantul său, un animal superb, cel mai înalt dintre toți. Dar indienii nu aveau mobilitatea grecilor. Ei erau stînjiți de prezența pahidermelor. Masați într-un punct, nu erau în stare să se regrupeze repede în altul, pentru a face față unui nou atac. Macedonenii însă se deplasau rapid în dreapta și-n stînga, schimbînd mereu frontul și înmulțind atacurile.

După cîteva ore Porus și-a dat seama că bătălia era pierdută. La asfințit, dezastrul se consumase. 20 000 de indieni fuseseră uciși, printre ei aflîndu-se cel de-al doilea fiu al regelui. Pieriseră toți comandanții infanteriei și cavaleriei, toți conducătorii carelor și elefanților. 3 000 de cai și peste 100 de elefanți zăceau pe cîmpul de bătăie. Niciodată nu făcuseră macedonenii o asemenea hecatombă.

Văzîndu-și fiii morți, elefanții măcelăriți și armata pusă pe fugă, regele Porus a înțeles că orice rezistență era zadarnică. El însuși avea dureri mari: umărul drept îi fusese străpuns de o săgeată. Făcu semn conducătorului elefantului său să-l îngeneuncheze. Animalul se supuse. Apoi îl prinse ușor cu trompa pe rege și-l așeză pe pămînt. Stăpînindu-și durerea, Porus ră-

mase o clipă nemișcat. Apoi, ordonă unui aghiotant să-l ducă în fața lui Alexandru.

Cînd regele Macedoniei îl văzu apropiindu-se, merse în întâmpinarea lui. Frumusețea bărbătească a bătrînului, în vîrstă de peste 70 de ani, noblețea purtării sale îi treziră admirația. Nu văzuse niciodată un bărbat dînd dovadă de atîta măreție sufletească în fața vitregiei soartei. După prezentările de rigoare, îl întrebă cum dorea să fie tratat.

— Regește, rosti Porus.

— Oricum, așa gîndeam și eu, răspunse Alexandru. Din partea-ți, spune-mi ce dorești?

— Acest unic cuvînt le cuprinde pe toate, replică laconic bătrînul rege.

Alexandru se gîndi să-și facă din el un prieten. Dădu dovadă de o mare generozitate. Nu numai că îi lăsă regatul, dar îi înmulți puterea, silindu-i pe mai mulți principii vecini să-l recunoască drept suzeran. „Alexandru, observă foarte corect Droysen, nu se putea gîndi la anexarea pe nepusă masă a unor popoare a căror civilizație ciudată, dar foarte dezvoltată, îl impresiona din ce în ce mai mult pe măsură ce înainta spre interiorul pămînturilor lor. Federalizarea tuturor principatelor situate în partea de dincoace de Indus, răspîndirea influenței sale de cealaltă parte a fluviului și asigurarea superiorității culturii elene, în așa fel încît să ajungă, cu timpul, la o fuziune între India și restul Asiei — acestea păreau a fi principiile sale călăuzitoare în cursul acestei campanii“ (44).

Nevrînd să-l umilească pe Porus prin instalarea unei garnizoane străine în Capitala lui, Alexandru s-a mulțumit să întemeieze două orașe noi la marginea regatului. Unul din ele, situat pe locul unde drumul ce duce în Cașmir traversează Acesinesul și pe unde macedonenii pătrunseseră prima dată în regatul Poraviei, iar celălalt, cam la două mile în aval de primul, acolo unde fusese cîștigată bătălia. Cel dintîi denumit Bucefalia (Mong) în amintirea calului său Bucefal, ucis în cursul luptei; cel de-al doilea — Niceea (Djalalpur), în amintirea victoriei (45).

Alexandru era în culmea fericirii. Niciodată nu se simțise mai aproape de țință. Victoria asupra lui Darius îi deschisese

porțile Asiei; cea pe care tocmai o repurtase asupra lui Porus îi aducea stăpînirea lumii. Drumul triumfal spre Izvoarele soarelui se deschidea larg în fața lui. Știa că, de acum încolo, nici un om, nici o piedică nu vor fi destul de puternice pentru a-i sta în cale.

XVI

Mereu în fruntea armatei sale, Alexandru își continuă marșul spre est. Acum înaintează prin ținuturi care nu mai seamănă deloc cu Persia sau Bactriana.

Anotimpul ploios e în toi. Un vînt cald, dinspre sud, împinge din urmă nori negri ca funinginea. Orizontul e închis, căldura sufocantă. Din cînd în cînd izbucnește o furtună, brăzdînd cu fulgere cerul. Apele fluviilor se rostogolesc furioase din înălțimile Cașmirului. Din cînd în cînd, grupuri de ostași se împotmolesc în cîte o mlaștină. Abia izbutesc să iasă și trebuie să meargă mai departe. Extenuați, ei se clatină de oboseală. Și, la intervale scurte, cete de indieni invizibili, ascunși la marginea luminiișurilor, îi întîmpină cu săgeți otrăvite.

Încotro merg? Ce vrea Alexandru? Se îndreaptă spre soare răsare sau se înfundă în beznă? — se întreabă falangiștii. Ploile par a nu se mai sfîrși; hrana neîndestulătoare, ambuscadele ucigătoare — totul face să crească îngrijorarea și descurajarea lor. Umflate de umezeală, curelele de la jambiere și de la friiele cailor se rup. Trebuie mereu cusute. Aerul, saturat de apă, infectează rănile, îngreunează poverile; alimentele putrezesc. Și pădurile, mereu pădurile, prin care trebuie să-ți croiești drum cu ajutorul cosoarelor, îi supun la un efort cu mult mai mare decît luptele din munți sau marșurile prin deșert.

Coloanele înaintează încet, greu. Și — cum o nenorocire nu vine niciodată singură — traversarea apelor Acesinesului este dramatică. Un mare număr de ambarcațiuni se răstoarnă, sînt luate de șuvoaie, iar cadavrele celor din echipaj nu mai pot fi găsite. Gîndul că-i lasă pe camarazii lor fără mormînt, într-un ținut atît de dușmănos, îi chinuie pe falangiști. Nu asta urmează

să fie și soarta lor? Cîți dintre ei își vor mai revedea casa părintească? Cel puțin dacă s-ar putea odihni puțin! Dar Alexandru, știind că orice oprire poate fi ucigătoare, nu le lasă o clipă de răgaz. Îi silește să înainteze mai departe, tot mai departe...

Soldații își încarcă din nou echipamentul, bombănind. Dar fețele lor speriate nu prevestesc nimic bun.

15 zile mai tîrziu falangele ajung în apropierea fluviului Hyfaz (august 326). Doi indieni capturați îl asigură pe Alexandru că teritoriul de dincolo de fluviu este locuit de un popor de agricultori. Regele crede că armata va găsi acolo hrană și se va putea odihni într-un climat sănătos. Îi îndeamnă pe oameni să treacă neîntîrziat fluviul.

De data asta, la capătul puterilor, soldații refuză să-i dea ascultare. Se adună, văitîndu-se, ici-colo, în grupuri mici, deplîngînd halul în care se găsesc și se îndeamnă unii pe alții să nu-l mai urmeze pe Alexandru, chiar dacă le-ar ordona.

Regele înțelege și îi cheamă la el pe generali și pe toți comandantii falangelor.

— Pentru că păreți a nu mai fi însuflețiți de același entuziasm, le spune el, v-am adunat pentru a vă arată scopul expediției noastre și a vă convinge de necesitatea ducerii ei la bun sfîrșit; doar dacă voi nu veți izbuti să mă convingeți de contrariu. Ce am săvîrșit noi pînă aici nu s-a mai pomenit. Dar dacă toate bătăliile cîștigate vi se par lipsite de importanță, dacă sînteți gata să pierdeți tot ce ați cîștigat, nu voi mai avea nimic de spus. Cred că pentru un bărbat demn de acest nume singurul țel al unei bătălii este bătălia însăși. Dacă mă veți întreba pînă unde vom merge, vă voi răspunde că nu mai avem decît cîteva zile pînă la mare. Odată ajunși acolo, vă voi arăta drumul maritim care duce din Golful Persic la țărmurile Libiei și de la țărmurile Libiei la Coloanele lui Hercule. Imperiul nostru nu trebuie să aibă alte hotare decît pe cele pe care un zeu le-a fixat pentru întreaga omenire. Fără îndoială, ne mai rămîn cîteva popoare de supus, între Hyfaz și țărm. Dar ce mai reprezintă ele pe lîngă toate cele pe care le-am învins? Oare apropierea victoriei îi face pe macedoneni să dea înapoi? Asta mi se pare cu neputință. Mai tîrziu, după ce vom fi dat ultima bătă-

lie, îi voi duce înapoi în Macedonia, încărcăți de onoruri, bogății și amintiri nepieritoare!

Alexandru crede că vorbele sale vor fi întâmpinate cu urale. Ce greșală! Generalii își pleacă frunțile în tăcere. Totul la ei trădează o adîncă descurajare.

— Vorbiți!, insistă Alexandru. Spuneți ce-aveți pe suflet! O să vă ascult cu bunăvoință, chiar dacă veți avea păreri diferite de-ale mele...

După o vreme, Koinos, al cărui rol în lupta de la Hydaspes fusese hotărîtor, se hotărăște să rupă tăcerea:

— Pentru că tu dorești ca armata să nu asculte doar de ordinele tale, ci și de părerile ei proprii, voi vorbi. Nu în numele comandanților, care sînt gata, în ceea ce-i privește, să te urmeze pînă la capătul lumii, ci în numele mării mulțimi a luptătorilor. Vîrsta, rănile căpătate și încrederea ta îmi îngăduie să o fac.

— Te ascult, îi spune regele.

— Ei bine, continuă Koinos, cu cît tu însuți și falangele tale ați sporit numărul succeselor, cu atît mai mult e nevoie să le pui o limită. Toți războinicii care au lăsat în urmă Grecia de la începutul acestei campanii — cei rămași în unitățile de luptă, ca și cei, încă mai numeroși, din garnizoanele orașelor — nu mai doresc decît un singur lucru: să se întoarcă acasă. Ar vrea să-și revadă tații și mamele, să-și îmbrățișeze soțiile și copiii și să-și sfîrșească zilele în familiile lor. O asemenea armată nu mai e în stare să cîștige noi bătălii. Du-o înapoi în Macedonia! Tu însuți o vei revedea pe Olimpia, mama ta. Vei împodobi cu trofee templele patriei. Și mai apoi, dacă sufletul îți va da ghes, nimic nu-ți va sta în cale să ridici noi falange, cu care să poți merge în India sau în Libia. Zeii ocrotitori îți vor acorda noi victorii. Dar crede-mă: nu poți să mai ceri nimic în plus celor ce te-au însoțit pînă aici. Cea mai mare binefacere acordată de zei e cumpătarea în fericire.

Aplauze furtunoase salută această declarație. Generalii își stăpînesc cu greu emoția. Unii dintre ei au lacrimi în ochi, pînă într-atîta părerea lui Koinos o rostește pe a lor.

Alexandru se întunecă. Ardoarea cu care Koinos își apăraseră punctul de vedere și avîntul cu care generalii îl aprobaseră demonstrază că descurajarea pusese stăpînire chiar și pe cei apropiați lui.

O clipă este gata să-i acuze de lașitate, să le spună că nu mai avea nevoie de ei, că n-avea ce face cu asemenea bărbați neîncrezători în destinul lui! Dar izbutește să nu se lase cuprins de furie.

— Foarte bine, rostește el pe un ton ce nu admite replică. Mergeți la unitățile voastre! Mă voi gîndi la ce mi-ați spus. După care, voi hotărî.

A doua zi, îi cheamă din nou la el pe generali și le zice:

— Hotărîrea mea a fost luată. E irevocabilă. Îmi voi continua marșul, orice s-ar întîmpla. Dar nu voi sili pe nici un macedonean să mă urmeze. Dacă va trebui, voi merge singur. Mi-ați dat de înțeles că armata nu mai vrea să lupte. În ce mă privește, eu sînt convins că printre soldații mei există încă destui viteji gata să o facă. Cît despre ceilalți, n-au decît să se întoarcă acasă. Au dezlegarea mea. Vor putea spune în Macedonia că și-au părăsit regele în fața dușmanilor!

Apoi, fără să mai adauge nimic, Alexandru le face semn să se retragă și intră în cortul său (46).

Stă închis acolo trei zile, fără să se arate nimănui. Este îndurerat și dezamăgit. Nu poate să accepte ideea că trupele lui refuză să-l urmeze. Retrăiește în gînd zilele fericite și fără griji cînd traversase Helespontul și cînd, ajuns pe țărmul Asiei, trecuse în revistă pentru ultima dată armata, înainte de a porni în marea aventură. Cerul era nemaipomenit de senin, un vînticel ușor cobora din Olimp. Adunate pe cîmpia Ilionului, toate falangele îl salutaseră cu urale entuziaste. Apoi, într-un singur glas, juraseră să-l urmeze oriunde le va duce. Și acum refuză să meargă mai departe? Întreaga sa operă să se surpe din cauza acestei lipse de înțelegere?

În dimineața celei de-a patra zile, vrînd să forțeze destinul, cere augurilor să facă sacrificiile obișnuite înaintea trecerii fluviului. Auspiciile emit o opinie nefavorabilă. Respingînd-o, Alexandru adună armata și i se adresează cu glas tunător:

— Încercările la care ați fost supuși vor lua sfârșit, căci ne apropiem de țintă. Acest curs de apă este ultimul ce ne desparte de mare. Trebuie neapărat să-l trecem. Nu-mi vine să vă ordon să o faceți, pentru că știu cât sînteți de istoviți, de obosiți. Dar, în același timp, știu cât sînteți de curajoși și devotați. Așadar, voi trece eu cel dintîi și mă bizui pe voi. Știu că veți dori cu toții să mă urmați!

Se urcă apoi într-o barcă cu șase vîslași și trece pe celălalt mal al fluviului. Cînd pune piciorul pe pămînt și-și întoarce privirea, vede cu groază că nu-l urmează nimeni. Dezamăgirea este atît de cumplită, încît crede că-și va pierde cunoștința.

Din cea mai fragedă vîrstă, cu un soi de frenezie moștenită de la mama lui, se avîntase mereu înainte, sigur că, mai devreme sau mai tîrziu, va ajunge la capătul lumii. Și acum, cînd este convins că e gata să reușească, se lovește de un alt capăt: cel al puterilor omenеști.

Pînă aici nu ținuse niciodată socoteală de el. Dar acum, cînd i se înfățișează ca un zid de bărbați nemișcați și tăcuți, este silit să-i admită existența. Este absolut limpede că nici promisiunile gloriei, nici amenințările, nici rugămințile n-ar face armata să înainteze.

Cu inima zdrobită, Alexandru își pleacă fruntea și rămîne tăcut. Apoi, ca prin vis, se urcă din nou în barcă, se întoarce pe malul vestic al Hyfazului și, de aici, în tabără. Îi adună pentru a treia oară pe generali și-i înștiințează, pe un ton obosit, că a hotărît retragerea.

Îndată ce soldații află vestea, încep să chiuie de bucurie, Aleargă spre cortul regelui. Fiecare dorește să-l vadă, să-l atingă, să-i sărute mîinile. Unul dintre ei, în numele tuturor, îl laudă cu mîndrie, spunînd că „cel, pe care nici un dușman nu l-a învins vreodată, s-a lăsat învins de macedonenii lui“.

Cum unora nu le vine să creadă, Alexandru le întărește hotărîrea sa. „Dintr-o dată, ne spune Droysen, nădejdea a renăscut în sufletul tuturor acestor nefericiți. Ca prin minune, grelele încercări, suferințele au fost date uitării. Trupele păreau a-și fi regăsit vechea vigoare. Dintre toți, Alexandru a fost neîndoios

singurul care a aruncat spre Occident o privire plină de amărăciune" (47).

Înainte de a părăsi malurile Hyfazului pune să fie înălțate 12 altare mari în formă de turnuri, dispuse în cerc, la fel ca cele 12 lăcașuri ale soarelui, pentru a marca locul pînă unde înaintaseră armatele elene și pentru a da slavă zeilor că îi conduseseră pînă aici. După ce le dedică lui Dionisos, pune să se graveze pe soclul lor: „Alexandru, fiul lui Filip și al Olimpiei, a venit pînă aici.“

În ajunul plecării, regele însuși săvîrșește sacrificiile rituale. Întreaga natură este cufundată într-o ceață deasă. Oare ce sentimente îl încearcă văzînd fumul ofrandelor urcînd spre cer și destrămîndu-se în ceață? Se întreabă, poate, dacă pămîntul este prea mare pentru visul său sau dacă visul său este prea mare pentru sufletele oamenilor.

A doua zi de dimineață, după ce se risipește ceața, armata ridică tabăra și pornește spre vest. Dar, contrar obiceiului său, Alexandru nu este în fruntea ei. Merge cu ariergarda, ca și cum se desparte cu părere de rău de un loc pe care nu-l va mai vedea niciodată. Discută despre lucruri fără importanță cu Hefestion. Dar tonul lui nepăsător nu înșală pe nimeni: poartă în el o rană care nu se va vindeca multă vreme.

PARTEA A DOUA

BĂRBATUL

I

Să ne oprim o clipă și să-l privim pe Alexandru în momentul în care pornește înapoi, spre Occident.

Chipul lui nu mai este același. Expresia e alta. Învingătorul lui Darius nu a trecut de Hifaz, dar a depășit pragul invizibil care desparte tinerețea de vârsta adultă. Tot galopînd prin Asia, adolescentul a devenit bărbat.

Ca să înțelegem transformarea petrecută, e de ajuns să comparăm mozaicul de la Pompei, înfățișînd bătălia de la Issos, cu splendidul cap în marmură păstrat în muzeul de la Istanbul. Știm că aceste două efigii sînt posterioare morții sale, îndeosebi mozaicul de la Pompei, datînd, neîndoios, din secolul I. Dar este sigur că ele au fost executate potrivit tradițiilor orale transmise de antici cu deosebită exactitate, scrierile fiind mai rare decît în zilele noastre și mințile mai puțin sollicitate. S-ar mai putea ca autorii lor să se fi inspirat din portrete anterioare, dispărute... Așadar, chiar dacă nici una din aceste două ipostaze nu ne îngăduie să aflăm cu certitudine cum arăta fizic regele Macedoniei, compararea lor ne dezvăluie atît de fidel evoluția sa interioară, încît putem trage o serie de concluzii.

Mozaicul de la Pompei ni-l prezintă pe fiul lui Filip ca pe un efeb robust, dăruit încă cu acea putere de concentrare intensă, proprie oamenilor foarte tineri. Atunci cînd se aruncă în vîrtejul luptei, pentru el nu mai există nimic în afară de bătălie. Profilul său ascuțit seamănă cu cel al unui arcaș cretan. Ochii imenși, încă dilatați de frenezia acțiunii, își fixează adversarul ca și cum ar vrea să-l hipnotizeze. Cu trupul zvelt, strîns într-o platoșă ușoară, el se năpustește ca o viespe asupra carului lui Darius, cu o sulită într-o mîină și în cealaltă cu un obiect ne-

cunoscut, mascat de coama calului. Toată ființa lui este avînt, dinamism, frenezie.

Cu totul alta este expresia capului de la Istanbul. Ovalul feței este mai împlinit, relieful formelor mai armonios. Regăsim același păr ondulat, aceeași frunte înaltă, aceiași ochi plini de uimire în fața spectacolului lumii. Chipul acesta e, parcă, prea frumos pentru a reprezenta un muritor. Prima impresie ce se degajează este cea de seninătate. Dar, privindu-l mai îndelung, surprinzi un sentiment aproape contrar: un soi de spaimă dureroasă, o neliniște mută. S-ar zice că tăcerea pietrei este tulburată, în adîncul ei, de un țipăt nearticulat.

Ni se va obiecta că aceeași expresie o regăsim la multe din statuile epocii alexandrine, în mod deosebit în marele basorelief al altarului din Pergam, cel în care o vedem pe Atena doborînd Titanii. O asemenea comparație ar fi foarte hazardată, deoarece acești uriași luptă. Trăsăturile lor se contractă ca un efect al tensiunii sau durerii fizice. Alexandru însă nu luptă. Fața lui e calmă. Tristețea lui reflectă o suferință interioară.

Este vorba aici de o stare sufletească rareori întîlnită la eleni. Grecii erau un popor vesel și nepăsător prin structură, atît de fericit să trăiască în plină lumină, încît se preocupa doar de clipa prezentă. De bună seamă, grecii știau că viața are un caracter tragic. Știau, de asemenea, că ea poate fi vicleană și crudă. În fața aspectelor ei „pămîntești“ erau stăpîniți de un sentiment de spaimă amestecată cu respect. Dar nu cunoșteau anxietatea și disperarea. Ca să le afle, falangiștii lui Alexandru au trebuit să meargă pînă la fluviul Hifaz, adică pînă în inima unui continent străin.

Pentru că apreciau lumina ca pe suprema binefacere, iar inteligența lor tindea în totalitate spre claritate, pentru că nu puneau nimic mai presus de faptul de a fi viu și aveau o aversiune înnăscută față de tot ce este urît și întunecat, n-au încercat niciodată să exploreze regatele sumbre ale suferinței și morții. Să comparăm mormintele lor simple cu grădile necropole ale Egiptului și Babiloniei! Să confruntăm puținele date despre Hades, lăsate de poeții lor, cu extraordinara complexitate a ritualelor funebre practicate în tot Orientul! Grecii trăiau într-o

lume armonioasă, dar limitată. Atunci cînd Antigona a încălcat legile pentru a-și îngropa fratele nu a făcut-o ca să-i asigure supraviețuirea postumă, ci pur și simplu pentru a-i acoperi trupul cu o lopată de pămînt, nelăsîndu-l să ajungă prada păsărilor răpitoare. Puțin ulei, puțin vin, puțin lapte amestecat cu miere erau de-ajuns pentru a asigura fericirea celor dispăruți. La ce bun să faci mai mult, dacă tot nu puteai să le redai singurul bun de preț: lumina zilei? Metempsihoza lui Buda, dezmembrarea mistică a lui Osiris sau maniheismul transcendent al lui Zoroastru — chiar dacă le-ar fi cunoscut — le-ar fi rămas inaccesibile. Pentru că erau moduri de gîndire asiatice. Ele s-au născut dintr-un fior sacru în fața caracterului trecător al vieții și a unei deschideri către infinit pe care cea mai mare parte a grecilor nu le cunoșteau.

Invadînd Asia, Alexandru a descoperit toate acestea. Așa se explică uimirea buimacă, perceptibilă în privirea lui.

A mai făcut însă și o altă descoperire: aceea că lumea era cu mult mai mare decît se credea la Atena. Pe măsură ce înainta, și-a dat seama că nu era deajuns să supui popoare, să anexezi teritorii și să impui tuturor aceeași lege. Mai trebuia să le respecti obiceiurile și — pentru a le respecta — să le cunoști și să-ți însușești toate valorile spirituale ale acestora. Cu alte cuvinte, simbioza dintre Orient și Occident trebuia să se petreacă nu numai în gesturi, ci și în adîncul ființei sale. Dacă nu va începe prin a uni în sufletul său aceste două lumi, nu va izbuti niciodată să le împace.

Numai Alexandru putea să ducă la bun sfîrșit această operă fără precedent în analele omenirii, pentru că numai el o putea înțelege. Cea mai mare parte a generalilor săi nu o înțelegeau. Soldații — cu atît mai puțin; fără să înțeleagă scopul propus, nu erau în stare să-i împărtășească entuziasmul. Ei cunoșteau doar eforturile — mari, și din nenorocire pentru ei, mereu mai mari. Între caracterul nelimitat al visului lui Alexandru și caracterul limitat al puterilor omenești ruptura era inevitabilă. Este de mirare că ea s-a petrecut pe malurile Hyfazului și nu mai devreme.

De îndată ce Alexandru a consimțit să se întoarcă, dispera-rea falangiștilor a lăsat locul unei explozii de bucurie. Ca prin farmec, soldații și-au regăsit vioiciunea și veselia. Răzvrătirea lor li se părea acum un incident neplăcut; trebuia dat uitării.

Dar nu și lui Alexandru! Atunci când s-a văzut singur pe celălalt mal al Hyfazului, a fost cuprins de o spaimă înfricoșătoare. Pentru prima dată în viață s-a simțit părăsit. Întinsese mâinile și în fața lui se căscase un gol. Senzația, niciodată încercată pînă atunci, fusese atît de sfișietoare, încît era să țipe de durere. Pentru o clipă, simțise că lumea se clatină. Dar acea clipă de disperare îl făcuse să înțeleagă un adevăr pe care cu siguranță nu l-ar fi aflat niciodată dacă generalii și soldații săi nu ar fi refuzat să-l urmeze: caracterul unic, fantastic, excepțional al aventurii sale.

Pînă atunci, acest adevăr îi rămăsese necunoscut. Totul se petrecuse atît de simplu! Năvălise în imperiul persan și imperiul persan se prăbușise. Îl urmărise pe Darius pînă dincolo de Porțile caspiene și Darius murise la picioarele lui. Se avîntase spre Asia Centrală și Asia Centrală îi lăsase calea liberă. Crezuse că toți oștenii săi, purtați de același elan, îl urmau dintr-o convingere egală cu a sa. Crezuse că îi împărtășeau speranțele și înfrigurarea, că, într-un fel, erau însoțitorii visului și fericirii sale...

Se înșelase. Oamenii lui nu-l înțelegeau. Când a ajuns pe celălalt mal al Hyfazului a simțit că de ei îl desparte ceva mai mult decît un fluviu. Desigur, vitejia falangiștilor era de admirat. Devotamentul lor se manifesta în gesturi emoționante. Dar aveau un orizont mărginit. În ciuda tuturor celor întîmplate, rămăseseră niște simpli țărani greci, legați de măslinii lor, de satul și glia lor; Alexandru parcursese cu ei întinderi nemărginite, dar nu-i transformase. Un singur lucru se schimbase în ei: încetaseră să mai fie modești, deveniseră trufași.

O, cît de greu e să schimbi ceva în Univers! Omul se împotrivește visului cu atîta tenacitate! Falangiștii au crezut că au reușit să-i impună voința lor. L-au lăudat pe Alexandru că „s-a lăsat învins de macedonenii săi“. Ce trufie! Dar și ce eroare! Alexandru știa că voința zeilor, și nu macedonenii îl oprise. Ei

îi impuseseră acest popas pentru a-i risipi entuziasmul, a-l aduce cu picioarele pe pământ, a-l face să cîntărească mai bine greutățile misiunii sale.

Cît despre gîndul de a renunța, nici nu-i trecea prin minte. Era hotărît mai mult ca oricînd să meargă pînă la capăt. Răzvrătirea de la Hyfaz nu fusese o înfrîngere, ci un avertisment. Atunci cînd se dusesese în pelerinaj la Siwah, preoții lui Ammon îi preziseră că va fi „reconciliatorul și conducătorul Pămîntului”. Acești înțelepți, inspirați de Zeus, nu se puteau înșela. Așadar, neîndoios, visul său se va împlini; dar nu fără durere. Acum știa acest lucru.

II

În etape mici, armata s-a întors la Hydaspe — probabil la Niceea —, unde Alexandru își dăduse întîlnire cu Porus. A avut lungi discuții cu regele poravilor, căruia i-a dat instrucțiuni privind guvernarea provinciilor transindice. Poate că l-a însărcinat și cu supunerea, în numele său, a populațiilor ce trăiau între Hyfaz și marea orientală, cu scopul de a le încorpora în *oikumene*. Apoi și-a împărțit armata în trei grupuri.

Arrian ne spune că Alexandru a pus să fie amenajate șantiere pe malul fluviului și i-a poruncit lui Nearh — amiralul armatei de apă (48) — să supravegheze construirea unei flote în timpul absenței sale. Este o mărturie foarte prețioasă. Bănuim astfel că, lăsînd în urmă Hydaspe, regele Macedoniei nu a intenționat decît să facă o incursiune rapidă în direcția Hyfazului, că, într-adevăr, credea că nu-l mai despart de ocean decît cîteva zile de marș și că, oricum, avea intenția să revină la Niceea.

Cînd s-a întors aici, flota era gata. De-a lungul malurilor Acesinesului se aliniau numeroase corăbii cu echipaje grecești, egiptene, feniciene și cipriote. Au fost îmbarcați călăreții, arcașii, agrianii și călăreții din garda lui Alexandru. Acesta s-a despărțit apoi de Porus — care i-a dăruit 20 de elefanți — și s-a îmbarcat și el. Grosul armatei urma să-l însoțească mergînd

de-a lungul malurilor fluviului, pe dreapta Crateros, pe stînga Hefestion. Această expediție nu mai semăna deloc cu cavalcada de la începutul campaniei. Părea mai degrabă o procesiune triplă. Cu o lentoare majestuoasă, armata macedoneană a coborît spre sud, urmînd cursurile Acesinesului, Hyfazului și Indusului. În trecere, a supus triburile riverane și s-a oprit de mai multe ori pentru a întemeia noi orașe. Așa au luat ființă Alexandria de pe Acesines (Vazirabad), Alexandria de pe Indus (Panikabad) și Alexandria sogdienilor (Fazilpur). Cu puțin înainte de a june în Delta Indusului, în întîmpinarea armatei a venit, la Moeris, maharajahul din Pattala. Voia să-i jure credință lui Alexandru și să-i ofere principatul său. Alexandru l-a confirmat în scaun și i-a lăst domeniul, cu condiția să se poarte ca un „vasal bun și credincios“.

Pe la mijlocul anului 325, expediția a atins, în sfîrșit, Oceanul Indian. Vederea lui a stîrnit o mare emoție în rîndurile grecilor, care l-au salutat printr-o triplă ovație. Trecuseră ani de cînd nu mai văzuseră marea și mulți se întrebau dacă o vor mai vedea vreodată. În fața acestei imense întinderi de apă, scînteind în soare, nu și-au mai putut stăpîni bucuria. Aveau, în sfîrșit, sub priviri o priveliște familiară, după atîtea priveliști ciudate. Aveau iluzia că sînt mai aproape de casă.

Și totuși, nici această mare nu scăpa regulii. Și ea avea ceva ce descumpănea: înainta și se retrăgea la intervale regulate, într-un clocot înspumat care-i înspăimînta pe greci. Nici Marea Egee, nici Marea Ionică nu înfățișau vederii aceste diferențe periodice de nivel, nici aceste zvîcniri lente, provocate parcă de un monstru marin. Era vorba despre fenomenul mareei, pe care grecii îl vedeau pentru prima oară și a cărui proveniență nu izbuteau să și-o explice. Nu s-au liniștit decît atunci cînd Crateros le-a demonstrat că puteau să-i măsoare amplitudinea și să-i prevadă reapariția. Din acel moment, misterul era destrămat. O dată mai mult, știința trecuse un fenomen necunoscut în rîndul lucrurilor cunoscute, adică alături de cele pe care omul le putea stăpîni.

Pînă la urmă și Alexandru s-a lăsat stăpînit de bucurie. Atinsese una din mările care hotărîniceau capătul pămînturilor

locuite. O căutase la nord și nu găsisese decît o stepă orbitoare. O căutase la est și se rătăcise în păduri întunecate. Cînd, în sfîrșit, a privit marea fără margini, unduirile ei scînteietoare și hăurile mai adînci ca noaptea, i-a mulțumit lui Dionisos că i-a îngăduit să admire această altă fațetă a visurilor sale. S-a urcat într-o barcă și s-a îndreptat spre larg. După vreo oră a ajuns la o insulă pustie, cu plaje presărate cu scoici trandafirii, troznind sub picioare, pe care le mîngîiau valurile cu șoaptă ritmată, ca o răsufare divină. În fața lui, în spatele lui nu mai existau decît spuma mării, azur și limpezime. Acolo, cu fața spre orizont, a săvîrșit sacrificiile cerute de Zeus-Ammon. Apoi, cuprins de un soi de extaz, s-a cufundat în contemplarea apusului de soare și nu s-a întors pe țărîm decît la căderea nopții.

A doua zi, a mai întemeiat încă o Alexandria, acolo unde falangele ajunseseră la ocean. Istoricii o numesc ba Alexandria arabișilor (după denumirea neamului care locuia în acea regiune), ba Alexandria din Delta Indusului. Dar numele cel mai potrivit ar fi Alexandria proslăvirii (49).

În timp ce incursiunea spre Hyfaz fusese mai mult o întîmplare fără urmări, coborîrea spre gurile Indusului, însoțită de întemeierea de Alexandrii de-a lungul întregului drum, era o lucrare a cărei importanță istorică Alexandru nici nu și-o închipuia.

A transformat „bulevardul Areii” în „bulevardul elenilor”, pînă cînd musulmanii îl vor transforma în „bulevardul Islamului” (707 d. Cr.). Ar fi năvălit ei în aceste locuri cu atîta îndrăzneală, dacă principii din regiune nu le-ar fi dat asigurări că regele Macedoniei a trecut pe acolo? Întrebarea rămîne deschisă. Dar un fapt e indiscutabil: din clipa în care Alexandru a coborît spre ocean pe valea Indusului, aceasta nu a mai fost doar o simplă cale de comunicație; ea a devenit una din marile articulații ale omenirii.

III

După o scurtă ședere la Pattala, unde a lăsat elefanții în grija lui Moeris, Alexandru s-a hotărît să ajungă în centrul impe-

riului. Crateros pornise deja, în fruntea a patru unități de infanterie și a unui contingent de veterani, pe care regele decisese să-i repatrieze în Grecia. Înaintînd în interiorul teritoriului, Crateros trebuia să meargă mai întîi la Alexandria din Arahozia (Kandahar), trecînd prin defileul de la Mula și prin cel de la Bolan; apoi, îndreptîndu-se spre sud-vest, urma să se întîlnească cu Alexandru la Hormuz (Harmozia). Nearh pusese în mișcare întreaga flotă pentru a explora calea maritimă care ducea din Marea Arabiei la Golful Persic. Lă rîndu-i, Alexandru se hotărîse să ajungă la Pasargades și Persepolis, trecînd prin Ramballa, Pura și Hormuz, mergînd, așadar, prin sud, pe drumul cel mai apropiat de coastă.

Acesta era cu mult mai greu decît celelalte două. De ce l-a ales Alexandru? Nu ar fi făcut mai bine să urmeze itinerariul lui Crateros, ceea ce i-ar fi dat posibilitatea să ajungă mai repede în Arahosia și Drangiana? Să nu fi știut că de la gurile Indusului pînă la golful Hormuz se întindea un pustiu aproape de netrecut pentru călătorii izolați — și cu atît mai puțin pentru o armată? Nu e de crezut. „Dacă a ales acest itinerar și nu altul“, ne spune Pierre Jouguet în magistrala sa lucrare despre *Elenizarea Orientului*, „e pentru că dorea să meargă de-a lungul tuturor frontierelor imperiului său și mai cu seamă de-a lungul acesteia, care îl despărțea de necunoscut. În urmărirea lui Darius ajunsese în Hircania. Ca să-l prindă pe Bessus se dusesse în Sogdiana și pînă pe malurile fluviului Iaxartes; dar, și fără acest motiv, n-ar fi pierdut prilejul de a ajunge aici. Petrecuse 10 luni urmînd cursul fluviilor și făcînd din malurile lor treptele orientale ale imperiului său. Coasta Asiei cu deschidere spre Oceanul Indian nu putea avea o importanță mai mică pentru un geniu atît de înflăcărat în construirea viitorului... Alexandru era îndreptățit să creadă că marea care-și desfășura în această parte misterioasele întinderi de ape ducea spre Marea Roșie și îndepărtatul Egipt. Așa că dorea să o exploreze. Și pentru că navigatorii acelor vremuri nu se îndepărtau niciodată de coaste, cel mai bun mijloc de a-ți îmbogăți cunoștințele privind căile maritime era acela de a conduce pe căi paralele armata de uscat și armata de apă“ (50).

Așadar, planul lui Alexandru era bine conceput: în timp ce Nearh va dezlega enigma legăturilor maritime în fruntea unei flote alcătuite din 100 de corăbii, Alexandru, croindu-și drum prin provinciile de coastă, îi va asigura securitatea escalelor, adunînd dinainte, în anumite puncte, cantitățile de apă și hrană necesare flotei.

Operația era logică. Dar realizarea ei s-a dovedit dificilă. Cel mai mic decalaj, antrenînd o lipsă de sincronizare a înaintării celor două grupuri, putea să zădărnicească totul. Dacă armata întîrzia, flota era pierdută; dacă flota se lăsa așteptată, armata era amenințată cu pieirea. Faptul că, în ciuda acestor riscuri, Alexandru s-a avîntat într-o asemenea aventură ne dovedește cît de mult își păstrase credința în steaua lui.

Nearh a ridicat ancora într-o frumoasă dimineață de august a anului 325. Alexandru l-a urmărit cu privirea pînă ce flota a dispărut la orizont. S-a întors apoi în tabără și a dat ordin ofițerilor să încalece.

Una după alta, falangele s-au pus în mișcare îndreptîndu-se spre vest. Curînd, ultima dintre ele s-a topit ca un abur.

IV

Deșertul Gedroziei, care acoperă toată partea de miazăzi a Belucistanului, este unul din ținuturile cele mai aride și uitate de Dumnezeu din lume. Pe vremea aceea, era locuit de niște neamuri primitive, poreclite de greci „ihtiofagi“, pentru că se hrăneau doar cu pește uscat. De altfel, ce altceva ar fi putut mânca? În regiunea lor — un cuptor orbitor, unde pămîntul era mai fierbinte decît cerul — nu creștea nimic.

Apă dulce nu se găsea decît la poalele munților, adică destul de departe, în interior. Or, Alexandru nu putea să se îndepărteze de coastă dacă voia să organizeze punctele de aprovizionare a lui Nearh. Vegetația foarte rară nu oferea nici o protecție împotriva razelor soarelui. „Ici colo cîte un curmal, ne spun Arrian și Strabon, își înălța ramurile uscate în aerul încins. În schimb, smirna și nardul indian creșteau din belșug. Tulpinile

lor, călcate în picioare de falange, răspîndeau o mireasmă pătrunzătoare și stăruitoare. Negustorii fenicieni, care veneau în urma armatei, voiau să adune aceste prețioase plante aromate în speranța că le vor vinde la următorul popas. Dar se lăsau repede păgubași" (51).

Soldații treceau prin fața acestor minunate flori albe, cu corolele larg deschise ca niște stele pe fundul unor bazine naturale, fără să le arunce măcar o privire. Se împiedicau de plantele cu spini, al căror suc îi orbea pe cei care-și frecau ochii cu el. Cît privește plantele comestibile, nici urmă de așa ceva. Căldura și lipsa de hrană au început să reducă forțele falangelor. Proviziile scădeau văzînd cu ochii. Și atunci cînd, printr-o minune, descopereau puțin grîu în vreo colibă părăsită, Alexandru ordona să fie rechiziționat. Îl puneă în saci sigilați cu pecetea lui și era dus pe coastă, în locuri dinainte stabilite, unde Nearh să poată veni să-l ia.

Animalele de povară pieriră cele dintîi. Au fost mîncate pe loc. Soldații nu-și mai puteau căra echipamentul. Îl abandonau în deșert. Răpuși de somn, cei rămași în urmă adormeau la marginea drumului. Unii reușeau să ajungă din urmă coloana urmînd semnele pașilor. Alții se rătăceau printre dune și mureau de foame (52).

Marșul se transformase într-o agonie. Cu gîtul ars, buzele crăpate, picioarele zdrobite de ascuțișul pietrelor, soldații mai mult se tîrau decît înaintau. Ajunseseră să regrete răcoarea pădurilor indiene și se întrebau dacă n-ar fi făcut mai bine să-l asculte pe Alexandru cînd le ceruse să traverseze Hyfazul. Dar aceste regrete tîrzii nu mai serveau la nimic...

Într-o seară, armata și-a înălțat corturile în albia unui rîu secăt. Brusc, rîpa s-a umplut: o masă de apă s-a rostogolit peste ostași în trombă. Arme, animale, corturi, oameni — totul a fost luat de ape într-o clipă. Regele însuși a scăpat ca prin minune. Cînd soldații și-au venit în fire și au vrut să-și astîmpere setea, apa dispăruse, absorbită de pietre. Astfel, nenorocirile se țineau lanț. Și cînd, două zile mai tîrziu, s-a pornit un vînt puternic care a schimbat total poziția dunelor și a acoperit drumul cu un strat atît de gros, încît nici chiar călăuzele indiene nu l-au

mai găsit, a fost rîndul celor viteji să-și piardă curajul și întreaga armată a fost cuprinsă de disperare (53).

Atunci Alexandru i-a adunat pe ultimii călăreți valizi — o mînă de oameni... și le-a spus că trebuiau să pornească în căutarea oceanului, acesta fiind singurul mijloc de a afla un punct de reper care să le permită să găsească din nou drumul. I-a rugat fierbinte să facă un efort suprem și a luat-o înainte, implorîndu-i să-l urmeze. Sleîți de foame și sete, într-o stare de epuizare totală, au pornit spre sud, peste dunele în care caii se înfundau pînă la genunchi. După cîțiva kilometri, animalele s-au prăbușit, ca să nu se mai ridice. Călăreții au spus că nu mai pot merge mai departe. Cu cinci dintre ei Alexandru și-a continuat drumul pe jos. Toată noaptea au mers la întîmplare. După furtuna din ajun, cerul se acoperise cu un soi de abur care-i împiedica să vadă luna și stelele. În sfîrșit, dimineață au zărit linia argintie a mării. Tîrîndu-se pe brînci au săpat gropi în nisip cu mînerile spadelor, în speranța că vor găsi puțină apă. În cele din urmă a fîșnit un izvor și și-au potolit setea. De îndată ce Alexandru a prins puțină putere, s-a înapoiat la călăreții rămași în urmă ca să le arate drumul spre litoral. Odată ajunși aici, călăuzele indiene care-i însoțeau au găsit din nou drumul (54).

Dar, timp de încă șase zile, armata macedoneană a fost silită să meargă printre dune. În cea de-a șaptea zi, drumul o cotea spre interiorul teritoriului. Au apărut urme de vegetație, contururile unei văi. Pantele s-au acoperit cu grădini și vii. Soldații au izbutit, în sfîrșit, să ajungă la Pura, capitala Gedroziei.

Cu prețul unor suferințe de nedescris, armata atinsese ținta călătoriei. Reușise, într-adevăr, dar ajunsese într-o stare jalnică! Marșul ei prin deșert durase 60 de zile. Suferințele și pierderile din aceste cîteva săptămîni depășeau tot ce suportaseră oamenii de la plecarea lor din Grecia. Falangele, atît de mîndre de victoriile lor, care părăsiseră India încărcate de prăzi, pierduseră tot. Reduse la un sfert din efective, nu mai erau decît niște biete rămășițe, oameni istoviți și palizi, în zdrențe, aproape fără arme; puținii cai care supraviețuiseră deveniseră scheletici (55).

Cuceritorii lumii și-au făcut intrarea în Pura ca o armată de fantome.

V

Alexandru a hotărît să rămînă un timp mai îndelungat la Pura (Bampur?) pentru ca oamenii să-și poată reface forțele și să-și oblojească rănille. O meritau cu prisosință! Dar, cu toate că și el trecuse prin aceste încercări grele, regele nu-și găsea locul. Nu avea vești de la Nearh de cînd îl lăsase în ținutul locuit de oriți; se temea să nu fi dus lipsă de alimente în timpul cînd a armata rătăcise prin dune.

Îngrijorat peste măsură, s-a dus la Hormuz, unde cele două armate trebuiau să facă joncțiunea. A stat de vorbă cu oamenii puși de pază la capătul unui promontoriu pentru a scruta orizontul. I-au spus că nu văzuseră nimic. Alexandru a mai rămas cîteva zile acolo, pradă unei îngrijorări crescînde. În cele din urmă, crezînd că a pierdut flota și disperat de această perspectivă, s-a retras într-un sătuc situat în interiorul ținutului (poate la Gulașghird).

Între timp, Nearh și flota ajunseseră la Mosarna unde un gedrozian, numit Hydraces, se învoise să le servească drept pilot, pentru a-i conduce la Hormuz. Flota ancorase la gurile Anamisului, iar Nearh și secundul său, Arhias din Pella, au debarcat ca să încerce să-l găsească pe Alexandru. Nici ei nu avuseseră vreo veste de la el de cînd pătrunsese în ținutul „ihtiofagilor“ și credeau că armata și conducătorul ei pieriseră.

Dar un grup de mateloți au întîlnit un mercenar grec care le-a spus că Alexandru se află la cale de cinci zile de marș; acesta l-a pus în legătură pe Nearh cu hiparcul ținutului, care, la rîndu-i, s-a grăbit să-l anunțe pe Alexandru de iminenta sosire a amiralului. Cum însă mesagerii trimiși să-l întîmpine pe Nearh s-au înapoiat spunînd că nu au întîlnit pe nimeni, Alexandru l-a arestat pe hiparc, convins că a vrut să-l înșele, profitînd de situația grea în care se afla.

Cu prețul unor eforturi teribile, Nearh și Arhias din Pella au reușit pînă la urmă să ajungă în tabăra macedoneană. Bărbi-le și părul lor zbîrlite, hainele zdrențuite și pătate cu catran îi făceau de nerecunoscut pînă într-atît, încît au fost siliți să-și spună numele trimișilor regelui întîlniți în cale; Alexandru însuși, convins că pieriseră, nu i-a recunoscut decît într-un tîrziu.

Cînd, în sfîrșit, și-a dat seama cine sînt, i-a îmbrățișat, plîngînd de bucurie. Apoi, după ce Nearh și Arhias și-au potolit foamea, le-a cerut să-i povestească peripețiile călătoriei lor.

Nearh ridicase ancora la 21 septembrie, dar vînturi puternice îi reținuseră pe macedoneni timp de 24 de zile pe coasta arabiților. Nu putuseră pleca de acolo decît la 24 octombrie, pe o mare dezlănțuită. Dincolo de vărsarea Arbiosului, au fost prinși de o furtună cumplită care le-a scufundat trei corăbii și era să-i arunce pe coastă. După o primă oprire la Cocala, pe țărmul orișilor, și o a doua la vărsarea Tomerosului, unde au fost siliți să lupte cu indigenii, au ajuns în fața coastei „ihtiofagilor”: cîteva colibe nenorocite, construite din epave, scoici și schelete de rechini. Acolo echipajul a văzut cum cămilele și oile mîncau din același coș cu stăpînul un fel de făină albicioasă, făină de pește uscat.

În acele zile marinarii au suferit mult de căldură, sete și foame. Temîndu-se de dezertări, Nearh, împotriva obiceiului, a silit corăbiile să circule zi și noapte; procedînd astfel nu a putut găsi nici unul din punctele în care Alexandru depozitase alimentele ce urmau să le asigure aprovizionarea. În ciuda tuturor acestor obstacole, pînă la urmă, flota a ajuns la gurile Anamisului.

Alexandru a ascultat relatarea lui Nearh cu un interes susținut (56). Confruntînd propriile-i peripeții cu cele povestite de amiral, a ajuns la concluzia că furtuna care fusese pe punctul de a distruge flota îi smulsese și cortul lui, în noaptea în care își făcuse tabără în vadul torentului.

Cei 12 000 de soldați de la bordul vaselor au fost debarcați în grabă și conduși la Pura. Cu toate că și ei erau istoviți, au completat efectivele unităților care suferiseră cele mai mari pierderi în cursul traversării deșertului.

O lună mai târziu, a sosit Crateros de la Alexandria din Arhoshia, aducînd cu el trupe proaspete. După ce le-a trecut în revistă și a constatat că oamenii erau aproape restabiliți, Alexandru a ordonat continuarea marșului și a pornit pe drumul care ducea la Pasargades și la Persepolis.

VI

Odată ajuns la Pasargades, a fost uimit de dezordinea ce domnea acolo. Mormîntul lui Cirus fusese profanat. Satrapii reveniseră la obișnuitele lor matrapazlicuri. Unele garnizoane grecești din Bactriana se răzvrătiseră. Dacă Alexandru ar fi lipsit un timp mai îndelungat, dacă, din nefericire, ar fi trecut Hyfazul, s-ar fi putut ca, la întoarcere, să nu mai găsească nimic din opera sa. Funcționarii perși își neglijau îndatoririle și se războiau deschis cu supraveghetorii macedoneni. Aceștia se certau între ei, dînd astfel apă la moară orientalilor. În plus, un nou pretendent, pe nume Bariaxes, se „încoronase” și revendica succesiunea lui Darius.

La aflarea acestor vești, Alexandru a înțeles că trebuia să recurgă la măsuri aspre, dacă nu voia ca imperiul să se destrame sub ochii săi. De aceea a acționat cu deosebită vigoare.

Profanatorii mormîntului lui Cirus au fost întemnițați și apoi răstigniți. Bariaxes a fost prins și decapitat în fața trupelor sale. Orxines, satrapul Persiei, și Astapastes, satrapul Caramaniei, vinovați de nelegiuiri, au fost destituiți și dați pe mîna călăului.

Nici grecii nu au fost cruțați. Trei guvernatori macedoneni, vinovați de numeroase acte de violență împotriva populației, 600 de soldați acuzați de jaf și cîțiva funcționari mai mărunți au fost duși într-un loc îngrădit și măcelăriți pînă la ultimul. Asprimea dovedită de Alexandru în această împrejurare ne ajută să apreciem gravitatea situației. Nu a iertat pe nimeni. Iar aceste măsuri rapide nu au întîrziat să dea roade. Ele au convins populațiile supuse că regele nu va îngădui să fie siluite și i-a făcut pe satrapi și pe guvernatorii provinciilor să priceapă

ce soartă îi aşteaptă „dacă nu se prezintă în faţa tronului său cu mâinile curate“ (57).

Restabilirea ordinii i-a luat peste trei luni. Alexandru a părăsit Pasargades pentru a merge la Suza, unde şi-a instalat tabăra de iarnă, numai după ce s-a asigurat că toţi vinovaţii fuseseră pedepsiţi şi că nu se vor mai întâmpla nelegiuiri.

VII

Să acţioneze cu asprime! Mereu cu asprime! Trebuia să fie mereu neîndurător, să pedepsească neîncetat, să facă să curgă sânge pentru a-i constrânge pe oameni să fraternizeze?

Alexandru ar fi dorit mult să nu recurgă la măsuri de pedepsire. Erau cu totul străine firii sale generoase! I-ar fi plăcut ca totul să se facă „prin exemplu şi forţa convingerii“. Dar oamenii erau atât de răi, îndărătnici şi egoişti! Puteai obţine orice de la ei măgulindu-i sau stimulându-le interesul. Puteai să-i convingi să se bată, să ucidă, să moară, dar nu să se înţeleagă şi să se respecte.

Situaţia pe care a găsit-o odată întors la Pasargades i-a dat mult de gândit lui Alexandru. Faptul că imperiul fusese gata să se prăbuşească dovedea că nu avea o bază solidă. Idealul îngeminării greco-asiatice nu se realizase încă. Nu era chiar el răspunzător de aceasta? Se lăsase dominat de firea sa optimistă şi dorise să-şi pună în aplicare ideile mult prea repede, înainte ca majoritatea supuşilor săi să le fi înţeles şi însuşit. Nu ţinuse prea bine seama de prostia, reaua-credinţă şi împotrivirea oamenilor.

De bună seamă, vor trebui să treacă ani de zile pînă cînd principiile politicii sale să fie acceptate şi asimilate. De altminteri, oamenii care trăiseră în vechea orînduială se vor adapta lor vreodată? Nu trebuia să se aştepte o nouă generaţie?

Şi o singură generaţie era prea puţin... Natura avea nevoie de un timp mult mai îndelungat pentru a făuri un nou tip de om, o rasă nouă, care să poarte în carnea şi sângele ei dubla moştenire a Persiei şi a Macedoniei.

Dacă așa stăteau lucrurile, de ce să nu-i grăbească apariția? „Prin iubire legitimă și căsătorie cinstită“, cum spune cu atîta încîntare Plutarh; de ce „să nu se împreuneze cele două nații prin intermediul copiilor“?

Odată încolțită în mintea lui, această idee nu-l mai părăsește. Nu dăduse el însuși curs unui asemenea impuls căsătorindu-se cu Roxana? De ce n-ar urma acest exemplu și toți cei din jurul său? Fiul, căruia îi va lăsa moștenire monarhia universală, nu va fi altfel decît ceilalți. El nu va trebui să domnească peste două popoare diferite, care să continue să se privească cu neîncredere. Se va bizui pe o mulțime de tineri cu ascendență greco-asiatică, la fel ca el. Pentru a asigura continuitatea și trăinicia imperiului, ce mijloc mai bun ar putea exista decît acela de a-i uni, prin căsătorie, pe cei mai viteji dintre camarazii săi de arme cu cele mai nobile prințese din aristocrația locală?

Pentru ca această ceremonie să influențeze puternic imaginația și să simbolizeze concret importantul act de iubire care urma să zămislească unirea Europei cu Asia a hotărît să organizeze o serbare ce avea să rămînă întipărită în memoria oamenilor.

„Mărtorii oculari au descris îndelung această ceremonie, care a depășit prin solemnitate și fast tot ce ar putea concepe mintea omenească, ne spune Droysen. Marele cort regal a fost mărit. Baldachinul său, acoperit cu brocart de aur, se sprijinea pe 50 de stîlpi din argint aurit. Suprafețele laterale erau împodobite cu tapiserii reprezentînd scene mitologice. Numai cortul singur măsura patru stadii.* În centru se afla o masă. Pe o parte erau rînduite cele 100 de divane rezervate viitorilor soți, sprijinite pe picioare de argint și așternute cu covoare de nuntă. La mijloc se găsea tronul regelui, înălțat pe trei trepte și sclipind de giuvaeruri. În fața lui se aliniau locurile destinate invitaților importanți. De jur împrejur erau puse mesele ambasadorilor străini. În partea din spate a cortului fuseseră amenajate 92 de camere nupțiale, care mai de care mai luxoase.“

* Măsură de lungime în Grecia antică, egală cu circa 180 m. (N.t.)

Trompeții din fața cortului imperial au început să sune anunțînd începerea serbării. Invitații regelui, în număr de 9 000, au luat loc la masă. O a doua fanfară a făcut cunoscut în toată tabăra că regele oferea o libație zeilor. Toți oaspeții au băut în sănătatea lui Alexandru din cupe de aur, ce le-au fost apoi dăruite ca amintire. O a treia fanfară a vestit intrarea prințeselor, într-o lungă procesiune, cu obrazul pe jumătate acoperit, potrivit obiceiului oriental. Fiecare din ele s-a îndreptat spre logodnicul sortit: Statyra, fiica lui Darius, spre Alexandru (58); sora ei mai mică, Drypetis, spre Hefestion, favoritul regelui, care-i devenea astfel cumnat; Amastris, fiica lui Oxathres și nepoata Marelui Rege, spre Crateros; fiica lui Atropates, prințul mezilor, spre Perdikkas; Artacama, fiica venerabilului Artabazos, spre Ptolemeu Lagidul (59); sora ei, Artonis, spre Eumene din Carda, marele cancelar; fiica lui Rodien Mentor, spre Nearh, amiralul flotei; Apama, fiica lui Spitamenes din Sogdiana, spre Seleucos, căpetenia efebilor regali (60) și așa mai departe, pînă ce fiecare tînără s-a alăturat viitorului soț. Regele i-a acordat Statyrei sărutul nupțial, și logodnicii i-au urmat exemplul. Ospățul a durat pînă noaptea tîrziu, apoi toate perechile s-au retras în camerele nupțiale (61).

Serbările și primirile s-au ținut lanț cinci zile. Țările străine își trimiseseră ambasadorii; orașele și provinciile imperiului — pe satrapii și guvernatorii lor; aliații din Europa și Asia — delegații oficiale. Toți i-au adus regelui daruri minunate. Numai coroanele de aur valorau mai mult de 15 000 de talanți. La rîndul său, regele a oferit o zestre fiecărui macedonean care în aceea zi a luat în căsătorie o tînără asiatică. Numărul lor se ridica la peste 10 000. În afară de asta, le-a făgăduit că viitorii lor copii vor fi socotiți „rude“ ale copiilor regelui și vor fi educați gratuit, pe seama statului.

De altfel, dărnicia regelui nu s-a oprit aici, deoarece el dorea să asocieze întregul popor la celebrarea căsătoriei conducătorilor lui. În timp ce sub cort ospetele continuau, în tabără se desfășurau reprezentații teatrale, jocuri, spectacole distractive. Participau la ele: rapsozi și cîntăreți la harpă veniți din Grecia mare și din Ionia; jongleri și dansatori pe sîrmă indieni;

călăreți și acrobați care executau numere speciale pe caii lor afgani; dansatoare elene, cîntăreți din fluier, trupe de mimi și comedianți (62).

Entuziasmul mulțimilor creștea. Cînd a ajuns la punctul culminant, regele a pus să se anunțe în oraș că ia asupra lui toate datoriile armatei, că fiecare soldat nu trebuia decît să declare comandantului său ce datorii avea și el, Alexandru, le va plăti din veniturile Coroanei.

Această veste nu a avut însă efectul scontat. La început, soldații s-au arătat neîncrezători. În ciuda prăzilor uriașe luate, unii dintre ei se îndatoraseră peste măsură și nu le venea la îndemînă să le mărturisească superiorilor acest lucru. Cînd Alexandru a aflat, a cerut să fie puse în diferite locuri în tabără mesc încărcate cu grămezi de monede de aur și a ordonat casierilor armatei să achite toate sumele datorate, fără să întrebe numele datornicului. Soldații au năvălit imediat spre mese, bucuroși să scape de datorii fără să-și dezvăluie numele. Spuneau în stînga și-n dreapta că „niciodată, de cînd e lumea lume, nu s-a pomenit un rege atît de generos“.

Serbările s-au încheiat într-o veselie de nedescris. „Ce a zămislit Zeus, a desăvîrșit Dionisos“, spune un proverb grec. Nunta de la Suza o dovedea. Două popoare, două neamuri, două continente împărtășeau aceeași bucurie. De data asta, Alexandru era îndreptățit să creadă că unirea greco-asiatică își găsisese cea mai profundă expresie...

VIII

Regele a părăsit Suza în primăvara anului 324. S-a îmbarcat cu trupele ușoare pe corăbiile aduse de Nearh pînă sub zidurile orașului și a coborît spre mare pe cursul fluviului Eulaios. Avea intenția să exploreze Golful Persic. În acest timp, Hefestion urma să conducă grosul armatei la Opis, unde Alexandru socotea că-l va întîlni la începutul verii.

Opisul nu-și datora importanța numărului de locuitori, ci așezării lui geografice. Situat pe cursul mijlociu al Tigrului,

puțin mai la nord de Babilon, el domina răspîntia drumurilor ce duceau, unul din Asia Mică spre Golful Persic, celălalt — de la Mediterana la Marea Caspică. Era motivul pentru care Alexandru îl alesese pentru a fi centrul administrației sale militare. Pusese să fie construită o tabără uriașă, care servea în același timp de depozit, de arsenal și de parc de mașini de luptă. Acolo erau încorporați tinerii recruți veniți din Grecia, care, apoi, porneau pentru a se alătura garnizoanelor de la marginile imperiului.

Cînd Alexandru a sosit aici, prin luna iulie a anului 324, a găsit armata în plină agitație. Ofițerii erau nemulțumiți, soldații erau la capătul răbdării. Exercițiile intensive impuse li se păreau plictisitoare; lucrările de construcție a digurilor — înjositoare și inutile. Cum se poate ca niște croi, cu atîta faimă cîștigată pe multe cîmpuri de luptă, să fie transformați în lucrători la terasamente? Ca toate armatele din lume, falangiștii suportau greu inactivitatea. Plătindu-le datoriile, regele le luase de pe suflet o mare povară. Iar acum cînd depindeau mai puțin de soldă, credeau că totul le este îngăduit. Mînia lor, ce mocnea de mult timp, s-a transformat repede într-o răzmeriță.

Cum era cu puțință o asemenea purtare după modul generos în care Alexandru îi tratase nu demult? Ca să înțelegem, trebuie să ne întoarcem cu cîțiva ani în urmă, deoarece revolta de la Opis nu reprezenta decît momentul final al unei lungi serii de crize.

La drept vorbind, Alexandru trebuia să lupte pe două fronturi: contra armatelor perșilor care se opuneau înaintării sale, cît și împotriva nemulțumirii crescînde a macedonenilor lui pe timpul întregii campanii de cucerire a Asiei. Acest al doilea conflict fusese pus în umbră de strălucirea victoriilor. Dar prin asta nu-și pierduse ascuțimea. Regele fusese silit să dea dovadă de aceeași energie, atît pentru curmarea rezistenței macedonenilor, cît și pentru înfrîngerea dușmanilor.

Cînd macedonenii intraseră în Babilon și văzuseră scînteind toate comorile Asiei, ideea de a pune stăpînire pe acest munte de bogății le tulburase mintea. În felul acesta scăpau de înjosire și mizerie, de viața amărită din tîrgul natal! Erau hotărîți să nu

lase să le scape nimic, să nu împartă nimic. Pe timpul războaielor medice, barbarii le inspiraseră o adevărată groază. Acum, când nu se mai temeau de ei, erau cu atât mai hotărâți să-i trateze „ca pe colbul drumului“, ca să folosim chiar expresia lui Isocrate. Cu alte cuvinte, să-i calce în picioare.

De aceea, aplaudaseră devastarea Persopolisului. Țsta da război, bun și sfânt! Atena era într-adevăr răzbunată, dar ei credeau că Alexandru va clădi pe ruinele Ahemenizilor un imperiu în care ei vor fi beneficiarii tuturor privilegiilor, inclusiv acela de a face din perși sclavi.

Așadar, nu mică le-a fost mirarea văzînd că regele lor primește jurămintele de supunere ale satrapilor lui Darius, îi ia în serviciul său și-i confirmă în vechile lor demnități! Gîndul că ei erau prea puțini ca să administreze singuri un imperiu atît de vast nici nu le-a trecut prin minte. Politica de reconciliere impusă de Alexandru li se părea o iluzie, o absurditate, poate chiar o crimă. La început, nu au luat-o în serios. Dar cu cît ea prindea viață mai mult, cu atît ei se simțeau mai înșelați.

Nu de asta porniseră ei la război! Nu de asta îl aclamaseră pe cîmpia de la Ilion și ceruseră zeilor să-i acorde biruința! Alexandru îi trădase! Căzînd pradă mieroaselor lingușiri ale orientalilor, începuse să-i iubească, să-i adune în jurul său, să dorească să-i guverneze ca și cum le-ar fi frați! Poate că tainic îi prefera chiar? O astfel de purtare li se părea o ofensă personală.

De fapt, ce le putea reproșa? Nu-i dovediseră un devotament neprecupețit? Mulți dintre ei nu-și vărsaseră pentru el pînă la ultima picătură de sînge? Nu! El nu avea dreptul să-i trateze astfel... Firea macedonenilor nu fusese niciodată prea îngăduitoare, iar amploarea aproape miraculoasă a succesului lor îi făcuse și mai trufași. În timp ce Crateros și Hefestion erau de acord cu purtarea regelui, cea mai mare parte a ofițerilor o respingeau cu indignare. Unde voia să ajungă? Dacă intenționa, într-adevăr, să impună grecilor moravurile asiatice, n-ar fi fost mai bine dacă ar fi dat Atena pe mîna lui Xerxé de la început? Judecîndu-i comportamentul, erai îndreptățit să te

întrebi dacă luptătorii de la Plateea și Salamina nu muriseră degeaba...

IX

Cam așa gîndeau falangiștii în timp ce înaintau pe drumurile asiatice. Generalii și ofițerii nu îndrăzneau să o mărturisească regelui. Dar discutau între ei. Cînd își vedeau temerile împărtășite de subordonați, îi spuneau asta lui Parmenion.

Figura acestui militar cărunt poate fi destul de bine reconstituită. El juca pe lîngă Alexandru rolul destinat, în zilele noastre, unui șef de stat-major general. Filip, al cărui confident fusese, îl pusese pe lîngă fiul său pentru a-i servi ca mentor. Acest slujitor incoruptibil al dinastiei macedonene era un apărător al ordinii și tradițiilor încețățenite. Pentru că trecea drept un bărbat prudent și cu judecată, prezența lui în preajma tînărului rege îi liniștea pe ofițeri. „Cu el, gîndeau ei, nu riscăm acțiuni hazardate.“

În ciuda afecțiunii pe care i-o purta lui Alexandru, Parmenion nu-i împărtășea deloc convingerile. Considera politica lui imprudentă și irealizabilă. „Dacă regele Filip n-ar fi fost asasinat, repeta el cui voia să-l asculte, și s-ar fi aflat la comanda expediției, i-ar fi dat o cu totul altă direcție.“ Dar, cu timpul, își spunea el, Alexandru se va cumîni și va căpăta o viziune mai realistă a lucrurilor...

Departate de a le aplană, timpul nu a făcut decît să agraveze aceste divergențe. După bătălia de la Arbeles, Darius îi propusese lui Alexandru să-i cedeze Asia pînă la Eufrat, cu condiția să renunțe la restul imperiului. Bătrînul general se străduise din răspuțeri să-l convingă să primească, dar răspunsul venise usturător, ca o lovitură de cravașă.

— Da, aș accepta, dacă aș fi Parmenion!

În ziua aceea, șeful statului-major își spusese că stăpînul lui nutrea ambiții nemăsurate, iar Alexandru arătase ce puțină importanță acorda sfaturilor lui Parmenion. Chiar dacă durase doar o clipă, această înfruntare revelase incompatibilitatea ca-

racterelor lor. Dar, preocupat de multe alte probleme, Alexandru nu-i dăduse prea multă atenție.

Abia în timpul verii anului 330, la Fraa-Proftazia, capitala Drangiane, un eveniment grav i-a arătat cât de mult greșise subestimând această înfruntare.

La sfârșitul unui ospăț, un ofițer din garda personală s-a apropiat de el și i-a spus în șoaptă că anumite persoane, care se bucură de încrederea lui, se pregăteau să-l asasineze. La început, Alexandru a refuzat să-i dea crezare. Dar, în urma unei anchete, a aflat cu durere în suflet că exista cu adevărat o conjurație, că ramificațiile ei erau întinse și că instigatorul era Filotas, fiul cel mai mare al lui Parmenion. Arestat și supus torturii, Filotas mărturisise că se pregătea să-l ucidă pe Alexandru pentru a-l înlocui cu tatăl său. Până atunci numai patriotismul îl oprise. Socotise că dacă-l asasina pe Alexandru, atîta timp cît Darius era în viață, de pe urma actului său vor trage foloase perșii și nu grecii. Pe de altă parte, în fața judecătorilor nu încetase să spună că tatăl său nu-i cunoștea intențiile.

Din păcate, cîteva scrisori compromițătoare găsite asupra lui Filotas și asupra fratelui său mai mic, Nicanor, dovedeau că generalul știa totul despre planurile lor subversive. De ce nu le adusese la cunoștință suveranului? Neîndoios, îi era greu să-și denunțe propriii fii. Dar ar fi putut să-i oblige să renunțe, să-i împiedice să acționeze. Tăcerea nu-i trăda complicitatea?

Un tribunal, alcătuit din ordinul regelui, îi declarase pe Filotas, Nicanor și Parmenion vinovați de crimă împotriva regelui și-i condamnase la moarte, împreună cu alți complotiști. Cu excepția lui Parmenion, toți au fost executați imediat.

Pedepsirea bătrînului general a fost pentru Alexandru un caz de conștiință. Ținînd seama de popularitatea lui și de serviciile deosebite aduse pe vremuri de acesta tatălui său, ar fi vrut să-l cruțe. A-i lăsa viața înseamnă însă o imprudență, căci executarea celor doi fii ai generalului făcuse din el un dușman neînduplecat. În afară de asta, nu putea să lase să trăiască un om în care opoziția putea vedea oricînd un candidat la succesiune.

Ca pentru a încurca și mai mult lucrurile, Parmenion lipsea de la Fraa-Proftazia. Se afla la Ecbatana, capitala Mediei, unde

Alexandru îl numise de curînd guvernator poate tocmai pentru a-l îndepărta de la conducerea operațiilor. Dat fiind faptul că acest oraș cîștigase în ultimul timp o mare importanță, prin faptul că în el se găsea tezaurul imperial, regele instalase aici o garnizoană puternică. Să-l aresteze pe Parmenion în mijlocul trupelor lui și să-l aducă la Fraa pentru a fi judecat? Nici nu putea fi vorba de așa ceva. Garnizoana s-ar fi solidarizat sigur cu el, iar Alexandru ar fi trebuit să înfrunte o rebeliune periculoasă. De aceea a preferat să acționeze rapid, pentru a pune armata în fața faptului împlinit. A trimis trei emisari secreți la Ecbatana, cu ordinul de a aplica neîntîrziat sentința. Aceștia au năvălit în timpul nopții în palatul lui Parmenion, l-au luat din pat fără să-i dea timp să se dezmeticească, i-au citit condamnarea la moarte și l-au ucis pe loc. Totul s-a petrecut cu o asemenea repeziciune, încît nimeni nu și-a dat seama ce se întîmplă.

Vestea morții lui Parmenion s-a răspîndit în oraș abia a doua zi. Dar era prea tîrziu: garnizoana nu s-a clintit.

Această pedeapsă îngrozitoare, căzută ca un fulger pe capul bătrînului general, a curmat, pentru un timp, orice poftă de revoltă a opoziției. Dar nu a făcut să scadă deloc neliniștea din armată...

X

Optsprezece luni mai tîrziu, un nou incident a adîncit și mai mult prăpastia creată de moartea lui Parmenion între rege și generalii săi. El s-a petrecut în primăvara anului 328, în timpul primei șederi a lui Alexandru la Maracanda.

Într-o noapte, Alexandru a avut un coșmar îngrozitor: prietenul său Kleitos, înveșmîntat în văluri negre, se afla printre chipurile însîngerate ale lui Parmenion și fiilor săi. Alexandru s-a trezit urlînd. Pentru a alunga această imagine apăsătoare, regele s-a hotărît să dea un ospăț în cinstea lui Kleitos. Banchetul a fost deosebit de animat. S-a discutat și s-a băut pînă la o oră tîrzie din noapte. La un moment dat, unul din oaspeți a rostit un elogiu ditirambic la adresa lui Alexandru, afirmînd că înaltele sale fapte le întrec cu mult pe cele ale dioscurilor

și chiar pe cele ale lui Heracles. Aceste vorbe l-au înfuriat pe Kleitos, care băuse peste măsură.

— Comparațiile astea profanatoare depășesc măsura! — a exclamat el. Actele de vitejie ale regelui nu sînt nici pe departe atît de mari pe cît le pretind cei ce-l lingușesc. Gloria este, în primul rînd, a bravilor lui macedoneni.

Această afirmație l-a supărat pe rege, cu atît mai mult cu cît ea venea de la un om față de care el se arătase întotdeauna deosebit de generos. Discuția s-a înveninat. Vrînd să-l calmeze pe Alexandru, cîțiva oaspeți au spus că cea mai mare faptă a lui Filip a fost să-l zămislească pe învingătorul Asiei.

Atunci Kleitos, în culmea furiei, s-a ridicat să apere memoria fostului rege, micșorînd totodată meritele lui Alexandru. După ce a adus cinstire strategilor din vechea școală, cu care învinseseră la Bizanț și Cheroneea, a evocat amintirea lui Parmenion și a fiilor acestuia.

— Îi invidiez pe cei care au murit, a adăugat el furios, sau pe cei care au fost uciși la timp, ca să nu-i vadă pe macedoneni biciuiți cu vergile medice sau siliți să ceară voie barbarilor să apară în fața regelui lor!

Mai mulți meseni s-au repezit la el pentru a-l sili să se așeze. Doar un singur om, un oaspete atenian, aflat la dreapta lui Alexandru, asista la scandalul iscat arborînd un zîmbet olimpian.

— Nu ți se pare, dacă judec după expresia chipului tău, i-a spus regele aplecîndu-se spre el, că, atunci cînd grecii se află printre macedoneni, se simt ca niște semizeii rătăciți printre animale?

Dar Kleitos a continuat:

— Privește această mîină care ți-a salvat viața la Granicos! Poți să vorbești mai departe cum îți place, dar nu mai pofti la masa ta oameni liberi! Mulțumește-te cu barbarii și sclavii care se prosternează în fața cingătoarei tale persane și sărută cu supunere desăvîrșită tivul tunicii tale!

Ofensa l-a lovit în plin pe Alexandru. Roșu de furie, s-a repezit la arme. Dar, prudenți, prietenii săi le îndepărtaseră. A strigat atunci soldaților din gardă să-l aresteze pe Kleitos, să

răzbune pe loc insulta adusă suveranului lor. Nici unul nu s-a mișcat. A ordonat unui trompet să sune alarma și, cum acesta întârzia să-i dea ascultare, l-a lovit peste față. Apoi, cu privirea rătăcită, a răcnit:

— Am ajuns ca Darius, atunci când a fost prins de Bessus și complicitii săi și când nimeni nu s-a ridicat să-l apere de asasinii! Și cel care mă trădează e Kleitos, un om care-mi datorea-ză totul!

Cîțiva dintre apropiații regelui profitaseră de vacarm ca să-l tîrască afară pe Kleitos. Dar, auzindu-și numele, acesta s-a întors în sala de ospăț zbierînd:

— Dacă pe Kleitos îl cauți, iată-l!

Apoi a început să cînte:

Vai, biată Grece, unde-ai ajuns...

Atunci, nemaiputîndu-se stăpîni, Alexandru a smuls sulița unui soldat din gardă și l-a țintit pe Kleitos. Acesta s-a prăbușit, cu pieptul străpuns (63).

Înspăimîntați, mesenii s-au risipit.

Alexandru s-a dezmeticit brusc. Remușcările, durerea, disperarea l-au doborât. Scoțînd arma din pieptul lui Kleitos, i-a proptit coada în pămînt, a întors-o cu vîrfurile spre propriul piept, ca să fie străpuns la rîndu-i. Cîțiva prieteni au izbutit să-l împiedice și l-au dus cu forța la cortul său, unde și-a petrecut restul nopții plîngînd și gemînd (64).

Faptul că Parmenion voise să-l înlătore de pe tron i se părea grav, cu toate că purtarea lui s-ar fi putut explica prin diferența de vîrstă. Dar insulta adusă de Kleitos era și mai gravă, deoarece cei doi bărbați crescuseră împreună și luptaseră umăr la umăr. Dacă nici Kleitos nu-i înțelesese gîndul, cine i-l va înțelege vreodată? Această dramă îi arăta prăpastia ce se crease între el și macedoneni (65).

De ce oare oamenii înțeleg atît de puțin? Pe timpuri, Demostene îl acuzase pe tatăl lui că distruge libertatea elenilor și vrea să-i aducă pe greci în sclavie. Or, Filip nu făcuse decît să înfăptuiască unitatea Greciei și să stingă conflictele interne, care erau pe punctul de a distruge țara. Acum era rîndul lui să fie acuzat că-i subjugă pe eleni, deși el voia un singur lucru: să facă ca geniul lor să strălucească în lumea întreagă. La ce

slujea că Sofocle scrisese: „Nu trebuie să urăști un dușman decît cu gîndul că într-o zi l-ai putea iubi“ (66); la ce slujea că Eshil demonstrase că „justiția nu putea să se înalțe decît lăgindu-se“, dacă macedonenii se răzvrăteau de îndată ce li se vorbea despre micșorarea distanței care-i despărțea de cei învinși? Cine, deci, trăda misiunea istorică a Greciei: el sau ei?

Vîrstnicii îl dezaprobau în taină. Cei de-o seamă cu el îl criticau deschis. De aceea își pusese nădejdea în tineri, gîndind că aceștia ar putea fi mai puțin închistați și ar înțelege mai ușor decît cei . . . vîrstnici.

Dar o cumplită decepție îl aștepta și din această parte. Căci în iarna anului 327, la Bactra a fost dată în vileag o a treia conspirație. De data asta, ea fusese pusă la cale chiar de tineri.

XI

Obligativitatea prosternării a reaprins pasiunile. Era o măsură căreia macedonenii i se opuneau din toate puterile. Dorind să evite să-i rănească direct, Hefestion propusese ca, pentru început, acest gest să fie practicat doar la Curte. Dacă experiența reușea, el urma să fie extins și asupra armatei.

Alexandru a aprobat această idee și și-a convins apropiații să se procedeze astfel: cu prilejul viitorului banchet, regele va bea în sănătatea fiecăruia din oaspeții săi; apoi, pentru a-i mulțumi, aceștia vor veni să se prosterneze în fața lui. După care, Alexandru îl va ridica pe fiecare din ei și-l va îmbrățișa.

La început, ceremonia s-a desfășurat fără incidente. Dar cînd i-a venit rîndul lui Callisthene — retor atenian și istoriograf la Curte —, acesta a refuzat să se încline în fața suveranului. Prefăcîndu-se că nu a observat, Alexandru a vrut totuși să-l îmbrățișeze. Dar unul din meseni a strigat:

— Nu-l îmbrățișa pe acest om, Alexandru! Nu vezi că e singurul care nu s-a prosternat în fața ta?

La care Callisthene a răspuns cu un zîmbet condescendent:

— Atîta pagubă! O să plec fără o sărutare!

Regele a trebuit să-l invite să părăsească sala. După ce Callisthene s-a retras, cîțiva generali i-au criticat aroganța.

— Înfumurarea acestui sofist devine de nesuportat! — a atras atenția Lisimah. — Se plimbă prin tabără ca și cum ar fi jurat să răstoarne monarhia și face elogiul tiranicizilor în fața primului venit...

Ceea ce era adevărat, dar și periculos, pentru că în ochii tineretului Callisthene apărea ca un maestru al gândirii. Mulți îl idolatrizau. Subjugați de obrăznicia lui, pe care o luau drept curaj, ajunseseră să-l socotească singurul spirit independent din toată armata (67).

Dar Callisthene era răzbunător. O vreme s-a gândit pe cine să pună să-l răzbune, el fiind prea laș să o facă; pînă la urmă, s-a oprit la un băiat numit Hermolaos, unul dintre efebii regali, adică acel grup de tineri din serviciul personal al regelui care aveau acces nestîinjenit în cortul acestuia.

Callisthene a început prin a-i măguli vanitatea, asigurîndu-l că era discipolul său preferat. După care, folosind toată puterea minții sale, deloc neglijabilă, l-a convins că unirea culturilor persană și elenă este o crimă împotriva patriei, iar ofensele aduse ofițerilor macedoneni — un scandal.

— Din păcate, a adugat el ofînd, nu văd pe nimeni în preajma mea destul de curajos pentru a le pune capăt...

Curînd Hermolaos nu s-a mai stăpînit. Pentru a demonstra că el nu era din categoria celor care-și îndoiau slugarnic genunchiul în fața „tiranului“, s-a hotărît să comită un act — destul de pueril de fapt —, dar căruia dorea să-i dea o valoare de avertisment.

În timpul unei partide de vînătoare organizate de rege, dintr-un desiş a sărit un mistreț. Potrivit etichetei, privilegiul de a arunca primul sulița era rezervat suveranului. Sfidînd uzanțele, Hermolaos s-a repezit la animal fără să-și aștepte rîndul și l-a străpuns. Apoi, l-a privit în față pe Alexandru cu un zîmbet provocator.

Altuia greșeala i s-ar fi iertat. Dar nu unui membru al corpului de efebi! Pentru a-l pedepsi, Alexandru a cerut să-i fie luat calul și să fie bătut cu vergile. Înnebunit, Hermolaos s-a dus direct la Callisthene ca să-i împărtășească indignarea.

Retorul a făcut tot ce a putut pentru a-i mări furia.

— N-ai nici un dram de amor propriu? — l-a întrebat. Vei accepta această ofensă fără să reacționezi? Ah! Grecii de altădată erau din alt aluat! Cînd mă gîndesc la eroismul lui Harmodios și al lui Haristogiton! Ei au salvat onoarea țării, uci-gîndu-i pe fiii unui tiran! Dar astăzi? Fiecare își îndoaie spatele și nu se gîndește decît cum s-ajungă mai sus...

Aceste insinuări veninoase au izbutit să-l ațîțe pe Hermolaos. În culmea exasperării, a alergat pe dată la prietenul său Sostrate și i-a repetat cuvintele lui Callisthene, adăugînd:

— Atît timp cît va mai trăi Alexandru, viața îmi va fi o povară. Trebuie negreșit să-l împiedic să mai facă rău!

Sostrate a fost de acord cu prietenul său. Cei doi tineri au vorbit despre planul lor cu încă patru efebi. Era vorba de Antipater, fiul lui Asclepiodor; de Epimenes, fiul lui Arseu; de Anticles, fiul lui Teocrit și de Filotas, fiul lui Carsis. S-au hotărît să-l ucidă pe rege la el în cort, într-o noapte cînd va fi de gardă Antipater.

Dar Epimenes n-a fost în stare să păstreze taina. A divulgat complotul prietenului său Haricles. Însăimîntat, Haricles s-a dus în grabă la Euriloh, fratele mai mare al lui Epimenes și i-a dezvăluit intențiile conjuraților. Crezînd că va salva viața lui Alexandru și pe cea a fratelui său, Euriloh a fugit la rîndu-i la Ptolemeu Lagidul și i-a povestit totul. În aceeași seară, cei șase efebi au fost întemnițați. Cîteva zile mai tîrziu au fost aduși în fața unui consiliu de război.

Hermolaos s-a apărat curajos.

— Dacă trebuie să mor, a spus el, vreau să mor ca un martir în slujba adevărului! Iar, adevărul, pentru că nimeni nu îndrăznește să-l rostească, iată-l: nici un bărbat liber nu mai poate răbda despotismul lui Alexandru. Gloria macedonenilor e terfelită de faptele nelegiuite ale regelui. A cerut moartea lui Filotas, sfidînd justiția. A pus să fie ucis venerabilul Parmenion de un grup de ucigași plătiți. L-a asasinat cu propria sa mîină pe prietenul său Kleitos, în ciuda faptului că la Granicos acesta i-a salvat viața. Nimeni nu mai e în siguranță! Regele nu răbdă în jurul său decît sclavi asiatici. Pe macedonenii cei liberi i-a silit să-l adore ca pe un idol. Regele știe prea bine că a trădat

obiceiurile părinților săi, îmbrăcînd veșmîntul mezilor și însușindu-și felul de viață oriental. Viața lui e în pericol de îndată ce iese din cercul lingușitorilor care-l tămîiază. Camarazii mei și cu mine am vrut să-i eliberăm pe macedoneni de tirania lui înainte de a fi prea tîrziu (68).

Cu toată tinerețea lor, vinovații au fost uciși cu pietre. Cît despre Callisthene — care la început afirmase că n-avea nici un amestec în această poveste, cu toate că vinovăția lui era vădită —, el a fost pus în lanțuri și mai apoi spînzurat (69).

Oameni implicați direct sau indirect în diferite conspirații găsim în toate timpurile și în toate țările. Parmenion, generalul cu tîmple cărunte, întruchiparea vie a onoarei armatei, exponent al unui patriotism intransigent și trufaș; Kleitos, tovarășul de arme, cel care a salvat viața comandantului său și care crede că în felul acesta a cîștigat drepturi imprescriptibile asupra lui; Callisthene, bătrînul maestru vanitos și răzbunător, care-și împinge discipolii să devină instrumentele propriei sale răzbunări; Hermolaos, tînărul de familie bună, curajos și exaltat, dar prea plin de sine și care își închipuie că țara nu-l așteaptă decît pe el pentru a o scăpa de un tiran — aceste nume ne par, deci, familiare; acești oameni fac parte dintr-un grup restrîns ce-și atribuie o importanță pe care nu o au și care cred că mulțimile sînt mereu gata să se ridice pentru a le susține gîlcevile. De aceea nu este foarte greu să fie doborîți, chiar și atunci cînd acțiunea lor apare pe un fond de nemulțumire și mînie.

Mult mai puternică a fost revolta de la Opis. Aceasta nu s-a născut dintr-o ranchiună individuală; ci a fost consecința unei măsuri ce viza reorganizarea armatei, luată de Alexandru a doua zi după nunta de la Suza.

XII

Pînă atunci contingentele asiatice, recrutate de satrapi, alcătuiau unități separate de cele macedonene. După nunta de la Suza, regele a socotit că a venit momentul să se treacă la fuziunea lor prin încadrarea directă a perșilor în formațiile elene,

începînd cu escadroanele de cavalerie. Or, această armă fusese considerată pînă atunci un domeniu exclusiv al tinerilor proveniți din aristocrația macedoneană. Admiterea în această armă nobilă a unor oameni străini — pe deasupra și barbari! — însemna distrugerea unei instituții naționale la care macedonenii țineau foarte mult.

Cîțiva ofițeri i-au împărtășit lui Alexandru îngrijorarea și i-au implorat să renunțe la această măsură.

— Ai grijă! — i-au spus ei —, o asemenea măsură poate să aibă o influență rea asupra moralului armatei...

Alexandru însă nu le-a dat ascultare. A continuat să ceară să fie încorporați în escadroanele macedonene călăreți bactrieni, sogdieni, din Areia și parți, ca și „evacii” perși, cunoscuți pentru curajul și frumusețea lor. A mai creat și o a cincea unitate de cavalerie, alcătuită jumătate din macedoneni și jumătate din asiatici. După care a mers atît de departe, încît a introdus perși în agema cavaleriei — acea formație de elită considerată „sfînta sfîntelor” în armata greacă — și a pus-o sub comanda lui Hefestion și a lui Histape, principele Bactrianei.

Aceste măsuri au dezlănțuit mînia macedonenilor. Pînă atunci nu avuseseră decît bănuieli; acum aceste bănuieli deveneau certitudini.

— Alexandru, spuneau ei, ține parte barbarilor pe față. Face de rușine Macedonia și preferă Orientul. Cu cîțiva ani în urmă, cînd a obligat unele unități să adopte ținuta de război a mezilor — sub pretextul că este mai practică și mai potrivită cliimei —, bărbații înțelepți și clarvăzători au prezis toate nenorocirile legate de această reformă. Acum prevestirile sînt pe punctul de a se împlini: favorurile regelui merg în mod fățiș spre cei ce se leapăcă de limba și obiceiurile țării lor. I-a introdus pe Artabelos și pe Hydarnes, pe Cofenes și pe Histanes, fratele Roxanei, și încă pe alții în formația de elită a cavaleriei. Cum poți să-i privești fără silă pe băiețandrii ăștia asiatici purtînd însemnele macedonene și pe niște barbari care sînt primiți cu aceleași onoruri ca veteranii de la Granicos? Să vină cineva să ne spună că Alexandru ne iubește pe toți la fel! Hotărîrile lui arată adevăratele sale sentimente: Alexandru ne urăște. S-a

săturat de macedoneni. Toate măsurile lui vor să ne îndepărteze din preajma sa. Nu așteaptă decît un prilej ca să ne înlătore pînă la ultimul...

Îngrijorarea, gelozia, teama de a fi deposezați de favoruri, sentimentul că nu mai sînt răsplătiți pe măsura eforturilor, toți acești factori făceau să crească furia macedonenilor. O minie surdă îi cuprinsese după executarea lui Parmenion. Înăbușirea ei îi dăduse încetul cu încetul o intensitate nebănuită: acum ea izbucnea cu o violență explozivă.

XIII

Alexandru și-a dat seama de gravitatea situației imediat după sosirea sa la Opis. Mult timp amînată, drama se declanșase. De cîtăva vreme devenise inevitabilă. Ce erau revoltele lui Filotas, Kleitos și Hermolaos pe lîngă asta? Niște agitații lipsite de importanță. Chiar și refuzul de a-i da ascultare de care se făcuseră vinovate faianțele pe malul Hyfazului fusese scuzabil, avînd drept cauze istovirea fizică, descurajarea și teama de necunoscut. De data asta, Alexandru se găsea în fața unei încercări în forță, într-adevăr grave, ce voia să-l silească să abandoneze înseși principiile pe care se întemeia întreaga sa politică. Furtuna era aproape. Să închizi ochii, așteptînd să treacă, nu era posibil. Trebuia fie să o domini, fie să te lași măturat de ea.

Cîntărind bine riscurile, Alexandru s-a hotărît să atace primul. I-a convocat pe toți soldații la o adunare (70). După ce aceștia s-au strîns pe cîmpia de la Opis, s-a urcat pe o tribună înălțată în grabă în fața trupelor și le-a privit îndelung. Apoi a vorbit cu glas puternic:

— Ofițeri și soldați macedoneni! Am să vă anunț o veste bună! Un mare număr dintre voi sînteți obosiți din cauza lungilor ani de serviciu, a rănilor și grelelor încercări. Ați dori să lăsați armele, atît de glorios purtate, pentru un repaus bine meritat. Nu vreau să vă așez în chip de coloniști în orașele nou înființate, așa cum am făcut-o cu alții. Știu cu ce bucurie v-ați revedea patria. Am hotărît, așadar, să-i trimit la căminele lor

pe toți cei care nu mai sînt apți pentru serviciul activ. Aceia dintre voi, care ar prefera să rămînă alături de mine, să o spună. Voi răsplăti devotamentul lor cu o asemenea generozitate, încît soarta lor va fi invidiată de veteranii întorși la vatră. Faptul că Asia este astăzi supusă și pacificată ne dă posibilitatea să eliberăm un mare număr de soldați. 13 000 de pedestrași și 2 000 de călăreți vor fi îndeajuns pentru a asigura pacea imperiului. Așadar, 10 000 de oameni vor putea să se întoarcă la căminele lor...

În acea clipă, o furtună de proteste i-a întrerupt cuvîntarea. Strigătele izbucneau din toate părțile:

— Alexandru caută să scape de veterani! Vrea să comande numai o armată de eunuci...

— De asta a recrutat 30 000 de epigoni și a introdus călăreți asiatici în unitățile de cavalerie!

— Hotărîrea asta e o rușine! O atingere a onoarei noastre! Acuzele și înjurăturile deveneau tot mai violente. Un falangist zbieră:

— După ce ne-ai făcut să ne dăm și ultima picătură de sînge, renunți la noi cu dispreț!... Ne arunci, bătrîni și istoviți, ne trimiți înapoi acasă într-o stare cu totul alta decît cea în care ne-ai luat!

Vacarmul atinse intensitatea maximă. Cineva urlă:

— N-ai decît să renunți la noi toți! Pleacă la luptă cu Tatăl tău Atotputernic și du-te să cucerești lumea cu drăguții tăi de asiatici!

Dezordinea era totală. Veteranii ce se apropiaseră de tribună începuseră să-și scoată spadele. Simțindu-și viața în pericol, Alexandru coborî treptele și înaintă neînarmat spre mulțimea dezlănțuită. Avea o privire înspăimîntătoare. Îi înșfăcă cu o mînă puternică pe răzvrătiții cei mai apropiați și-i aruncă gărzilor. Apoi îi arătă pe ceilalți cu degetul și ordonă să fie prinși. 13 dintre ei fură capturați după o luptă scurtă corp la corp.

— La moarte! urlă Alexandru.

Aceste cuvinte au fost urmate de o tăcere înspăimîntată. Veteranii nu se așteptau la un asemenea răspuns din partea lui.

Alexandru însă era cuprins de unul din acele accese de furie dionisiacă ce aveau uneori violența unui uragan.

Regele se urcase deja din nou la tribună, înconjurat de gărzii, de câțiva generali și de un pumn de hipaspiți veniți în fugă în ajutorul său. Scos din fire, el fulgeră cu privirea armata și strigă:

— Vă vorbesc pentru ultima dată, nu ca să vă împiedic să plecați! Puteți să vă duceți unde vă place, puțin îmi pasă! Dar mai întâi aș vrea să vă spun din nou ce ați ajuns datorită mie! Vă plîngeți că ați fost munciți și storși de puteri? Ei bine, ascultați-mă: Filip, tatăl meu, v-a făcut să săvârșiți fapte mari. Pe vremuri erați niște oameni săraci, aveți doar turmele. Rătăceți prin munți fără acoperiș, fără cămin, pradă atacurilor tracilor și ilirilor. Tatăl meu v-a așezat în sate și în orașe. În locul pieilor de animale v-a îmbrăcat în veșminte de oștean. V-a făcut stăpîni peste barbarii din vecinătate. A deschis în folosul vostru minele de argint de la Pangaion și a îngăduit corăbiilor voastre să străbată mările. V-a pus la picioare Tesalia, Teba, Atena și Peloponesul. A cerut și a obținut hegemonia supremă asupra tuturor elenilor, pentru a merge împotriva perșilor. Toate acestea le-a făcut Filip. Fapte mari, de netăgăduit. Și totuși, aproape nimic, dacă le comparăm cu ce s-a înfăptuit de atunci. Tatăl meu nu mi-a lăsat decît puțin argint și aur. În vistierie n-am găsit decît 60 de talanți, ne-a lăsat o datorie de 500 de talanți. A trebuit să împrumut 800 de talanți pentru plata pregătirilor de război. Cu toate că perșii dețineau hegemonia mărilor, v-am deschis Helespontul. I-am învins pe satrapii Marelui Rege la Granicos. Am supus bogatele satrapii din Asia Mică și v-am lăsat să vă bucurați de roadele victoriei. V-am împărțit bogățiile Egiptului și Cirenei. V-am dăruit Siria, Babilonul și Bactra. V-am dat pe mîna comorile Persiei, tot ce era de preț în India și Oceanul! Pe satrapii mei, pe guvernatorii mei, pe generalii mei i-am ales dintre voi. Ce foloase am tras eu din toate aceste bătălii, în afară de mantia de purpură și coroană? N-am păstrat nimic pentru mine, și nimeni n-ar putea să arate care-mi sînt bogățiile, doar dacă ar arăta ceea ce vă aparține tuturor. De ce-aș aduna averi, o dată ce mănînc și dorm la fel

ca voi? Oricare dintre voi duce o viață mai plăcută decît a mea, pentru că, după ce mă bat toată ziua, veghez și noaptea pentru ca voi să puteți dormi liniștiți. M-am pus eu la adăpost de pericole și necazuri, în timp ce voi înfrunțați primejdii și suferințe? Cine poate spune că mi-a purtat mai mult de grijă decît i-am purtat eu lui? Acela dintre voi care poartă urmele rănilor, să ni le arate! Le voi arăta și eu pe ale mele. Nu există nici o părțică din mine care să nu fi fost vătămată, nu există nici un fel de armă care să nu-mi fi lăsat o cicatrice. Am primit lovituri de spadă și de pumnal, de pietre și de măciucă, de săgeți, de sulică și catapulte pe cînd luptam ca să vă acopăr de glorie și bogății și să vă conduc din victorie în victorie, peste munți și pustiuri, păduri și fluvii, continente și mări! M-am căsătorit la fel ca voi și am făgăduit că fiii voștri vor fi înrudiți cu fiii mei. V-am plătit datoriile fără să vă întreb cum de ați ajuns să vă îndatorați pînă într-atît, avînd o soldă atît de mare și o pradă de război atît de uriașă. Cea mai mare parte dintre voi au primit coroane din aur, ca răsplată pentru vitejia lor, și, în semn de admirație, le-am veșnicit numele. Cît despre cei care au pierit în lupte, moartea le-a fost glorioasă și mormîntul vrednic de cinste. Statuile lor din bronz se înalță în templele patriei, într-o păstrare amintirii lor. Părinții lor sînt respectați și scutiți de impozite. În sfîrșit, în tot acest timp cît am fost comandantul vostru nici unul dintre voi nu a murit întorcînd spatele inamicului. Acum, aveam intenția să las la vatră pe aceia dintre voi care au obosit luptînd, pentru a face mîndria părinților și admirația copiilor lor. Vreți să plecați cu toții? Plecați! Și cînd ajungeți acasă, spuneți că regele vostru, Alexandru, cel care i-a învins pe uxi, pe aralosieni și pe drangieni, cel care s-a aliat cu parții, cu horasmienii și hircanierii de pe malurile Mării Caspice, cel care a urcat Caucazul, cel care a traversat Oxus, Iaxartes și Indusul — pe care doar Dionisos le atinsese pînă la el —, cel care a ajuns pînă la Hydaspes, Accesines și Hyfaz și care ar fi trecut și peste Hyfaz împreună cu voi dacă voi nu i-ați fi stat împotrivă; cel care a coborît de-a lungul Indusului pînă la ocean, cel care a străbătut pustiul Gedroziei pe unde nu trecuse nimeni înaintea lui în fruntea unei armate, cel

a cărui flotă a deschis drumul maritim ce duce de la Indus în Persia; spuneți că pe acest rege voi l-ați părăsit și l-ați lăsat să fie apărat de barbari.

Cînd veți istorisi aceste fapte vă veți acoperi fără dcar și poate de glorie în ochii oamenilor și veți fi iubiți de zei! Plecați!

După ce a pronunțat acest violent „Plecați!”, Alexandru a coborît de la tribună și s-a întors în oraș. Tremura din tot trupul și nu voia să ia nici o hotărîre în starea de furie care-l stăpînea. S-a închis în castelul regal, a pus sentinele la toate intrările și a interzis tuturor să pătrundă pînă la el.

Cuvîntarea regelui i-a lăsat pe cei ce au ascultat-o ținuiți locului. Încremeniți, macedonenii nu mai știau ce au de făcut. Trebuiau să plece sau să rămînă? Cu cine să se sfătuiască? Ca și cînd ar fi fost lipsiți de voință, șovăiau între soluțiile cele mai contradictorii și nu izbuteau să se hotărască. Acelora care ar fi vrut să rămînă, în nădejdea că l-ar obliga pe Alexandru să revină asupra hotărîrii sale, iovarășii lor le spuneau: dacă credeți cumva că l-ați putea convinge să-și schimbe părerea înseamnă că nu-l cunoașteți. Vacarmul și strigătele s-au întesit. Armata semăna cu o mare dezlănțuită.

Din castelul său Alexandru a ordonat gărzilor să-i înece pe instigatori în apele Tigrului; acestea îi îndepliniră ordinul.

Au trecut două zile; Alexandru nu se arăta. Spera ca veteranii să-i trimită o delegație, cu rugămintea de iertare. Dar nu se prezentă nimeni, dintr-un motiv foarte simplu: în tabăra macedoneană domnea anarhia. Fără comandant, fără ordine, fără forțe care să acționeze, soldații nu erau în stare să întreprindă nimic cu de la ei putere.

Alexandru se aștepta la tot ce putea fi mai rău, dar era hotărît să nu cedeze. Totuși, această situație dramatică nu putea să dureze la nesfîrșit. Trebuia să găsească o ieșire. Și apelă la o măsură extremă. Hotărî să se sprijine numai pe trupele asiatice și să le organizeze după modelul armatei macedonene. Credea că această decizie va produce un asemenea șoc psihologic asupra veteranilor, încît le va zdrobi rezistența. Cînd vor vedea că regele retează ultimele legături care-l mai unesc cu ei sau

vor îngenunchia, sau vor pune mîna pe arme. Dar, chiar și în acest caz, Alexandru era sigur că va avea cîștig de cauză.

În cea de-a treia zi, tensiunea atinsese apogeul. Regele i-a convocat pe perși, le-a adus la cunoștință hotărîrea sa, a acordat unora dintre ei titlul onorific de „Rudă a regelui” și le-a recunoscut, potrivit obiceiului oriental, dreptul la îmbrățișare. Apoi, a împărțit trupele asiatice în escadroane și falange. A creat o escortă persană, o falangă dintre fideli perși din infanterie, o cohortă persană din hipaspiți cu scuturi de argint, o hiparhie din fideli perși din cavalerie și o escortă regală din călăreți perși. A pus să fie retrase santinelele macedonene de la intrările castelului și le-a înlocuit cu santinele persane. A încredințat serviciul său personal efebilor perși. Apoi a trimis ordin macedonenilor să evacueze tabăra de la Opis și să plece unde doresc, „doar dacă nu preferă să numească un șef care să-l înfrunte pe el, Alexandru, cu armele în mînă”. În acest caz, s-ar strădui să-i zdrobească cu armatele sale asiatice, pentru a le dovedi că nu sînt în stare să cîștige cînd el nu este în fruntea lor.

După trecerea a 2 000 de ani încă ne mai uimește caracterul temerar al acestor măsuri; un general macedonean ia comanda unei armate persane și se angajează în luptă cu o armată elenă, alcătuită din veterani, pe care pînă în ajun o comandase (71). O asemenea răsturnare era fără precedent și urma să rămîna unică în analele istoriei. Alexandru ajunsese să se identifice pînă într-atît cu planul său, încît ar fi preferat să rupă orice legătură cu țara lui decît să renunțe la el.

Dar lucrurile n-au ajuns atît de departe. Cînd macedonenii au aflat de ordinul regelui și de constituirea noii armate, cînd au văzut santinelele persane înlocuind santinelele elene la porțile castelului, rezistența lor s-a prăbușit. Trecînd brusc de la furie la descurajare, s-au lăsat pradă remușcărilor și celei mai profunde deznădejdi. Trupele s-au adunat în fața castelului regal și și-au aruncat armele în fața porților în semn de supunere. „S-au văicărit și l-au implorat pe rege, scrie Plutarh, spunîndu-i că îi încredințau lui viața, că putea să le facă ce vrea, că era liber să-i pedepsească așa cum sînt pedepsiți ticăloșii, nerecunoscătorii și răzvrățiți”. Soldații au rugat să fie lăsați să se apro-

pie de rege și au spus că „vor sta zi și noapte în fața castelului, pînă ce Alexandru se va îndura de ei“.

Timp de două zile și două nopți au rămas așa, asediind porțile palatului, strigîndu-l și implorîndu-l pe rege neîncetat și din toate puterile.

În sfîrșit, porțile s-au deschis și regele a apărut. Cînd a văzut disperarea veteranilor săi, cînd a auzit strigătele și vaietele lor, cînd le-a privit fețele pustiite de suferință și nesomn, nu și-a putut ascunde lacrimile. S-a apropiat de ei ca să le vorbească, să-i consoleze, să le spună că-i iartă, că nici o clipă n-a încetat să-i iubească. Macedonenii însă nu încetau să se tînguiască. S-ar fi zis că nici nu-i auzeau vorbele, atît erau de înfricoșați că ele ar fi o confirmare a aceluia îngrozitor „Plecați!“ pe care li-l aruncase în obraz din înaltul tribunei și care răsuna pentru ei ca o lovitură de trăznet. Pînă la urmă, un bătrîn căpitan de cavalerie, pe nume Callines, viteaz între viteji, a început să vorbească:

— O, rege, a spus el, ceea ce ne îndurerează cel mai mult pe noi, macedonenii, nu e să luptăm și să murim pentru tine, ci să vedem că i-ai numit pe perși „Rudele tale“ și că ei vor avea de acum înainte dreptul să-și facă din asta un titlu de glorie și să te îmbrățișeze, onoare pe care n-ai acordat-o niciodată unuia dintre noi! (72)

Regele a exclamat:

— Pe voi toți aici de față vă numesc pe loc „Rudele mele“ și vreau să purtați acest nume începînd de azi!

S-a îndreptat spre Callines spre a-l îmbrățișa și toți macedonenii și-au îmbrățișat, pe rînd, regele.

Alexandru a poruncit atunci să se pregătească un mare ospăț pentru a sărbători împăcarea armatei cu comandantul ei. Aproape toată trupa a luat parte la el. În mijloc se afla regele, înconjurat de macedoneni; urmau perșii și la urmă — contingentele celorlalte neamuri din Asia. Regele a băut din aceleași cupe cu soldații și a făcut aceleași libațiuni ca și ei. Apoi i-a invocat pe zei: i-a rugat să-i acorde fericire lui și armatei lui, să asigure unitatea imperiului peste secole și să mențină buna înțelegere între perși și macedoneni. Au făcut toți, în același

timp, aceleași libațiuni și au cîntat aceleași imnuri, pentru a-și exprima recunoștința.

Furtuna trecuse. Alexandru cîștigase; ultima rezistență a vechilor mentalități macedonene fusese zdrobită. Niciodată opoziția nu va mai scoate capul. Pe viitor nu va mai exista nici o discriminare între învingători și învinși. La fel cum nunta de la Suza însemnase fuziunea de sînge, împăcarea de la Opis petlulia fuziunea armelor. Recruții asiatici vor fi încorporați în armata elenă, vor avea aceleași grade și aceleași atribuții ca macedonenii. Așa cum învingătorul de la Issos își așternuse mantia de purpură peste rămășițele lui Darius, așa se va întinde stăpînirea lui asupra tuturor, fără deosebire.

Alexandru cîștigase cea mai frumoasă victorie din viața lui. Cîștigase singur o victorie asupra întregii armate. Neîndoios, înfruntarea fusese dură, dar miza justifica efortul. De acum înainte nimic nu mai stătea în calea edificării monarhiei universale.

PARTEA A TREIA

ZEUL

I

*Nu există o faptă îngăduită unora,
Și neîngăduită altora;
Legea cuprinde totul și pe toți.
La fel ca aerul care domnește pînă-n zări,
La fel ca nesfîrșita lumină a cerului...*

Chiar dacă a fost formulată de Empedocle cu 200 de ani înaintea nașterii lui Alexandru, această reflecție definește cu exactitate idealul care l-a inspirat pe rege în toate acțiunile sale; ea a determinat și viziunea sa asupra lumii care s-a lărgit neconținut. Limitată la început la hotarele strîmte ale Macedoniei, ea a cuprins mai tîrziu Elada, apoi imperiul persan. Acum îmbrățișa, dacă nu întregul Univers, cel puțin acea parte considerată de Alexandru ca atare, avînd, în ochii lui, un caracter planetar (73).

Această lărgire a viziunii s-a petrecut cu o rapiditate de necrezut, căci doar zece ani despărteau traversarea Helespontului de întoarcerea la Babilon. Și, totuși, ea rănea sensibilitatea grecilor. *Să-i judeci după aceeași lege pe toți*, adică și pe greci și pe „barbarii” din Asia și, pe deasupra, să impui această lege tuturor, *prin voința unui singur om*, sub forma unei monarhii din ce în ce mai sigure pe sine, erau idei întîmpinate cu profundă ostilitate. (În cursul acestei povestiri am asistat la numeroase manifestări de acest fel.) Dacă grecii acceptau ideea că legile care guvernează fizica și matematica trebuie să aibă un caracter universal — pentru că altfel n-ar mai fi *legi* —, ei însă ezitau să aplice același principiu în conducerea treburilor omenești. De aici acest soi de atrofie de care par a fi lovite insti-

tuțiile lor politice, în comparație cu dezvoltarea speculațiilor intelectuale.

Și aceasta în pofida faptului că cei mai mari gânditori ai lor nu pregetaseră să denunțe daunele pe care particularismul local privind egalitarismul democratic le aduceau Eladei. În *Războiul peloponesiac*, Tucidide nu încetează să le spună concetățenilor săi că „faptele mari nu se îndeplinesc niciodată decât prin acțiunea unuia singur“. În *Republica*, Platon, încercînd să definească structura statului ideal, ridică în slăvi superioritatea monarhiei. Cît despre Aristotel, el nu șovăie să declare în *Politica* sa că toți cetățenii trebuie să aibă drepturi și îndatoriri egale. Dar, imediat, în rîndurile următoare, își corectează afirmația: „Dacă însușirile și talentele unui individ sînt cu totul deosebite în comparație cu capacitatea politică a totalității concetățenilor săi, el nu trebuie considerat o *fracțiune* a comunității. Judecarea calităților sale după aceleași norme cu care sînt judecate calitățile celorlalți ar echivala cu comiterea, în ceea ce-l privește, a unei nedreptăți, proporționale cu gradul lor de superioritate. Un asemenea individ ar trebui tratat mai degrabă ca un zeu printre oameni. De unde concluzia că legile nu se aplică decît celor egali prin naștere și putere. Pentru ceilalți, legile nu există, pentru că *ei înșiși sînt* legea. Ei o creează, la fel de firesc cum soarele creează lumina. Cel care ar vrea să le impună legea comună s-ar face de rîs și i s-ar aminti de iepurii din fabula lui Antistene, care au cerut în Adunarea animalelor o parte egală cu a leilor.“ Dar nici Tucidide, nici Platon, nici Aristotel nu au reușit să convingă marea masă a compatrioților lor.

S-ar putea obiecta că dacă Atena, în ciuda cîtorva perioade de eclipsă, rămăsese puternic atașată principiilor democratice (74), un mare număr de orașe din Asia Mică și Sicilia erau conduse de tirani investiți cu puteri absolute, fără ca aici treburile să meargă mai bine decît în Atica. Și asta pentru că acești „arhonți municipali“ aveau prejudecăți cel puțin la fel de înguste ca și susținătorii democrației. Puterea lor se oprea la zidurile de apărare ale propriului oraș, iar mintea lor era prea mărginită ca să le îngăduie să imagineze structuri sociale mai largi.

A trebuit să vină Filip al Macedoniei pentru a apărea un nou tip de om politic. El a spulberat cadrele tradiționale și a obligat orașele grecești să renunțe la disputele dintre ele. Dar cîte măsuri de precauție a trebuit să ia ca să-i aducă pe greci aici! Cu toate că în țara lui era rege, nu a vrut niciodată să se impună ca monarh la Teba și la Atena. Chiar după ce i-a înfrînt la Cheronea (75) și i-a silit să semneze Pactul de la Corint, s-a mulțumit să se proclame *hegemon*, ceea ce-i conferea puteri de îndrumător și federalist, și mai puțin de stăpînitor. Un titlu fragil și revocabil oricînd. Dar el i-a îngăduit să impună Aticei și Peloponesului o unitate de acțiune fără de care cucerirea Asiei ar fi fost imposibilă (76).

Acesta era exemplul pe care Alexandru îl avusese în minte în tinerețea sa, și totul ne face să credem că principiile, care-l însuflețiseră pe tată, îl călăuzeau și pe fiu, încă la trecerea Hellespontului.

Dar în contact cu Asia concepția sa despre regalitate s-a schimbat încetul cu încetul. În Grecia, unde oligarhiile cîrmuitoare practicau un egalitarism suspicios, orice monarh era considerat un despot sau un uzurpator. Dar nu și în Orient, unde monarhia era o instituție de drept divin, care conferea suveranului o putere absolută. Acesta trona, într-un fel, în vîrfurile unei piramide a cărei înălțime era proporțională cu întinderea teritoriilor sale și cu numărul supușilor. Și cum monarhiile persi nu renunțaseră niciodată la pretenția de a domina tot pămîntul — așa cum o atestă și titlul de Rege al Regilor —, tronul lor era, și el, cel mai „înalț” din lume.

Orizantalitatea republicilor elene le împiedica să înțeleagă forța verticalității monarhiilor asiatice. Ea impusese o asemenea diferență între suveran și cei cîrmuiți de el, încît Alexandru însuși fusese uimit. Pînă la pelerinajul de la templul lui Ammon, el nici nu-și închipuise că un suveran poate fi altceva decît un *primus inter pares*. Așadar, ascultase cu mare atenție cuvintele marelui preot Psammon. „Fiecare om, îi spusese pontiful, este condus de un zeu, deoarece tot ce este forță și dominație la om este de esență divină.” Încercînd să împace această afirmație cu noțiunile pe care le primise în tinerețe, Alexandru îi răspun-

sese: „Fără doar și poate Dumnezeu este creatorul tuturor oamenilor. De aceea ei sînt egali. Dar, printr-o misterioasă preferință, el îi alege pe cei mai buni dintre ei pentru a-i face fiii săi.“

Cuvintele lui Psammon i se întipăriseră bine în minte. Cu atît mai mult cu cît marele preot, care vorbea prost grecește, făcuse o greșală. Dorind să-l salute cu apelativul *Païdion*, „fiul meu“ folosisese cuvîntul *Païdios*, care însemna „fiul lui Zeus“; totodată îi făgăduise că va „guverna lumea“ (77).

Fiul lui Zeus! Aceste cuvinte deșteptaseră în memoria lui Alexandru amintirea unor legende referitoare la nașterea sa, care-i fuseseră povestite la Pella în tinerețea sa și cărora nu le dăduse atenție. Nu-i spusese unii, așa cum povestește Plutarh, „că el nu era fiul lui Filip și că mama sa, Olimpia, slujitoare în templul lui Apolo din insula Samotrace, îl zămisliase cu un mare preot al zeului sau poate chiar cu zeul însuși?“ Mergînd și mai departe, alții nu șovăiseră să atribuie nașterea sa lui Zeus în persoană. La început, tratase aceste păreri cu scepticism. Dar acum, ascultînd prezicerea oracolului, mai putea continua să se îndoiască?(78)

Sentimentul că n-ar fi doar un căpitan victorios, ci că totul se petrece în virtutea unei „preferințe divine“, s-a amplificat, devenind o preocupare constantă. Ajunsese astfel să se declare el singur descendent al lui Ahile, prin mama sa, și al lui Heracles, prin tatăl său. Fiecare din victoriile sale îi întăriseră această convingere. Acum ardea de dorința de a o face cunoscută lumii întregi. Dar șovăia să facă pasul hotărîtor.

II

El a fost făcut în ziua în care s-a dus la mormîntul lui Cyrus. Întemeietorul dinastiei Ahemenizilor, al cărui destin remarcabil semăna în multe privințe cu al său (79), zăcea solitar într-un mausoleu impunător, care și astăzi domină cîmpia de la Pasargades. Așezat pe un soclu alcătuit din șase trepte suprapuse, sarcofagul greu, din piatră, al fostului stăpînitor al Asiei se afla

într-un mic templu cu fronton din care în zilele noastre n-au mai rămas decît cîteva coloane mutilate. Dar pe vremea aceea era încă nevătămat și degaja o măreție severă.

Așa cum intrase, fără escortă, în sanctuarul lui Ammon, și aici Alexandru ținuse să viziteze mormîntul însoțit doar de Aristobul. Strecurîndu-se în interiorul templului printr-o deschidere îngustă, ceruse însoțitorului său să depună ofranda la picioarele sarcofagului. Ce s-a întîmplat atunci? Nu o vom ști niciodată. Dar totul ne îndreptățește să credem că această comunicare mută cu gloriosul său predecesor și citirea, la lumina unei feștile, a următorului epitaf: *Sînt Cyrus, cel care a cucerit pentru perși acest imperiu. Nu mă pizmui pentru singurul lucru ce-mi rămîne: doar un pumn de țărînă ce-mi învelește trupul* l-au impresionat puternic. În întunecimea templului, a deslușit calea pe care trebuia să o urmeze dacă dorea „să facă să domnească asupra tuturor aceeași lege, la fel ca nesfîrșita lumină a cerului”. Trebuia să devină, la rîndu-i, un „cosmocrator”, un stăpîn al lumii. Pentru asta, era necesar să adaoge la puterea transmisă de tatăl său pe cea a Regelui Regilor, moștenită de la Darius, iar această dublă moștenire trebuia asumată în totalitatea ei. Cu alte cuvinte, autoritatea sa nu trebuia să se întindă numai în spațiu, ci trebuia să-și schimbe natura, pentru a îmbrăca un caracter sacru (80).

Conduita adoptată începînd din acea clipă și felul în care a guvernat popoarele asiatice sînt o dovadă în acest sens. Reconstituind imperiul Ahemenizilor, nu i-a schimbat cu nimic datinile și obiceiurile. A menținut satrapiile în limitele lor tradiționale și a repus în fruntea lor numeroși guvernatori. Tot așa cum tatăl său a procedat în Teba și Atena, Alexandru nu s-a amestecat în administrarea internă a provinciilor, mulțumindu-se să impună mai multă corectitudine în guvernare, mai multă rigoare în justiție și mai multă cinste în moravuri.

Marele său proiect „să-i pună pe toți pămîntenii în legătură unii cu alții” a început să-l înfăptuiască sub forma cea mai concretă. A acoperit imperiul cu o rețea de șosele și drumuri, asigurînd o legătură permanentă între Alexandria și Efes, între Atena și Bactra. Curierii care le străbăteau îi transmiteau cu

rapiditate ordinele; convoaiele de mărfuri circulau în toate direcțiile și înmulțeau schimburile între Egipt și Asia Mică, Siria și Bactriana. Mai mult, Alexandru construisese de-a lungul drumurilor și fluviilor o mulțime de orașe noi care se conduceau singure, după modelul elen. Așezate ca niște agrafe de aur pe mantia întinsă a imperiului, ele erau centre militare, comerciale și culturale, jucând, în acest fel, un rol organizator și unificator.

Din aceste orașe, ca și de la Curtea regală, emanau acele influențe ce îmbrățișau încetul cu încetul, dacă nu întreaga populație, cel puțin clasele conducătoare. Între ele avea loc un schimb continuu de bunuri materiale, de concepții morale și de forme estetice. Datorită lor, Elada „se îndestula din preaplinul Asiei“, iar Asia „sorbea din desfătărilor geniului grec“ (81). O activitate socială cu totul nouă se edifica prin dispariția treptată a prejudecăților naționale. De la Nil la Iaxartes, se năștea un stil de viață unic, bazat pe un anume număr de convenții, adoptate în mod uniform de „lumea bună“. Limba și obiceiurile din Atica au devenit obligatorii. Vechiul imperiu ahemenid nu fusese niciodată decît un conglomerat de popoare, neavînd în comun decît aceleași servituți, în timp ce imperiul alexandrin, înălțat pe ruinele celui dintîi, se bucura de o unitate de cultură, de gusturi și moravuri, necunoscută vreodată pînă atunci în această parte a lumii.

Împărțind tuturor, la fel ca aerul pe care-l respirau, binefacerile neprețuite ale civilizației grecești, Alexandru nu trăda în nici un fel tradițiile țării sale. Le asigura o supraviețuire de mai bine de 1 000 de ani. Stilul elenistic nu a devenit doar cimentul care lega diversele colectivități, ci și numitorul comun, datorită căruia indivizii, cetățile și, în final, populațiile au putut să comunice între ele și „să bea, toți împreună, din aceeași cupă a bucuriei“.

III

„Fericirea lumii nu va fi asigurată decît în ziua cînd puterea politică și filozofia se vor întîlni în același bărbat“, afirmase Platon. Oare nu Alexandru era cel ce corespundea întru totul

acestor condiții? Plutarh, pe de altă parte, îl felicita „pe cel care, deținând atîta putere în mîinile sale, nu s-a purtat ca o căpetenie de hoți, ci ca un adevărat filozof”. Ce trebuie să înțelegem din asta?

Faptul că Alexandru a fost un strateg fără pereche, dovadă în tot timpul campaniei sale o energie de admirat, rezultă din strălucirea victoriilor și din înfrîngerea unor greutăți uriașe. Faptul că a izbutit mereu și în orice împrejurare (cu excepția momentului de pe malul Hyfazului) să-și impună voința, este dovedit de felul magistral în care a făcut față răzvrătiților la Opis, biruind atît ostilitatea perșilor cît și opoziția macedonenilor. Chiar și numai acest episod al vieții lui ar fi de ajuns pentru gloria sa.

Dar ceea ce-i asigură un loc special în galeria marilor cuceritori este faptul că fiecare acțiune a sa a fost dictată de o gîndire superioară, în care problemele culturii și civilizației au ocupat un loc preponderent.

Bineînțeles, nimic nu l-ar fi împiedicat să „devasteze Asia” ca să adune bogății și pradă de război. Un astfel de scop războinic ar fi fost pe placul majorității grecilor, care rîvneau de mult la comorile Marelui Rege. Căci orice s-ar spune, elenii nu erau mai puțin hrăpăreți decît orientalii. Filip o știa prea bine, el care susținea că „nici un oraș nu era de necucerit dacă izbuteai să faci să pătrundă în el un asin încărcat cu sesterți”. Dar, în sinea lor, grecii considerau că ar fi însemnat să te cobori la nivelul animalelor dacă ajungeai să te supui orbește unui om care nu se deosebea de ceilalți decît prin faptul că era bogat. Socoteau că Diotimus avea dreptate cînd spunea: „Dacă există ceva ce dă preț vieții, nu e nici acumularea de bogății, nici exercițiul puterii, ci contemplarea frumuseții.” Acropole era venerată nu pentru că în subteranele ei era depozitată toată rezerva de aur și grîu care asigura puterea financiară a Aticei, ci pentru că reprezenta manifestarea supremă a frumosului.

Din acest punct de vedere, Alexandru era cel mai grec dintre eleni. El nu cucerise Suza și Babilonul, Bactra și Ecbatana doar cu scopul de a-și mări averea personală. Am aflat din cuvîntarea sa de la Opis că nu prețuia în mod deosebit bunurile

materiale (82). Evident, pentru administrarea imperiului era nevoie de mulți bani și de aceea folosise măsuri draconice pentru a pune capăt matrapazlîcurilor satrapilor. Dar, pentru el, monarhia universală nu avea sens decît dacă zămislea valori civilizatoare. Țelul acesta nu l-a părăsit niciodată.

Astfel, el a plecat în Orient însoțit de o mulțime de învățați, cărora, pe drum, le-a cerut să facă numeroase relevee topografice, pentru ca ele să servească la alcătuirea primei hărți a Asiei. Printre ei se aflau și astronomi, botaniști, epigrafiști, grămătici și istoriografi, al căror rol era să dea seamă de marile fapte ale expediției, pentru a fi transmise generațiilor viitoare. Era de ajuns pentru a pune bazele unei civilizații universale? Cu siguranță, nu.

Pentru că misiunea acestei caravane de învățați, deplasându-se neîncetat în urma armatei, nu avea — și nu putea să aibă — decît un caracter explorator. Alți cercetători urmau să se ocupe ulterior de concluziile rezultate din descoperirile lor. Pentru a le ușura misiunea, era nevoie să fie instalați într-un loc unde să găsească cele două condiții absolut necesare meditației: liniștea și lipsa oricăror griji materiale.

Această necesitate a născut ideea creării unui Museion la Alexandria din Egipt, unde să fie adunate, studiate și comparate nu numai datele aduse de ei din Asia, ci toate mărturiile despre activitatea creatoare a omului.

Și alții, înainte și după Alexandru, avuseseră sau vor avea plăcerea de a „aduna obiecte frumoase“. Colecțiile regilor din Pergam, Attalus și Eumene II, conferiseră posesorilor lor o oarecare notorietate. Exista deja Heraionul din Samos, Tezaurul din Olimpia și Pinacoteca din Atena, unde erau păstrate cu pioșenie, în partea stîngă a Propileelor, toate ofrandele aduse întru cinstirea Atenei: vase din aur, obiecte votive, scuturi și trofee. Dar aceste obiecte, îngrămădite de-a valma în subterane întunecate, aveau ceva sumbru și înțepenit.

Altul era principiul pe care urma să se întemeieze Museionul. El trebuia să fie un organism viu, îndreptat spre viitor și în stare să contribuie la progresul cunoștințelor omului. Întîia lui misiune nu era de a conserva obiecte lipsite de viață, ci

aceea de îmbogățire a patrimoniului științific și artistic al omenirii: de aici dorința de a-i conferi triplul caracter de *sanctuar*, de *muzeu*, de *universitate*.

Se pare că inițial ideea i-a fost sugerată lui Alexandru de maestrul său Aristotel. Acesta afirmase în mai multe rânduri că științele nu puteau progresa decât „prin colaborarea învățaților“, de unde nevoia de a-i reuni, împreună cu elevii lor, în clădiri dotate cu biblioteci, colecții științifice și, în general, cu toate obiectele necesare cercetărilor lor. Era astfel formulată, pentru prima dată, superioritatea muncii în echipă față de cercetarea individuală, precum și necesitatea continuării lucrărilor de-a lungul mai multor generații, dacă se dorea ca ele să dea cu adevărat roade.

Viața lui Alexandru va fi atât de scurtă, încât el nu va vedea realizarea acestei instituții pe care a prețuit-o atât. Înfăptuirea ei va reveni urmașilor săi, îndeosebi lui Ptolemeu I Soter (306-285 î.Cr.), Ptolemeu II Filadelful (285-246) și Ptolemeu III Evergetul (246-221). Întrucât însă el i-a pus bazele și i-a fixat principiile, putem spune că el a fost adevăratul ei inițiator.

În ciuda eforturilor depuse, arheologii n-au găsit nici o urmă din muzeul din Alexandria, așa cum fusese construit de Demetrios din Falera. Au dispărut pînă și temeliile, așa că nu avem date despre el decât din descrierile rămase de la antici. Datorită lor știm că el cuprindea, în afară de galeriile de expunere, săli de curs și de lucru, încăperi pentru „pensionarii muzeului“ și o sufragerie unde profesorii și elevii luau masa împreună. „Pensionarii muzeului“ erau oameni de știință, poeți și filozofi, care trăiau permanent aici. Toți aveau un venit acordat de stat. Naturaliștii dispuneau aici de grădini zoologice și botanice; medicii — de o sală de disecție cu cadavre trimise de la tribunale. Muzeul propriu-zis avea o colecție de schelete, minerale, cadrane solare și de instalații pentru studiul fizicii și mecanicii cerești. Există un observator pentru astronomi. Administratorul purta titlul de Mare Preot al templului Muzelor, iar directorul științific se îngrijea de conservarea bibliotecii.

Biblioteca era „sufletul și gloria Museionului“. Punctul ei de plecare fusese biblioteca lui Aristotel, constituită grație donațiilor generoase ale lui Alexandru și transportată de Ptolemeu

la Alexandria. Fondul ei s-a îmbogățit rapid datorită achizițiilor uriașe făcute de pretutindeni de către Demetrios din Falera. În anul 47 î.Cr. numărul papirusurilor ajunsese la 700 000. Cu alte cuvinte, toată înțelepciunea antică se găsea adunată aici și, nu fără îndreptățire, vechii învățați o numeau „oglinda Universului”. Lumina iradiată de ea se răspîndea mult mai departe decît aceea a altei minuni a lumii — turnul din marmură albă, înălțat la capătul insulei Faros de către Sostrate din Cnida, ale cărui semnale luminau rada și-i călăuzeau pe navigatori și călători pe o rază de 50 de kilometri. Înalt de 150 metri și avînd în partea superioară un balcon circular, stilul lui a fost adoptat mai tîrziu de arabi în construirea minaretelor. Astfel, toate minaretele pe care le vedem astăzi — de la Dakar pînă în India — sînt o reminiscență a farului din Alexandria (83).

La Museion au trăit și au predat cei mai iluștri învățați ai antichității: geometri și astronomi ca Euclide, Apolonios din Pergam, Hiparh, Arhimede și Aristarh din Samos; medici ca Herofil din Calcedonia, descoperitorul sistemului nervos și al rețelei arteriale, cel care a intuit cel dintîi circulația sîngelui; geografi ca Eratostene, cel care a măsurat circumferința pămîntului; filologi ca Zenodot, Aristofan din Bizanț și Aristarh din Samotrace, fondatorii dificilelor științe ale filologiei și exegezei; poeți precum Calimah, Teocrit, Apolonios din Rodos și Filetas din Cos. Acolo a fost dusă la bun sfîrșit prima traducere a Bibliei (Vulgata) cunoscută sub numele de Versiunea celor șapte. Se mai aflau acolo texte orientale, precum scrierile egipteanului Maneton și caldeeanului Berosius, cuprinzînd o primă descriere a filogenezei (84).

Fără îndoială, vechii faraoni avuseseră și ei biblioteci. Ramses II o numea pe a lui „azilul spiritului”. Asemenea instituții au avut și unii suverani asirieni și babilonieni. De curînd a fost descoperită biblioteca lui Assurbanipal, cu numeroase tăblițe de argilă acoperite cu inscripții cuneiforme. Dar un asemenea lux — rezervat, de fapt, uzului personal — și-l puteau îngădui numai principii cei mari sau potențații, cum a fost, bunăoară, Apalicos din Teos.

Marea inovație a lui Alexandru a constatat în a întemeia o bibliotecă deschisă tuturor, al cărei conținut trebuia comentat

și predat de o armată de profesori (85). Și cum planurile cele mai vaste nu-l împiedicau pe Alexandru să vegheze asupra celor mai mici amănunte, el a indicat ca lângă Museion să funcționeze un atelier de confecționat papirus și altul de copiat; aici scribi aleși dintre cei mai instruiți sclavi eliberați, reproduceau textele, în așa fel încât oricine să și le poată procura în număr cât mai mare și cât mai ieftin.

Biblioteca din Alexandria a fost distrusă parțial de un incendiu în anul 47 î.Cr., în timpul operațiilor conduse de Ganymede împotriva lui Cezar. A fost reconstruită din donațiile lui Antoniu și ale Cleopatrei (86). A ars pentru a doua oară în anul 273, în timpul războiului dintre Aurelian și regiua Zenovia. A mai renăscut o dată. A ars pentru a treia oară sub domnia lui Teodosiu. A mai renăscut încă o dată. A ars pentru a patra oară când legiunile arabe ale lui Amru au cucerit orașul. A continuat totuși să-și desfășoare activitatea. Cei mai mari învățați musulmani au venit să studieze cele aproximativ 6 000 de manuscrise existente încă; se aflau aici operele lui Pitagora, Heraclit, Democrit, Zenon, Platon, Aristotel, Diogene, Epicur, Plotin, Proclus, Apolonios din Tiana, Porfiriu, Hipocrate, Galien, Euclide, Dioscoride, Hiparh și Arhimede. Le-au comentat și au transmis esența lor Occidentului, care le uitase.

Despre farul construit de Sostrate din Cnida se știe că a fost distrus de un cutremur de pământ la 8 august 1303, dar nu se poate preciza data la care universitatea și biblioteca din Alexandria și-au încetat activitatea (87). În sensul strict al cuvântului ele n-au fost niciodată distruse: s-au stins încet, ca o feștilă care a consumat tot uleiul.

Dar, înainte de a pieri, ele au transmis flacăra lor marilor universități arabe din Evul Mediu timpuriu — de la Cordoba, Fez, Kairuan, Salerno, Cairo, Damasc, Bagdad, Nișapur și din alte părți — care au devenit, începînd cu secolul al IX-lea, centre de cultură și erudiție. La rîndul lor, acestea au transmis-o universităților creștine din Salamanca, Oxford, Neapole, Bologna, Montpellier și Paris. Astfel urma lăsată în memoria oamenilor de Museionul din Alexandria, după 1 000 de ani de existență, era atît de strălucitoare, încît în secolele al XIV-lea și al

XV-lea, continua să se identifice cu însăși noțiunea de civilizație.

De aceea nu este o exagerare să afirmăm că fără el poate nu am fi avut niciodată o Renaștere. Alexandria nu a fost doar „oglanda lumii antice”. Îndeplinindu-și întru totul misiunea dată de întemeietorul ei, ea a fost „primul arc al unei porți între antichitate și timpurile moderne” (88).

IV

Ocupînd tronul Ahemenizilor și extinzînd în întregul imperiu aceleași principii administrative, Alexandru a pus bazele unui stat omogen. Legînd între ele toate orașele printr-o rețea de drumuri, a întărit coeziunea teritorială. Adoptînd obiceiurile și protocolul asiatic, a pregăt看 nașterea unui stil unic de viață. Căsătorindu-se cu Roxana și însurîndu-și camarazii de arme cu prințese din Persia, a marcat începutul alianței de sînge. Silind-i pe macedoneni să accepte integrarea contingentelor asiatice, a impus contopirea armatelor. Întemeind orașe noi și Museionul din Alexandria a pus bazele unei sinteze a civilizațiilor.

Dar această formidabilă aspirație la unitate ar fi rămas neîmplinită dacă oamenii ar fi continuat să se închine unor zei diferiți. De aici, ideea de a încununa acest edificiu măreț cu instaurarea unei religii universale, care să îngăduie oamenilor să se închine aceluiasi zeu.

Să fie această concepție dictată de o trufie nesăbuită? Deloc. Dacă ne gîndim puțin, ne dăm seama că era vorba de o consecință logică a principiilor în numele cărora își continuase Alexandru cuceririle. Cum ar fi putut oamenii să fie animați de un sentiment adînc de fraternitate, continuînd să practice forme de cult diferite? Numeroasele observații făcute în timpul marșului prin Asia îi întărise convingerea că ecumenismul politic trebuia să-și găsească încununarea în ecumenismul religios.

Mitologia greacă era destul de bogată. Fiecare munte, fiecare vale, ba chiar și fiecare tufiș, fiecare izvor și fiecare fîntînă își avea divinitatea pe care o personifica. Zeus trona pe Olimp,

înconjurat de fulgere; Poseidon domnea asupra mărilor și comanda furtunile; Apolo cânta la liră pe vârful Parnasului; Muzele dănuiau pe coastele Heliconului. Dar oricine era liber să creadă în existența lor sau să-i socotească niște simple alegorii. Divinitățile nu-i dictau omului ce avea de făcut. Nu reprezentau nici măcar exemple de urmat. Dintotdeauna, grecii nu au găsit modele de înțelepciune și virtute în zei, ci în poeți și filozofi.

Și, invers, preocuparea de căpetenie a popoarelor asiatice a fost mereu crearea de religii. Între Oronte și Indus existau o mulțime de religii și, pe măsură ce a înaintat spre est, Alexandru a descoperit mereu altele. În Asia Mică a întâlnit cultele lui Demeter și al Cybelei, ale lui Attis și Mithra; în Fenicia — ale lui Baal și Astarte. La Ierusalim s-a aflat în prezența misteriosului Iehova care-i vorbise lui Moise pe vârful Muntelui Sinai. Coborînd spre sud, numărul cultelor era și mai mare. Zeilor pe care-i știa deja, li s-au adăugat Dusares și Allat, zei ai nomazilor din deșert și ai nabateenilor.

Mai apoi, la ieșirea din aceste ținuturi populate de vizionari și profeți, au răsărit unul după altul din panteonul egiptean și din cel asirian Isis, Osiris, Horus, Serapis, Ammon-Ra, Marduk și Haddad, zei cu capete de erete și gheare de panteră, o întrea-gă zoologie divină, ale cărei efigii le-a văzut pe zidurile Babilonului. Cîtă dreptate avea Iqbal cînd spunea: „Spre deosebire de Occident, care a descoperit lumea, dar n-a văzut cerul, Orientul a descoperit cerul, dar n-a văzut pămîntul!”

Continuîndu-și înaintarea, fiul Olimpiei a intrat în legătură cu cosmogoniile ametoare ale perșilor și mezilor. Întrebați de el despre doctrinele lui Zoroastru, magii i-au răspuns că la origine totul a fost „Lumina Luminii, asemănătoare unei torțe închise într-un cristal”. Din ea emana o iradiere permanentă, zămis-litoare la nesfîrșit de alte izvoare de lumină. Și în fața surselor de Lumină stăteau „Receptacolele întunecate”, un soi de centre antilumină, care închideau în ele răul, corupția și moartea.

Pătrunzînd apoi în pădurile indiene, a întâlnit asceți ce pă-reau cu totul rupți de condiția umană, învingînd astfel timpul și suferința. I-au vorbit despre Brahma, Indra și Siva și, de ase-menea, despre un înțelept miraculos pe nume Çâkyamuni care

i-a învățat pe oameni că fiecare dintre ei trebuia să treacă printr-o infinitate de vieți, că existența este o pedeapsă impusă pentru a-ți putea spăla păcatele făptuite în viețile anterioare, că țelul suprem este depășirea ciclului reîncarnărilor și cufundarea în *nirvana*. Din Macedonia pînă în Pundjab, Alexandru a întîlnit o mulțime de zei reprezentînd toată gama credințelor, toate formele de adorație. Dar, de fiecare dată cînd i-a întrebât pe preoții acestor religii care este misiunea supremă a omului, i s-a dat același răspuns: „A-L mărturisi pe cel Unic“.

A-L mărturisi pe cel Unic! Nu era oare exact aspirația lui? Era cu atît mai convins că va ajunge la asta, deoarece, dacă multe din aceste religii păreau contradictorii, cea mai mare parte a zeilor lor erau ciudat de asemănători. Nu era, așadar, posibil să fie comparați între ei pentru a detașa din multitudinea lor unul care să devină com.un tuturor?

Alexandru se înșela. Căci nu era cu puțință să dai naștere unui „zeu universal“ concentrînd în el toate atributele zeilor, existente deja. Această metodă bazată pe un demers rațional era inoperantă într-un domeniu în care rațiunea nu-și avea locul. Procedînd astfel, nu puteai să ajungi decît la un deism abstract.

Mai tîrziu, un prunc născut într-o ieszle și un conducător de cămile, ale căror cuvinte erau mai arzătoare decît vîntul deșertului, se vor ridica pentru a anunța venirea unui nou adevăr și a chema oamenii să se închine în fața unui zeu unic, fără formă, fără chip, atotputernic și veșnic. Alexandru nu putea să o facă, deoarece îi lipsea experiența esențială, aceea pe care nici un demers al inteligenței nu o poate suplini: Revelația.

V

La o distanță de peste 20 de secole e ușor să judeci critic opera lui Alexandru și să vezi părțile care au rezistat și cele care s-au năruit. El nu o putea face. Să nu uităm niciodată că abia trecuse de 30 de ani și că nu se scurseseră nici 10 de cînd părăsise Grecia. Imperiul lui abia se naștea. Contopirea armatelor avusese loc de curînd, iar orașele întemeiate de el abia se

înfiripau. Cum putea să prevadă că două mari religii necunoscute aveau să transforme lumea din temelii și să modifice atât de radical relațiile dintre om și divinitate, încât să anuleze orice semnificație a încercării de teosincrasie întreprinsă de el?

Ce vedea el când se întorcea să privească drumul parcurs? Doar o succesiune de victorii. Împinsese foarte departe limitele posibilului: el însuși era întruchiparea vie a imposibilului realizat. „Toți erau de acord, ne spune Polibiu, că geniul regelui depășea măsura umană. El cuprindea toate domeniile și străluccea asemenea unui soare.” Așadar, Alexandru a hotărât ca, înainte de apărăsi Opisul, să ceară să i se confere „onoruri divine”.

Ce înțelegea el prin asta? Să-și înalțe forța supraomenească zdrobitoare deasupra tuturor celorlalți și să-i silească pe fiecare să recunoască în el, fără tăgadă, pe fiul lui Zeus?

Pentru orientali, acesta era un lucru firesc. De secole ei obișnuiau să-și considere suveranii divinități. Dar pentru grecii din Europa? Li se întâmplase să-și zeifice eroii, așezându-i printre constelații, dar asta doar după moartea lor. Niciodată pînă atunci nu acordaseră o asemenea cinstire unui om în viață. Nu se vor răzvrăti ei împotriva acestei pretenții excesive, precum veteranii atunci când le-a impus prosternarea? Dar nu putea să fie considerat *om* în Europa și *zeu* în Asia. Ceea ce-l interesa mai mult decît atitudinea soldaților săi era ca toate populațiile strînse sub sceptrul său să aibă aceeași imagine a lui.

De aceea, i-a trimis pe Demades la Atena și pe alți emisari speciali la Sparta, Argos, Teba și Corint pentru „a le cere aprobarea” — o manieră deghizată de a le face cunoscută voința sa. Cu cîțiva ani înainte, orașele grecești s-ar fi revoltat în fața unei asemenea pretenții. Dar, de la moartea lui Filip, lucrurile evoluaseră mult. Acum cetățile s-au supus, căci obosiseră să se mai opună unui om pe care ursita îl favoriza atât de mult. Chiar și Demostene — dușmanul neînduplecat al hegemoniei macedonene, cel care ridiculizase altădată zeificarea regilor din Asia — nu a crezut de cuviință să se împotrivească cererii lui Alexandru. Mai mult: atunci când Demades a supus propunerea spre aprobare areopagului i-a sfătuit pe atenieni „să nu refuze preaputernicului rege onorurile rezervate zeilor din Olimp”. Ate-

nienii au adoptat aşadar textul lui Demades privind zeificarea fiului lui Filip. La Sparta, aceeaşi lege a fost votată fără nici o discuţie. Decretul suna laconic: „Întrucît Alexandru doreşte să fie zeu, să fie.“

După exemplul Atenei şi Spartei, toate cetăţile greceşti au hotărît să trimită ambasade la Babilon pentru a-i duce lui Alexandru coroanele de aur oferite de obicei Nemuritorilor. Ele urmau să ajungă la el la începutul primăverii anului 323.

VI

Alexandru a părăsit Opisul în ultimele zile ale lui august 324 luînd drumul Ecbatanei, unde a ajuns la sfîrşitul lui octombrie, pentru a celebra Dionisiacele.

În acest final de toamnă aurie, capitala Mediei părea mai frumoasă ca niciodată. Construită pe podişul înalt Zagros, era înconjurată de livezi celebre, ale căror arbori se îndoiu sub povara fructelor. În depărtare scînteia piscul înzăpezit al muntelui Oronte. Alexandru s-a instalat în reşedinţa regală, cu o suprafaţă ce depăşea puţin opt stadii. „Splendoarea ei, ne spun anticii, nu se poate asemui cu nimic. Şarpanta era în întregime din lemn de cedru şi de chiparos; plafoanele şi coloanele vestibulurilor şi sălilor interioare erau placate cu aur. Acoperişurile aveau olane din argint. Templul lui Anytis, din apropierea palatului, era decorat în acelaşi fel. Coloanele purtau capiteluri din aur masiv, acoperişul — olane din argint şi aur. Frumuseţea împrejurimilor nu era cu nimic mai prejos decît cea a palatului. Chiar în spatele acestuia se înălţa un deal artificial, avînd în vîrf un bastion cu creneluri aurite, donjoane, subterane unde se păstra tezaurul imperial. În faţa palatului, care, după părerea mezilor, era replica pămînteană a lăcaşului soarelui, se întindea un oraş imens, dominat la nord de masivul înzăpezit al Orontelui, de unde coborau trei apeducte construite, pare-se, de Semiramida“ (89).

În acest decor pe drept cuvînt fabulos s-a pregătit Alexandru să celebreze serbările lui Dionisos. Le-a inaugurat prin mari

sacrificii, așa cum obișnuia să aducă zeilor în fiecare an, în semn de mulțumire pentru binefacerile cu care-l copleșiseră. A urmat spectacolul tradițional: oștețe zgomotoase, concursuri atletice și primirea ambasadurilor. Atropates, satrapul Mediei, s-a dovedit deosebit de generos. A poftit întreaga armată macedoneană la un uriaș banchet, și nu mică le-a fost mirarea invitaților străini să-i vadă pe învinșii de ieri petrecînd voios la aceeași masă cu învingătorii lor.

O undă de îngrijorare plutea însă deasupra acestei veselii: de cîteva zile Hefestion era grav bolnav. Alexandru ar fi dorit să stea la căpătîiul său, dar îndatoririle nu i-o îngăduiau. Era obligat să apară în public, să prezideze serbările, să împartă premiile. În cea de-a șaptea zi, în timp ce se afla pe stadion și asista la campionatele de lupte ale efebilor regali, un mesager și-a făcut loc prin mulțime și a venit să-l anunțe că Hefestion este pe moarte. A părăsit în grabă tribuna, s-a întors la palat și a intrat ca o furtună în camera bolnavului. Hefestion tocmai își dăduse duhul.

Nici o altă lovitură nu l-ar fi putut îndurera mai mult. De-a lungul întregii campanii Hefestion fusese confidentul și consilierul său. Întemeiase în numele lui Alexandria de pe Acesines și comandase mult timp elita cavaleriei regale. Alexandru îl pusese în fruntea ciliarhilor, ceea ce echivala cu un fel de președinție a Consiliului. Regele îi încredința toate treburile de care nu avea timp să se ocupe personal. Știm că Hefestion îi împărtășea complet politica și-i „ghicea gîndurile“. La rîndul său, Alexandru vedea în el pe viitorul regent al imperiului, în cazul în care el ar fi dispărut înainte ca Roxana să-i dea un fiu. Dar poate nimic nu ne convinge mai puternic de prietenia care-i unea decît următoarea întîmplare: într-o zi Alexandru a primit de la mama sa o scrisoare plină de reproșuri și acuze, pe care n-ar fi vrut să i-o arate prietenului său. Dar acesta, aplecat peste umărul lui Alexandru, a citit-o în același timp cu el. Atunci regele, fără să rostească un cuvînt, i-a pus pe buze inelul său cu pecetea regală pentru a-i impune secretul.

De acum înainte nu va mai avea nevoie să repete acest gest: buzele și ochii prietenului se închiseseră pe vecie. Privind tru-

pul confidentului său, secerat în floarea vârstei, Alexandru a rămas împietrit de groază. Din adolescență luptaseră umăr la umăr. Hefestion îl sprijinise întotdeauna. Dar acum nu-și va mai așeza niciodată mîna pe umărul lui; nu-i va mai cere sfatul niciodată...

A stat trei zile lîngă trupul neînsuflețit, fără să mănînce nimic, cufundat într-o profundă stare de prostrație. Obrazul îi era pămîntiu și, cînd cineva îi vorbea, începea să-i tremure tot trupul.

După multe rugăminți, Eumene și Ptolemeu au reușit să-l ia de lîngă rămășițele pămîntești ale prietenului său. Alexandru a poruncit ca acestea să fie înbălsămate și duse la Babilon, unde, la începutul primăverii, urmau să se officieze ceremonii solemne. Perdicas comanda convoiul. Era însoțit de Dinocrate din Rodos, însărcinat de rege cu construirea unui catafalc monumental în fața zidurilor de apărare ale orașului (90). Trei mii de artiști greci au fost invitați la Babilon pentru a da, prin participarea lor, mai multă strălucire ceremoniei.

Era în primele zile ale lunii octombrie. Cortegiul s-a pus în mișcare, îndreptîndu-se spre apus. Cu inima strînsă, Alexandru a privit cum se îndepărta carul funerar, înalt de 25 de metri, pe care se aflau armele, trofee și obiectele de preț oferite defunctului de toți generalii armatei. Cînd procesiunea a dispărut la orizont, Alexandru s-a prăbușit, doborît de durere.

În zilele următoare, călcîndu-și pe inimă, și-a consacrat tot timpul treburilor imperiului. Dar cei din anturajul lui au observat că în el se produsese o schimbare. Părea că ceva în el se ruptese definitiv și nimic nu-i mai putea fixa atenția. „Mintea lui chinuită rătăcea de la un proiect la altul, fără să se poată opri la vreunul. S-ar fi zis că doar elaborarea unor noi planuri îl mai putea consola. Dar le părăsea rînd pe rînd, cuprins de o tristețe fără leac“ (91).

VII

Alexandru a părăsit Ecbatana în ultimele zile ale anului 324 și a coborît spre Babilon în mici etape. În același timp, mergînd în sens opus, ambasadele grecești se îndreptau spre capitala

Mesopotamiei pentru a-i oferi coroanele de aur care urmau să-l înalțe în rîndul zeilor. Dar ce deosebire între cele două cortegii! Cel ce venea din Occident înainta într-o atmosferă triumfală. Cel ce venea din Orient era cufundat în doliu.

Cînd Alexandru a ajuns în fața Babilonului, cîțiva magi au venit în întîmpinarea lui pentru a-l convinge să nu intre în oraș, spunîndu-i că „șederea aici nu-i va purta noroc”. Regele i-a ascultat zîmbind disprețuitor. Ce-i mai păsa de noroc, acum cînd Hefestion murise! Și apoi, credeau ei oare că-și va schimba planurile în fața unor amenințări voalate? Însemna că nu-l cunosc bine... Trecînd peste rugămințile lor, Alexandru și-a continuat drumul. Cînd a intrat în Babilon, a înțeles de ce erau atît de îngrijați.

Cu șapte ani în urmă, poruncise preoților lui Marduk să-i reconstruiască templul, căzut în ruină de pe vremea domniei lui Xerxe (92). Dar aceștia, profitînd de absența lui, își însușiseră fondurile destinate acestui scop. Crezuseră, de bună seamă, că Alexandru nu va scăpa viu din deșertul Gedroziei. Acum, cînd el se întorcea victorios din campania din India, se temeau că vor fi aspru pedepsiți.

Constatînd că instrucțiunile sale nu fuseseră respectate, Alexandru s-a mîniat cumplit. I-a alungat pe vinovați, gest de o mare îndrăzneală, pe care nici Darius nu și l-ar fi îngăduit vreodată, deoarece preoții lui Marduk alcătuiau o castă puternică, ce-și apăra prerogativele cu mare dîrzenie. Dar potlogăria era prea evidentă și era genul de greșeală pe care Alexandru nu o putea tolera, mai ales din partea celor chemați să dea exemplu. A numit în locul lor noi pontifi, cărora le-a ordonat să treacă de îndată la reconstrucția templului și, cum pentru moment armata nu lupta, a angajat 20 000 de soldați pe aceste șantiere. Aceștia au muncit timp de două luni la înlăturarea dărîmăturilor și restaurarea clădirii.

Între timp, ambasadorii străini ajunseseră în Capitală și așteptau nerăbdători să fie primiți. Erau reprezentate toate țările Occidentului. Unii dintre ei străbătuseră cale lungă doar pentru a-l saluta pe noul Rege al Regilor. Se aflau printre ei celți, iberi, libieni și sciți, reprezentanți ai Cartaginei și Etiopiei. Italia

trimisese notabilități din Brutium, din Lucania și din provinciile tireniene. La fel, Agrigentum și Siracusa. În sfârșit, nedorind să rămână mai prejos, cetățile Eladei propriu-zise trimiseseră delegații ce le depășeau pe toate celelalte ca număr și grad de reprezentare, în special cele din Delfi, Epidaur și Olimpia.

Alexandru i-a primit în marea sală a tronului, cu diadema imperială pe cap și așezat pe un scaun din aur, înconjurat de principalii săi demnitari și de garda Nemuritorilor. Occidentalii au fost uluiți de măreția chipului său, de hieratismul gesturilor și de fastul veșmintelor. Crezuseră că prin prezența lor vor consacra un zeu. Era limpede însă că el era deja.

Regele i-a întâmpinat cu toate onorurile cuvenite, dar le-a ascultat discursurile cu un aer abătut și distrat, fiind evident pentru toți că era cu mintea în altă parte. Presupuneau că se gîndea la noi cuceriri; în oraș au început să se răspîndească zvonurile cele mai contradictorii. Unii au pretins că se pregătea să cucerească Arabia, că voia să-și extindă dominația pînă la Coloanele lui Hercule (93). I se atribuia, de asemenea, intenția de a porni trei războaie simultane — spre nord, spre sud și spre vest. De fapt, toate aceste presupuneri nu aveau nici o bază reală. Alexandru se gîndea doar la un singur lucru: la funeraliile lui Hefestion.

Așa au venit primele zile ale lui mai 323. Pregătirile ceremoniei funebre erau încheiate. Alexandru însă nu dădea semnalul de începere. Aștepta întoarcerea unei ambasade trimise de el la templul lui Ammon, pentru a-l ruga pe marele preot să-l întrebe pe Zeus în ce fel dorea să fie înmormîntat Hefestion. Cînd ambasadorii s-au înapoiat și l-au înștiințat că Hefestion trebuia să fie cinstit cu onoruri rezervate eroilor, el a fixat fără întîrziere data și desfășurarea ceremonialului funeraliilor.

O parte din zidurile de apărare ale Babilonului au fost dărîmate, și pe locul acesta s-au înălțat cele cinci etaje suprapuse ale unui monument extraordinar, înalt de 80 de metri. Alexandru a contribuit cu zece mii de talanți. Această sumă s-a dublat aproape prin donațiile prietenilor regelui, nobililor regatului, ambasadorilor străini și populației Babilonului. Întregul edificiu sclișea de aur și purpură. „Părțile exterioare, ne spune Diodor,

erau împodobite cu un fast nemaîntîlnit. La etajul inferior se aflau 240 de prove de galere cu cinci rînduri de rame aurite, purtînd pe pînteni arcași îngenuncheați. La cel de-al doilea etaj erau fixate torțe uriașe, înalte de 20 de metri, împodobite cu coroane de aur și vulturi imenși cu aripile întinse. O friză înfățișînd o scenă de vînătoare încingea cel de al treilea etaj; în jurul celui de-al patrulea, o altă friză înfățișa o luptă între centauri; în jurul celui de-al cincilea se desfășura o procesiune de lei și tauri. Această ultimă friză era încununată cu trofee, un amestec de arme macedonene și barbare. În sfîrșit, în vîrfurile edificiului, profilîndu-se pe cer, se aflau sirene uriașe goale în interior, prin ale căror guri, coruri nevăzute urmau să facă să răsunе imnuri funebre.“

Acest monument nu era nici un rug destinat să fie dat prada flăcărilor, nici o construcție temporară (94). Era vorba de un adevărat *Heroon*^{*}, grecesc prin decorație, dar asiatic prin dimensiunile colosale, capabil să rivalizeze cu celelalte monumente ale Babilonului și menit, în concepția lui Alexandru, să perpetueze prin secole memoria lui Hefestion.

După bocetele funebre, s-a trecut, cu fața îndreptată spre soarele aflat la asfințit, la onorurile acordate defunctului. 3 000 de oameni, postați pe zidurile de apărare, lovind ritmic scuturile de bronz, au zguduit văzduhul printr-un bubuit continuu. Vibrația sonoră creștea, tot mai puternică, ajungînd la o intensitate aproape insuportabilă. Bubuitului scuturilor de bronz i s-au adăugat sunetul ascutit al trompetelor și cel sfîșietor al cimbalelor. Ele însoțeau spiritul lui Hefestion în înălțarea lui treptată spre cer. Apoi, ca și cum sosise clipa cînd sufletul eroului rupea ultimele legături cu Pămîntul, tumultul a încetat brusc și liniștea pogorîtă dintr-o dată a părut și mai copleșitoare decît tunetul ce o precedase. În acel moment, Alexandru s-a apropiat de un altar înălțat la picioarele catafalcului. A rămas îndelung cu brațele ridicate spre cer, într-un gest de implorare. A închinat apoi primele ofrande prietenului său glorificat.

10 000 de animale au fost sacrificate în memoria defunctului și apoi date armatei. Aceasta fusese invitată să ia parte, în

* Monument funerar ridicat în memoria unui erou. (N.t.)

totalitatea ei, la banchetul funebru (95). Pe căpriori fuseseră instalate mese de-a lungul fișiei înguste de pământ care desparte Tigrul de Eufrat și unde, se spune, a fost leagănul omenirii. Acolo, 30 000 de soldați macedoneni și 40 000 de călăreți perși au mâncat și au băut în tăcere, într-o comuniune spirituală cu generalul dispărut. Și, pînă la ivirea zorilor, reflexele flăcărilor înalte ale torțelor s-au zbatut pe vulturii cu aripile întinse, dînd impresia că aceștia ar dori să-și ia zborul și să-l urmeze pe Hefestion în înaltul cerului înstelat al Mesopotamiei.

PARTEA A PATRA

VISUL DEPĂȘIT

-

I

După ce funeraliile s-au încheiat și ambasadele occidentale au plecat, viața și-a reluat cursul obișnuit. Dar cât de searbădă părea ea acum față de cea dinainte!

Alexandru s-a consacrat administrării imperiului, dar ceea ce fusese altădată o activitate entuziastă îi apărea acum o corvoadă plicticoasă. Doar moartea lui Hefestion să-l fi schimbat atât?

Fără doar și poate, dispariția singurului om care-l înțelesese pe deplin reprezenta pentru el o pierdere ireparabilă. Adunase în jurul lui o ceată de bărbați tineri — Ptolemeu, Antigonos, Perdikkas, Koinos, Crateros, Seleucos, Nearh și alții — care aveau însușiri pe cât de diverse, pe atât de ieșite din comun. Dar nici unul nu putea să-i ia locul celui dispărut. Alexandru îl desemnase pe Hefestion regent al imperiului, în cazul în care lui i s-ar fi întâmplat o nenorocire, și iată că succesorul dispăru-se înaintea lui. Inima-i era sfișiată nu numai de această moarte timpurie, dar ea îi provoca temeri serioase în ceea ce privește viitorul operei sale.

Dintr-o dată ea părea șubredă și amenințată. Îi va supraviețui? Și dacă nu, ce anume o va distruge? Nestatornicia caracterului elen, rivalitățile dintre generali sau numărul redus al efectivelor macedonene față de cele mult mai numeroase ale asiaticilor? „Îmi veți celebra funeraliile în sânge“, exclamase el într-o zi în fața lui Seleucos. Atât timp cât era aici, nu avea a se teme, căci nimeni n-ar fi îndrăznit să-i sfideze autoritatea. Dar apoi? Acum când Hefestion murise, nimic nu-i mai apărea ca sigur... Edificiul ridicat de el se baza pe un echilibru fragil. Nu era acum momentul, mai mult ca oricând, să-și dubleze eforturile, să lupte, să se bată, pentru a face să-i crească trăini-

cia?... Nu astfel făcuse el toată viața? Faptul că Alexandru nu numise un nou regent drept urmaș și se lăsase dominat de un fel de decepție inexplicabilă ne dovedește că era copleșit de un sentiment de amărăciune greu de explicat doar prin moartea lui Hefestion.

În câțiva ani, Alexandru străbătuse cerul istoriei ca un mețor. Schimbase fața lumii și pusese temeliile unei monarhii destul de întinse pentru a cuprinde omenirea în totalitatea ei. Știa, neîndoios, că dincolo de Indus, ca și dincolo de Stimon, existau încă numeroase populații rămase în afara *oikumenei*. Dar principiile pe care-și clădise imperiul erau atât de universale, încât avea dreptul să creadă că va ajunge să cuprindă treptat întregul neam omenesc (96).

Izbutise tot, atinsese tot, săvârșise tot. Și iată că brusc înțelegea, într-un fel de derută, că omul trăiește doar prin efort, speranță și vis și că un țel odată *atins* se stinge prin el însuși. Obişnuința de a întreprinde acțiuni de amploare îl îndemna la noi proiecte. Dar numai în virtutea elanului inițial. În el, în jurul lui, totul era, tainic, *încheiat*...

Pentru greci, Universul nu era decît o aparență. Pentru perși, nu era decît o reflectare. Ajungînd *dincolo* de aparență și reflectare, Alexandru își depășise propriul vis. Trecuse linia dincolo de care nimic nu mai are preț, și de aceea lumea minunată, care constituise pînă atunci singura lui realitate, îi apărea dintr-o dată lipsită de consistență și ireală. Iubise cu o dragoste pătimașă acest Univers însořit. Își cheltuisese întreaga energie pentru a-i inocula unitate și fraternitate. Iar acum, ajuns la capătul drumului, se trezea întrebîndu-se de ce dorise atîta, acțiunase atîta, se bătuse atîta. I se părea că nici nu-l mai interesează ce se va întîmpla după moartea lui...

Această senzație de vid frînsese echilibrul său vital. Această zonă de umbră, apărută într-o existență care părea în întregime sortită luminii, i-a descumpănit pe antici. Pentru a ne-o descrie, s-au folosit de un număr de scene înfățișînd simbolic tulburarea lui interioară. Ei ni-l prezintă pe Alexandru pradă insomniei, bîntuind noaptea prin palat cu o torță în mînă și strigînd cu chipul răvășit:

— Casa asta e plină de jertfe nelegiuite și prevestiri îngrozitoare!

E adevărat, prezicerile nefaste se înmulțeau neîncetat. Atunci cînd sosise la Babilon, magii îl preveniseră că șederea lui aici se va petrece sub semnul nenorocirii. De atunci, evenimentele păreau a le da dreptate. În momentul în care dorise să pornească într-o nouă expediție, cercetînd măruntaiele păsărilor, augurii constataseră că „ficatul acestora nu era întreg” și-l sfătuiseră să-și amîne campania.

Pentru a alunga sentimentul deșertăciunii care creștea în el, Alexandru a pus la cale o serie de lucrări, dar într-un mod dezlînat și fără să le poată uni într-un plan general. L-a trimis pe Nearh în pădurile Hircaniei ca să doboare copacii trebuincioși construirii unei flote noi, cuprinzînd o mie de corăbii. Își propunea să înconjoare cu ea Peninsula Arabică pentru a descoperi locul unde Golful Piersic întâlnește Marea Roșie (97). A explorat cursurile inferioare ale Tigrului și Eufratului și a pus să se sape un canal pentru regularizarea debitului apelor. A mers în cîmpia Babiloniei la încorporarea de noi recruți, aduși din Grecia și Bactriana. Dar în tot ce făcea lipsea înflăcărarea de altădată. El atinsese țărnul imaterial de unde îți dai seama de nimicnicia acțiunilor omenești...

II

Într-o seară, pe cînd se întorcea dintr-o inspecție pe șantierele de la Pallacopas, a vrut să viziteze mormintele primilor regi sumerieni, aflate în aval de Babilon, într-o regiune acoperită acum de ape (poate spre Kut-el-Amara). Mlaștinile erau năpădite de o pădure deasă de stuf, care îngreuna navigația. Dar primăvara, milioane de corole se deschideau la soare și colorau peisajul în toate culorile curcubeului. Ambarcațiile își croiau drum printre buchete de azalee sălbatice, nuferi, ibiscus și stînjenei de apă, alunecînd ușor între doi pereți de flori.

Alexandru stătea așezat în partea din față a bărcii pentru a se bucura de liniștea din jur. La un moment dat s-a aplecat,

poate ca să deslușească unul din mormintele scufundate, și diadema i-a căzut în apă. A trebuit ca un vîslaș să se scufunde ca s-o pescuiască. Cînd a reapărut, toți cei de față au scos un strigăt de groază: pentru a ieși mai ușor la suprafață, scufundătorul își pusese pe cap diadema regală. La antici, coroana unui suveran așezată pe fruntea altcuiva era întotdeauna un semn prevestitor de moarte. La întoarcerea în Babilon, augurii au cerut cu insistență ca vîslașul să fie executat. Dar Alexandru a refuzat. S-a mulțumit să pună să fie bătut cu vergile, ca pedeapsă că nu cunoștea caracterul sacru al simbolului regal.

Un al doilea incident, mult mai dramatic, s-a produs cîteva zile mai tîrziu. În cursul unei treceri în revistă a trupelor, care durase mai multe ore, regele s-a simțit brusc rău. Crezînd că de vină e căldura, s-a ridicat, și-a așezat pe tron diadema și mantia de purpură și s-a îndreptat spre un bazin din grădină, ca să se răcorească. Potrivit uzanțelor, prietenii săi l-au urmat, lăsînd eunucii să păzească tribuna oficială. În timp ce Alexandru a lipsit, un necunoscut a urcat cu pași rari treptele estradei, și-a pus diadema pe cap, mantia de purpură pe umeri și s-a așezat pe tron; avea o privire atît de fixă, încît părea că în locul pupilelor are două găuri întunecate. Eunucii nu l-au putut împiedica, deoarece regulamentul le interzicea să-și părăsească locurile. S-au mărginit să-și sfîșie tunicile, să se lovească peste frunte și piept și să scoată strigăte jalnice la vederea acestei previziuni fatale.

Cînd s-a întors, regele a pălit, văzîndu-și dublura așezată pe tron. L-a întrebat ce căuta acolo și cine era. Cum necunoscutul rămînea mut, cu privirea buimacă, Alexandru a crezut că are halucinații. Într-un tîrziu, necunoscutul a rupt tăcerea și a spus:

— Mă numesc Dionisos și sînt de fel din Mesenia. Am fost învinuit pe nedrept și adus pe plajă în lanțuri. Acum, zeul Serapis m-a eliberat. Mi-a poruncit să-mi pun coroana și mantia și să mă așez aici, fără să suflu o vorbă.

Un nebun luase locul stăpînitorului lumii! Așa ceva nu se mai văzuse vreodată. Mesenianul a fost supus la torturi pentru a se ști dacă avea gînduri criminale. A continuat să nege și a afirmat că nu a acționat decît la porunca unui zeu.

Acest eveniment absurd avea ceva înfricoșător. Întrebați despre semnificația lui, prezicătorii au răspuns fără șovăire:

— Purtarea mesenianului nu ascunde nici un mister: ea ne spune că doar un nebun poate fi urmașul lui Alexandru, deoarece doar un nebun ar fi în stare să meargă mai departe decât a mers el...

Au cerut uciderea lui fără întârziere. De data asta, regele a fost de acord, pentru că incidentul avusese loc în prezența generalilor săi.

Toți cei ce fuseseră de față s-au ferit să vorbească despre cele întâmplate. Dar în sinea lor, toți și-au spus că zilele lui Alexandru sînt numărate.

III

La puțin timp după asta, răul ascuns care mocnea în el — poate o formă de paludism — a apărut la lumina zilei. În ciuda laconismului ei — sau poate din pricina lui — nimic nu va putea egala în forță dramatică povestirea în care Plutarh ne istorisește ultimele zile din viața regelui.

Alexandru stabilise cu Nearh că se va îmbarca împreună cu el la 6 iunie pentru a explora țărmurile Peninsulei Arabice. Dar, în seara zilei de 4 iunie, a fost cuprins de un violent acces de febră. A mâncat ceva ușor, s-a culcat și toată noaptea a tremurat. Cu toate acestea, prietenii lui nu s-au neliniștit prea mult. Nu-l văzuseră niciodată bolnav și credeau că organismul său robust va înfrînge boala.

În dimineața zilei de 5 iunie, Alexandru i-a chemat pe Nearh și pe ceilalți ofițeri din flotă. Le-a spus că plecarea expediției trebuia amînată din pricina bolii sale, dar socotea că se va simți destul de bine ca să pornească la drum în ziua de 8. L-a invitat pe Nearh să se așeze la căpățiul lui și i-a cerut să-i mai povestească o dată peripețiile călătoriei lui de-a lungul coastelor Gedroziei. Alexandru l-a ascultat ca prin vis, spunînd că se bucură că în curînd va înfrunta aceleași primejdii. Dar, după-amiază, starea lui s-a înrăutățit.

În dimineața zilei de 7 iunie, scuturat de friguri, a cerut să fie dus în fața bazinului mare unde, cu mari eforturi, a izbutit să ducă la bun sfârșit abluțiunile rituale. I-a primit apoi pe ofițerii de marină și le-a mai dat câteva instrucțiuni suplimentare în vederea plecării flotei. Noaptea a fost foarte agitată.

A doua zi dimineața, a rostit invocările către zei. Cu un glas atît de stins, încît abia putea fi auzit, a poruncit strategilor să se adune în vestibulul palatului, în timp ce miniștrii și conducătorii administrației civile se strîngeau în curte. A cerut apoi să fie transportat într-o sală interioară, unde avea intenția să le dicteze ultimele sale dorințe. Dar puterile îl părăseau vîzînd cu ochii. Cînd au venit strategii, el i-a recunoscut, dar n-a fost în stare să le vorbească. Noaptea aceea, ziua și noaptea următoare s-au scurs în mare spaimă. Febra creștea continuu.

Vestea despre boala lui Alexandru s-a răspîndit în armată, provocînd consternare. Mînați de același gînd, mii de macedoneni s-au îndreptat spre palat, asediînd accesurile. Se temeau că regele e deja mort și că îl țin ascuns de ei. Au insistat să-l vadă, spunînd că nu vor ceda nici în fața rugămintîilor, nici în fața amenințărilor — nu vor pleca de acolo pînă nu li se va da satisfacție.

De voie, de nevoie, a trebuit să li se facă pe plac. Au fost lăsați să intre în camera unde zăcea Alexandru și au trecut rînd pe rînd, în tăcere, prin fața patului. Săltîndu-și puțin capul, Alexandru a întins mîna dreaptă fiecăruia din ei și și-a luat rămas bun de la veterani, salutîndu-i cu privirea. Cînd șirul tăcut s-a sfîrșit, s-au închis din nou porțile și accesul în palat a fost interzis.

În ziua aceea — era 12 iunie —, Seleucos și cîțiva prieteni ai regelui, care dormiseră în templul lui Serapis (98), l-au întrebat pe zeu dacă era mai bine să-l ducă într-un templu alăturat sau să-l îngrijească acolo unde se afla. Un glas divin le-a răspuns:

— Să rămînă unde e! Îi va fi mai bine acolo...

Dîndu-și seama că totul se sfîrșise, Perdiccas s-a apropiat de pat și l-a întrebat pe rege:

— Cui gîndești să-i lași moștenire imperiul?

Alexandru a rămas o clipă tăcut. Apoi a răspuns:

— Celui mai vrednic...

Au fost ultiméle sale cuvinte. Înţelesul lor era următorul: întorcându-se la vechile tradiţii macedonene, el încredinţa plebis-citului armatei alegerea unui succesor.

A doua zi, la 13 iunie 323, Alexandru şi-a dat sufletul. Încă nu împlinise 33 de ani. Stăpînitorul lumii nu lăsase un testament, căci un vis de o asemenea cutezanţă nu se lasă moştenire nimănui.

În aceeaşi seară, trupul neînsufleţit a fost îmbălsămat; generalii s-au luat la ceartă pentru a-l lua în stăpînire — „ca o ceată de mistreţi“, spun unii, „ca nişte telali“, spun alţii. Gîndeau — pe bună dreptate — că locul unde va fi înmormîntat Alexandru va deveni centrul imperiului. Pînă la urmă, Ptolemeu Lagidul a luat pe furiş corpul neînsufleţit şi l-a dus la Alexandria, ca să se odihnească într-un sicriu de aur, între cele două torţe ale lumii antice: Farul şi Museionul.

IV

Atunci, peste imperiul macedonean s-a lăsat noaptea. Nu pentru că s-ar fi răsculat populaţiile asiatice; nici unul din popoarele cucerite nu s-a mişcat, ba chiar ele au fost cele care şi-au manifestat durerea în modul cel mai intens. Numai cei din anturajul lui Alexandru, adunaţi la sfat în Babilon, nu au izbutit să se înţeleagă.

Nimănui nu-i putea trece prin minte gîndul că imperiul ar putea fi împărţit. „Oricît de mare ar fi fost ambiţiile fiecăruia, scrie Pierre Jouguet, nici un macedonean nu se putea gîndi să distrugă opera Macedoniei. Pe de altă parte, loialitatea faţă de familia regală era foarte puternică, dacă nu printre generali, cel puţin printre solcaţi“ (99).

Cu toate astea, în timpul consiliului dramatic, pe care prietenii lui Alexandru l-au ţinut pe malul Eufratului în noaptea ce a urmat morţii conducătorului lor, s-au manifestat tendinţe diferite. Unii, vrînd să rămînă credincioşi monarhiei sau simţîn-

du-se în mod deosebit potriviți pentru a asigura administrarea unei puteri centrale, înclinau spre menținerea întregului ca un tot unitar. Alții, mai preocupați de a-și asigura o putere independentă, preferau o divizare a imperiului în provincii, unite între ele prin legături federative. Ptolemeu Lagidul, gîndindu-se poate de pe acum la îndepărtata sa satrapie, Egiptul, a propus să se păstreze unitatea imperiului, care să aibă în frunte însă ca putere suverană o adunare periodică a principalilor satrapi ce ar urma să se întîlnească atunci cînd era nevoie (100). Nemaifiind în viață Hefestion pentru a arbitra conflictul, discuția a devenit furtunoasă și a degenerat în scandal. Seleucos și Casandru erau cît pe-acî să se încaiere.

Pînă la urmă, părerea lui Perdiccas a avut cîștig de cauză. El a făcut să învingă teza puterii unice. S-a hotărît, așadar, să fie desemnat un rege. Dar pentru că Arhideu — fratele mai mic al lui Alexandru, fiul lui Filip și al unei tesaliene — era debil mintal, strategii l-au exclus în unanimitate. Pe de altă parte, Roxana aștepta un copil. S-a hotărît să se amîne orice decizie pînă la nașterea acestuia. Cu toate că nu era prezent (se afla în Cilicia, în fruntea unui contingent de veterani pe care-i ducea în Macedonia), Crateros a fost numit administrator general (*Prostates*) al imperiului. Perdiccas a primit comanda armatei și și-a păstrat titlul de chiliarh. Ca inferiori ai lui, Meleagru a devenit comandantul infanteriei; Seleucos — comandantul cavaleriei și al heterilor; Casandru, fiul lui Antipater, a fost pus, se pare, în fruntea hipaspiștilor. În sfîrșit, lui Antipater i s-a încredințat guvernarea Macedoniei și Greciei.

Dar imediat au izbucnit nemulțumirile în armată. Infanteria, preponderent greacă, a respins hotărîrile consiliului și a declarat că nu va da niciodată ascultare fiului unei persane. Din proprie inițiativă, l-a proclamat rege pe Arhideu, fratele lui Alexandru. Meleagru, trimis să potolească mînia pedestrașilor, a trădat și a trecut de partea lor. A venit rîndul cavaleriei, preponderent asiatică, să se răzvrătească (101). Cele două componente ale armatei instalate pe cîmpia Babilonului și reprezentînd Europa și Asia s-au ridicat una împotriva celeilalte. Doar prin dibăcia lui Ptolemeu, a lui Eumene și a altor cîtorva co-

mandanți s-a reușit să se evite dezastrul. Cele două părți au acceptat un compromis; Arhideu a fost proclamat rege sub numele de Filip, dar au fost rezervate drepturile viitorului fiu al Roxanei. Acesta se va naște cîteva săptămîni mai tîrziu. A primit numele de Alexandru Aegos, dar n-a domnit niciodată. Prin anul 310, va fi asasinat, împreună cu mama sa, în condiții misterioase, niciodată lămurite (102)...

Această criză a făcut de neînlăturat împărțirea satrapiilor. Cele mai multe dintre ele au rămas în mîinile celor care le stăpîneau. Dar mulți înalți demnitari de la Curte sau din armată au primit posesiuni întinse. Astfel, Ptolemeu Lagidul a cîpătat Egiptul, Laomedon — Siria, Arhon — Babilonia, Python — Media Mare, în timp ce Atropates păstra Media Mică, denumită acum Atropatena. Cea mai mare parte a Asiei Mici a rămas sub conducerea lui Antigonos. Cît despre Paflagonia și Cappadocia, ele au trecut sub autoritatea marelui cancelar Eumene din Carda (103).

A fost o primă criză, care prevestea altele. Următoarele au izbucnit curînd, nu în centrul imperiului, ci la cele două extremități: în Grecia și în Bactriana.

Ar fi prea lungă istorisirea tuturor peripețiilor acestei lupte sau descrierea nesfîrșitelor conflicte care i-au învrăjbit pe vechii tovarăși de arme ai lui Alexandru. A fost o perioadă tragică, cînd întreg Orientul părea sortit haosului. Timp de 20 de ani, imperiul macedonean a fost teatrul unor convulsii sîngeroase.

Cînd, în sfîrșit, norii s-au risipit (104), configurația Orientului se schimbase complet.

În locul vechiului imperiu, au apărut o multitudine de regate greco-macedonene conduse de dinastii ereditare, dintre care cele mai puternice au fost Egiptul Ptolemeilor și Babilonia Seleucizilor. După instaurarea păcii, acestea două, cu toate că formau state distincte, și-au recîștigat încetul cu încetul sentimentul înrudirii istorice. Corpul imperiului alexandrin fusese rupt în bucăți, dar spiritul lui trăia, strălucitor, o nouă tinerețe. Renașterea lui avea ceva emoționant, am putea spune, miraculos. Prin ce se manifesta el?

Prin faptul că atît timp cît a dăinuit întunecata noapte ce s-a abătut asupra Orientului de-a lungul anilor marcați de rivalități și revolte, orașele întemeiate de Alexandru n-au încetat să strălucească ca niște aștri. Deși legăturile politice fuseseră rupte, ele au izbutit să păstreze un bun neprețuit: amintirea apartenenței lor la o civilizație comună. Au reușit să o facă ținîndu-se departe de rivalitățile personale și rămînînd statornic fidele limbii, obiceiurilor și instituțiilor lor.

Atunci cînd au fost întemeiate de Alexandru, ele au căpătat ca zestre dreptul de a se conduce singure. A ales el această formulă deoarece experiența demonstrase cît de bine se potrivea organizarea municipală temperamentului grec și cu intenția de a le conferi astfel o mai mare șansă de supraviețuire? Fapt e că orașele au dovedit o rezistență de neînchipuit. Acum, cînd noaptea se sfîrșise, ele au apărut ca un pumn de diamante răs-pîndite peste întinsele spații însoțite ale Orientului. Au crescut, au prosperat și au rezistat tuturor asalturilor. Au supraviețuit nu numai dezmembrării imperiului. Au supraviețuit dinastiilor care au urmat — Ptolemeilor, Seleucizilor, Arsacizilor. Au supraviețuit cuceririi romane, invaziilor mongole și tătare și celei mai radicale dintre toate: cuceririi arabe (105). Retrase în sine, au supraviețuit izolării atunci cînd ultimele legături care le uneau cu Occidentul au fost tăiate. Pînă într-atît, încît și astăzi mai întîlnim, în văile înalte, spre izvoarele Amu-Dariei, ale Kabu-lului și Helmandului, mici insule grecești unde se vorbește încă limba lui Euripide. Ele nu au fost măturate de valul uriaș al neamurilor infinit mai numeroase ce s-a rostogolit peste ele pentru că aveau densitatea, fecunditatea, adaptarea specifice vieții.

În ajunul căsătoriei sale cu Filip al Macedoniei, Olimpia visase că din pieptul ei țîșnea o coloană de foc care incendia Universul. Viziunea ei s-a adeverit într-atît, încît o mie de ani mai tîrziu, atunci cînd incendiul s-a stins, un nimb strălucitor mai plutea încă peste toată regiunea cuprinsă între Nil și Iaxartes. Trecerea lui Alexandru era marcată de o urmă de lumină: erau orașele care jalonaseră itinerarul falangelor...

Dar visul său nu este prezent numai în ceea ce a rămas din templele și porticurile, din amfiteatrele și piețele înșirate de la Mediterana la Indus ca mărgelile unui colier întrerupt; el nu s-a păstrat numai în volutele delicate ale capitulelor corintice care-și trăiesc ultimele zile de-a lungul drumurilor asiatice. El este prezent, într-un fel și mai izbitor, în figurile greco-budiste apărute mai târziu în regatul Gandhara și ale căror tipuri deosebit de caracteristice există la Begram, Taxila și Peșavar (106).

Frumusețea acestor chipuri are ceva captivant. Ceva instabil, fulgurant, la fel ca echilibrul care le-a zămislit. Aceste capete, eternizînd în piatră o clipă miraculoasă, par a fi fost concepute la hotarele celor două lumi, acolo unde Europa și Asia s-au întîlnit înfiorate. Fascinația pe care o provoacă are o intensitate fără egal, pentru că întruchipează concret fuziunea dintre Orient și Occident. În fața lor simți nevoia să-ți ții răsuflarea, pentru a nu tulbura misterul ce le învăluie. Sînt oare portrete regești sau efigii divine? Să nu încercăm să aflăm. Să ne lăsăm doar învăluiți de surîsul atemporal care plutește pe buzele lor și în care toată truda oamenilor se preschimbă, aproape neobservat, într-o înțelepciune divină.

ANEXE

LUMINA ALEXANDRIEI

Faptul că am început această povestire în momentul în care Alexandru sosește la Hecatompile și-și așterne mantia peste rămășițele pămîntești ale lui Darius (începutul anului 330 î.Cr.) nu ne-a mai îngăduit să ne întoarcem la epoca anterioară, pentru a evoca întemeierea Alexandriei, care s-a petrecut puțin mai înainte (respectiv la sfîrșitul anului 332). Fundarea acestui oraș a fost unul din actele cele mai importante și temeinice ale domniei lui. Orașul a supraviețuit prăbușirii imperiului alexandrin, conflictului dintre diadohi, cuceririi romane, apariției creștinismului, invaziei musulmane și nu a încetat niciodată să lumineze lumea mediteraneană. Așadar o omisiune regretabilă într-o biografie a lui Alexandru; și mai regretabilă într-o serie de volume în care acest oraș luminos va apărea neîncetat, ca și cum „cel mai lung vis al istoriei“ nu s-ar putea desprinde de el.

Pentru că aici va veni să moară Pompei după înfrîngerea de la Farsalos; aici îi va fi adus capul său lui Cezar, la sosirea acestuia în Egipt; aici cuceritorul Galiei o va întîlni pe moștenitoarea Ptolemeilor, grație căreia va renaște visul lui Alexandru; aici s-a scurs „viața inimitabilă“ a lui Antoniu și a Cleopatrei; aici Octavian a devenit stăpînitorul Occidentului după zdrobirea „șarpelui Nilului“; aici vor gândi Plotin, Porfiriu, Iamblicos și filozofii neoplatonicieni, care l-au inspirat pe împăratul Iulian; de aici vor porni unii dintre ambasadorii trimiși de sultanul Malik-el-Kamil la curtea lui Frederic II, cei care vor avea o influență hotărîtoare asupra celei de-a șasea cruciade; aici va debarca tînărul Bonaparte, la începutul unei aventuri „demne de un nou Alexandru“ și aici va părăsi definitiv Orientul Lawrence, ducînd cu el întreaga lui mînie și disperare.

Iată, deci, destule motive care ne îndeamnă să umplem această lacună înainte de a pune punct biografiei fiului Olimpiei.

Căci Alexandria este ea însăși un vis împlinit cu un nemai-pomenit simț al realităților practice, un echilibru armonios între claritatea geometrică a elenilor și gustul pentru monumental propriu Egiptului și Asiei.

Visul lui Alexandru

Înainte de a alege amplasamentul orașului, Plutarh ne spune că Alexandru a șovăit puțin. Avea de ales între două locuri, ambele cu avantajele lor: Capul Zefirium și micul port de la Canope.

Cîntat de poetul Poseidipos, Capul Zefirium părea un adăpost salvator pe această coastă pustie. În plus, aici se afla un sanctuar renumit: cel închinat lui Arsinoe Filadelful. Canope, în schimb, fusese deja pomenit de geograful Hecateu din Milet, de poetul Eshil și de exploratorul Scylax din Carianda. De aici pornise Herodot în pelerinajul său prin Egipt. Locul acesta părea mai ușor de apărat, după spusele cunoscutului călător.

Alexandru încă mai stătea în cumpănă, cînd, un vis, în care i-a apărut Homer, a pus capăt șovăielilor.

„Dacă ceea ce povestesc locuitorii Alexandriei, pe temeiul celor istorisite de Heraclit, este adevărat — spune Plutarh — putem crede că Homer a fost luat în seamă de Alexandru. Ei spun, așadar, că atunci cînd acesta a cucerit Egiptul (107), a vrut să construiască aici o mare așezare, să o populeze cu un număr mare de locuitori, toți greci, și să-i dea numele său (108); era gata să traseze și să împrejmuiască un anume loc (neîndoios Canope), ales de sfatul inginerilor și meșterilor, dar, în noaptea dinainte, a avut un vis minunat: i-a apărut un om de vază cu părul albit tot de bătrînețe, cu un chip și o statură venerabile“ (109). Era Homer.

Apropiindu-se de „Noul Ahile“, autorul *Iliadei* i-a spus locul unde urma să-și construiască orașul. Era zona de coastă din fața unei insule, pe care biruitorul de la Issos nu o cunoștea încă și care se numea Faros.

„A doua zi dimineată, Alexandru nici nu se sculase bine — continuă Plutarh — și s-a și dus să vadă acea insulă Faros care pe timpuri se afla puțin mai sus de gura Nilului, numită canopică, dar care acum este unită cu țărmul printr-un dig făcut de mâna omului. I s-a părut a fi locul cel mai potrivit din lume pentru ce gîndea el să facă, căci era ca o limbă — un semicerc de pămînt — tocmai cît trebuia de lată, cu un lac mare de o parte și marea de cealaltă, aceasta întinzîndu-se pînă la un port important; și a spus atunci că dacă Homer era uimitor în toate, era pe deasupra mare și în arhitectură, și a poruncit de îndată să se traseze conturul orașului.“

Trasarea planului

„Și, negăsind cretă sau pămînt alb pentru a-l desena, au luat făină și au trasat pe solul negru o incintă largă, circulară, ale cărei capete se terminau spre interior prin două elemente drepte, egale ca mărime, care includeau întreaga suprafață a acestei așezări de forma mantiei macedonene“ (110).

Ne-am putea pune întrebarea: de ce Alexandru a ales această formă? Atunci cînd îi cunoști viața, ești ispitit să găsești aici o cauză psihologică, poate involuntară. Analistii de astăzi ar spune că era obsedat de „complexul mantiei“. Mantia care a fost desenată pe pămînt pentru a servi drept plan Alexandriei pare a fi o prefigurare a celei pe care o va așterne, un an mai tîrziu, peste trupul lui Darius, pentru a-și revendica moștenirea; o mantie asemănătoare „mantiei de stat“ — sau *Libas-el-Daulet* — pe care o va purta la Babilon și sub ale cărei falduri largi va dori să-i reunească pe perși și pe macedoneni. În general, mantia este un simbol al protecției și unificării, principii care au fost mereu prezente în gîndirea lui Alexandru și care au căpătat un caracter tot mai conștient din clipa cînd a trecut de Porțile caspiene.

Păsările năvălesc din cele patru zări

Văzînd pămîntul presărat cu lungi dîre de făină, Plutarh ne mai spune „că lui Alexandru i-a plăcut desenul și s-a bucurat“. Dar, deodată, „un stol imens de păsări mari, de toate felurile,

s-a ridicat de pe lac (111) și de pe râu (112) într-un asemenea număr că au întunecat văzduhul ca un nor gros, și, coborînd pe acest loc, au mîncat toată făina, pînă n-a mai rămas nimic.“

Alexandru a fost foarte impresionat. A văzut în asta un semn și i-a întrebat pe prezicători ce semnificație poate avea. „Aceștia i-au spus că nu trebuie să se necăjească, pentru că era semn că aici va construi un oraș atît de bogat, încît va îndestula o mare mulțime de oameni și că, pînă la urmă, toate neamurile pămîntului vor veni să-i ciugulească din palmă. La aceste vorbe, el a poruncit tuturor celor ce urmau să facă treaba, s-o înceapă“, sub conducerea celui mai bun dintre ei, Dinocrate din Rodos.

Dinocrate din Rodos și școala din Milet

Trei mari nume sînt prezente la întemeierea Alexandriei: Dinocrate din Rodos, arhitectul principal; Sostrat din Cnida, constructorul farului și Demetrios din Falera, organizatorul Museionului și cel dinții administrator al celebrei biblioteci.

Dinocrate învățase meseria pe șantierele din Milet. Se știe că această bogată cetate din Ionia fusese complet distrusă în 494 î.Cr. de armatele persilor în marș spre Grecia și eliberată în 479 î. Cr., după înfrîngerile suferite de asiatici la Maraton, Salamina și Plateea. Reconstrucția sa, în secolul al V-lea, căpăta astfel o valoare de exemplu. Arhitecții care i-au redat viața au propus cetățîilor grecești un plan cu aliniamente regulate și funcționale, cu străzi ortogonale (cu intersecții în unghi drept), cu loturi de clădiri geometrice. Această căutare a elementului simplu, această preferință pentru claritate, aceste eforturi de împărțire în zone funcționale, această concepție „ioniană“ a planului orașelor și-a găsit desăvîrșirea o dată cu marele Hipodamos din Milet care — după Aristotel — trasase deja planul Pireului (113).

„Prin regularitatea, claritatea, împărțirea matematică — ne spune, la rîndul lui, Roland Martin —, planul în tablă de șah corespundea diviziunilor matematice și logice în care acești filozofi-arhitecți încercau să încadreze societatea lor ideală“ (114). Moștenitori ai filozofilor greci, marele Hipodamos din Milet și

ceilalți arhitecți milesieni (la a căror școală s-a format Dinocrate) au înnoit din temelii urbanismul antic. Pireul de lângă Atena, Olintul din Calcedonia, Priene din vecinătatea Miletului și Magnezia de pe Meander arată toate ca o tablă de șah, cu zone destinate marilor edificii și cu loturi de clădiri geometrice. „Aceste exemple — adaugă André Bernard — dovedesc că planul adoptat pentru Alexandria nu era nou; el fusese bine pus la punct înainte de cuceririle fiului lui Filip; de asemenea, a fost adoptat pentru toate ctitoriile urbane ale lui Alexandru și ale urmașilor săi (115). Ceea ce i-a plăcut, fără doar și poate, lui Alexandru într-un asemenea plan a fost îndeosebi funcționalitatea lui atât din punct de vedere militar (pentru că împărțirea în pătrate ușura mult supravegherea orașului și mișcarea trupelor), cât și din punct de vedere comercial (străzile largi și drepte scurtau drumul dintre Mediterana și lacul Mareotis)” (116).

Vis și simț practic

Alexandru purta un vis, dar nu era un visător. Avea un ascuțit simț al realității. Pentru el, considerațiile de ordin practic aveau o valoare mai mare decât concepțiile grandioase cu care se lăuda Dinocrate. În legătură cu asta, Vitruviu, arhitectul roman din secolul 1 î.Cr., ne povestește o anecdotă amuzantă. Într-o zi, Dinocrate s-a înfățișat regelui Macedoniei și i-a propus un proiect măreț: să sculpteze Muntele Athos, transformându-l într-o statuie a regelui ținând în palma stângă incinta unei mari cetăți și în cea dreaptă un uriaș bazin în care să se verse apele fluviilor din regiune, de unde s-ar scurge apoi în mare.

În locul acestui proiect fantezist Alexandru a propus un program ce dovedea mai mult realism și bun simț. „Dinocrate — i-a spus el —, apreciez remarcabila concepție a planului și sînt plăcut impresionat; dar cum, fără laptele doicii, un copil nu se poate hrăni și nici nu poate crește, tot așa un oraș fără ogoare și roadele lor, care să se reverse între zidurile lui, nu se va dezvolta, nu va putea avea o populație numeroasă; lipsit fiind de o hrană îmbelșugată, nu va putea asigura traiul locuitorilor săi.”

De aceea, înainte de a-i încredința lui Dinocrate trasarea planului Alexandriei, fiul lui Filip a ținut să se asigure că portul prezenta siguranță, că aprovizionarea era îndestulătoare, iar câmpia din jur, acoperită cu lanuri de grâu.

Preferința pentru claritate și simțul monumentalului

Sîntem îndreptățiți să credem că preocupările practice ale cuceritorului au înfrînat imaginația prea îndrăzneată a arhitecților și au avut un rol în adoptarea acestui plan atît de limpede, atît de deslușit al orașului, ale cărui calități fuseseră deja probate la alte cetăți.

Cît despre cutezanța lui Dinocrate, aceasta, după ce a fost ponderată de realismul biruitorului de la Issos, și-a găsit totuși expresia „în lărgimea neobișnuită a străzilor, în proporțiile mărețe ale clădirilor, în parcurile neobișnuit de întinse“ (117).

„Originalitatea Alexandriei — ne spune Roland Martin — constă în faptul că ea a fost punctul de întîlnire a concepției limitate, precise, puțin rigide și foarte geometrice a planului școlii din Milet, cu gustul pentru grandios, simțul valorilor mai ample și monumentale, rezultate atît din tradițiile locale cît și din contribuțiile orientale. Simplitatea și nuditatea urbanismului ionian au fost modificate și transformate de exuberanța Egiptului cu concepții arhitecturale atît de robuste; într-un cadru cam lipsit de forme și volume s-au integrat realizări monumentale mult mai ample, mai complexe, asociate cu un peisaj mai colorat și mai bogat. În acest sens, ni se pare că influența Alexandriei asupra evoluției ulterioare a arhitecturii a fost foarte importantă; este cea dintîi modificare impusă simplității moștenirii elene. Neîndoios, prima lecție de complexitate în peisajul urban și de grandioasă monumentalitate în arhitectura urbană provine din Alexandria“ (118).

Un echilibru subtil între Orient și Occident

Este foarte posibil ca această preferință pentru grădini (ne-manifestată la Atena)(119), pentru monumente uriașe (ca Farul sau Serapeum), pentru arterele impresionante (ducînd de la

portul lui Eunoste în centrul oraşului şi din centrul oraşului spre lacul Mareotis) să fie o moştenire lăsată de Egipt sau o dorinţă de a rivaliza cu ea. Dar Roland Martin adaugă îndată: „De fapt, ce ştim noi despre oraşele vechiului imperiu? Capitala, Memfis, ne este total necunoscută. Poate doar cetăţile morţilor de la Saqqarah şi Giseh să ne amintească de liniile mari ale unui plan regulat, axat pe direcţiile cardinale. Abia la Tel el-Amarna, ctitoria lui Amenofis IV, găsim elemente prezente şi la Alexandria, cum ar fi importanţa primordială acordată străzii, cea care face legătura dintre palat şi temple şi constituie acele spaţii largi, necesare procesiunilor; acest rol revine celor două mari artere care se intersectează în unghi drept“ (120).

Şi atunci se poate vorbi despre „influenţă“ acolo unde avem de-a face, poate, cu aceeaşi concepţie arhitectonică răspunzând aceloraşi necesităţi în două locuri diferite?

Credem că se comite o greşeală de perspectivă dacă ne situăm pe punctul de vedere exclusiv macedonean. Atunci când Alexandru, la vârsta de 24 de ani, a hotărât să întemeieze oraşul, nu cunoştea nici Egiptul, nici Orientul. El s-a mărginit să-i traseze planul, pe care-l dorea amplu şi limpede, lăsînd pe seama lui Dinocrate grija de a înfăptui restul. Când a murit, nouă ani mai târziu (13 iunie 323), oraşul abia începuse să se ridice. De fapt, succesorul său, Ptolemeu I, a fost cel care i-a urmărit dezvoltarea şi i-a imprimat stilul. Iar acest succesor străbătuse toată Asia alături de stăpînul său; mai mult decît atît, el cunoscuse toate marile cetăţi orientale — Suza, Ninive, Pasargades, Babilon şi vizitase în mai multe rînduri satrapia Egiptului. Era, aşadar, profund „egiptianizat“.

Deci, ce e de mirare că a vrut să adapteze capitala sa gustului poporului egiptean pe care îl guverna (şi care nu era un începător în materie de arhitectură), că, pe de altă parte, a dorit ca ea să rivalizeze, prin monumentalitate, cu uriaşele metropole întîlnite în drum şi care îi rămăseseră în memorie?

Mai este cazul, aşadar, să considerăm o coincidenţă faptul că întîlnim aceleaşi concepţii arhitectonice şi aici şi acolo? Surprinzător ar fi ca arta locală să nu fi avut nici o influenţă asupra artei greceşti, aşa cum s-a întîmplat peste tot, cu deosebire în

Bactriana, și ca Alexandria să nu fie ceea ce ctitorul ei a dorit să fie: un echilibru armonios între Orient și Occident.

Alexandria, cea plină de strălucire...

Este de nețăgăduit că din acest efort s-a născut un oraș care a stîrnit admirația tuturor. Epitetul cel mai des folosit era „strălucitor”. El a fost ales de Sofocle pentru a vorbi despre frumusețea ochilor; de Hesiod pentru a descrie luna; de Homer pentru a sugera splendoarea soarelui, scînteierea unui coif sau a unei arme; de Platon pentru a defini frumusețea și de Tucidide pentru a numi tinerețea.

Cunoaștem, dintr-un papirus de la Oxirinhos, numeroasele litanii adresate zeiței Isis, „cea cu 10 000 de nume”. Dar ce laude nu s-au înălțat Alexandriei! De-a lungul întregii antichități și de la cei mai diferiți autori a primit cele mai măgulitoare calificative: Atheneus, folosind în unele pagini adjectivele „frumoasă” și „foarte frumoasă”, o numește „cetatea de aur”. Pentru Arrian ea este „fericită”; pentru împăratul Iulian — „cea sfîntă”; pentru Filon din Alexandria — „cea mult faimoasă”; pentru falsul-Callisthene — „veșnic nouitatea”. Sfîntul Ioannes Chrysostomos o numește „deplin regeasca”; într-o scrisoare Aristeu spune că „ea întrece toate cetățile prin măreție și prosperitate”. În *De Bello Alexandrina* este numită *Urba fertilissima et copiosissima omnium rerum**. Hadrian o declară *Civitas opulenta, dives, fecunda***; și am putea continua cu ușurință lista acestor elogii (121). Dar poate că exclamația care ne emoționează cel mai mult este aceea a lui Tasius, un călător ce a vizitat-c în timpul lui Ptolemeu XIII Auletul: „Fie-vă milă de mine, o, ochi ai mei, văzut-am prea multe minunății!”

Mormîntul lui Alexandru

Dintre toate aceste minunății, cea mai vestită era Mausoleul sau *Sema*, locul unde conciliatorul Europei și Asiei odihnea într-un sarcofag de aur.

* „Oraș foarte fertil și foarte bogat în toate”. (N.t.)

** „Oraș îmbelșugat, sfînt și fecund”. (N.t.)

Nu mai e nevoie să reamintim aici cum s-au certat generalii lui Alexandru a doua zi după ce acesta a murit pentru a pune stăpînire pe rămășițele lui pămîntești. Nici să mai istorisim cum le-a smuls Ptolemeu Lagidul de la Perdiccas, care dorea să le ducă în Macedonia pentru a le așeza alături de cele ale părinților lui în orașul Aegae (122). Nici să mai zăbovim cu recitirea povestirii lui Diodor, unde autorul *Istoriei universale* ne descrie amănunțit felul marelui în care Ptolemeu a organizat transportarea corpului neînsuflețit de la Babilon la Alexandria (123). Căci, din toate astea, n-a mai rămas nimic.

E sigur că trupul fiului lui Filip și al Olimpiei a fost dus la Alexandria, unde a rămas o vreme „între cele două izvoare de lumină ale lumii antice: Farul și Museionul“. Dar nici un scriitor antic nu ne descrie mormîntul, astfel încît nu ne putem face nici o idee. Nici măcar Strabon, a cărui mărturie ne-ar fi fost atît de utilă, nu pomeniște nimic. Tot ce știm — dar fără a avea o certitudine — este că un Ptolemeu, cu siguranță Ptolemeu XI, cel ce a domnit din 107 pînă în 88 î.Cr., a furat sarcofagul din aur, pentru a-l înlocui cu un sicriu din sticlă; că Ptolemeu IV Filopator, dorind să adune într-un singur mare edificiu toate rămășițele pămîntești ale strămoșilor săi, l-a mutat, astfel încît *Sema* a rămas gol (124). Într-un moment de criză financiară, Cleopatra VII și-a însușit bogățiile mormîntului (125). Toți, asemenea unor rozătoare înfometate, asmuțite asupra rămășițelor marelui dispărut.

Alături de aceste mărturii, ce credit putem acorda celor ale lui Suetoniu sau Cassius Dio, care ne informează că „August, dorind să vadă și să atingă trupul cuceritorului (126), ar fi coborît în mormîntul lui pentru a depune pe sicriu o cunună de aur și flori“ (127); sau cea a lui Herodian, care ne asigură că împăratul Caracala „a așezat acolo în chip de *ex-voto* mantia, cingătoarea și podăbele sale“ (128) Sigur este că spre sfîrșitul secolului al III-lea d.Cr. sub Aurelian și Dioclețian, necropola regală dispăruse în întregime și că, la sfîrșitul secolului al IV-lea, Sfîntul Ioannes Chrysostomos era îndreptățit să întrebe: „Unde e mormîntul lui Alexandru?“

Acest strigăt îndurerat a răsunat mereu de-a lungul Evului Mediu. Ecoul său a ajuns la Bizanț, la Roma, la Paris, intris-tîndu-i pe cronicari și consternîndu-i pe poeți.

Mormîntul lui Alexandru a dispărut și, în afară de asta, nici nu putem să spunem unde s-a aflat. Toate eforturile făcute pentru a-i găsi urmele au rămas fără rezultat pînă în zilele noastre.

Să spunem totuși că săpăturile recent efectuate pe actualul bulevard El-Hurias (la nord de vechiul port Kom el-Dick au permis arheologilor să scoată la lumină cîteva fragmente de statui și un tors uriaș din marmură albă al lui Hercule aflat în fața a ceva ce pare a fi o cameră funerară. Or, noi știm că Ptolemeu — și Alexandru însuși — pretindeau că descind din Hera-cles (Hercule)... Putem deduce de aici că acolo s-a aflat celebrul mausoleu? Afirmajia ar fi seducătoare, dar destul de hazardată...

Alexandria — focar de lumină

Orașul a supraviețuit totuși dispariției întemeietorului său. Construit, distrus și reconstruit neîncetat, straturile de pietre și cărămizi s-au adunat unele peste altele, încît zădărnicesc orice efort de a localiza exact cutare templu, cutare stradă. Tabla de șah a lui Dinocrate a fost neîncetat modificată.

Alexandria a supraviețuit ctitorului ei. Dar ea a supraviețuit și incendiilor, și jafurilor, și cuceririlor. Le-a supraviețuit pentru că nu era un oraș ca oricare altul. Chemarea ei nu era aceea de a sta de pază lângă un sarcofag; cu timpul ea a devenit un focar de lumină. Chiar și după ce farul ei s-a stins și biblioteca ei a fost făcută scrum, ea a continuat să domine Mediterana. Părea nepieritoare și chiar era, pentru că ea păstra un vis, și un vis este tot ce poate fi mai trainic pe lume.

Ca și ea, acest vis refuza moartea. Cînd depășit, cînd sacrificat, cînd ucis, dar mereu nepotolit, el a revenit neîncetat de-a lungul veacurilor, ca și cum s-ar fi împotrivit gîndului de a dispărea înainte de a se fi împlinit. Alexandria și-a găsit în el forța de a rezista crizelor, perioadelor de stagnare și spaimelor istoriei sale; el i-a dat o putere de supraviețuire nemărginită.

Astfel că, după mai bine de 2 000 de ani de la întemeierea ei, un scriitor contemporan mai poate încă să ne ofere această descriere metaforică a Alexandriei:

„Cînd se lasă noaptea și alba cetate își aprinde miile de lumini din parcuri și clădiri, în timp ce prin glasul nenumăratelor posturi de radio se revarsă ritmurile misterioase ale Marocului sau Caucazului, ea seamănă cu un uriaș pachebot de cristal ancorat în Cornul Africii, ale cărui scilipiri de diamante și opale se reflectă ca niște sfredele de metal șlefuit înfipite în apele uleioase din radă, printre formele întunecate ale crucișătoarelor de război (129).

După căderea nopții ea poate fi asemuită cu o junglă violetă, agitată, brutală, împestrițată de culori ce par a fi reflectate de fațetele unei prisme; în văzduhul palpitînd de căldură, fleșele și minaretele se înalță tremurătoare în umbrele întunericului ca niște uriașe umbelifere țîșnind dintr-o mlaștină, deasupra lungilor linii palide ale coastei și deasupra cafenelelor populare, unde negrii dansează în sunetul unor tobe micițe din pămînt ars și unde clarinetele arabe își înalță, neobosit, melopeele seducătoare, tot atîtea invitații la dragoste“ (130).

NOTE ȘI COMENTARII

Partea întâi

ADOLESCENTUL

1. DURUY, Victor, *Histoire grecque*, Hachette, 1902, p. 103.

2. ESHIL, *Perșii*, scena finală.

3. „Avînd în mîinile lor soarta *Celor zece mii* de greci (adică numărul supraviețuitorilor sosiți la Lamsaca), aleși nu pentru calitățile lor, oameni pe care năravurile personale îi împiedicau să trăiască în țara de origine, care nu cunoșteau ținutul, care erau lipsiți de aliați și părăsiți de cei care-i însoțiseră, de comandantul venit cu ei, perșii le-au fost atît de inferiori încît regele... a preferat să le întindă o cursă în loc să lupte deschis. Cînd capcana a dat greș și soldații au rămas uniți, i-a pus pe Tisafernes și cavaleria sa să-i urmărească și, în ciuda ambuscadelor puse la cale de-a lungul întregului drum, grecii au reușit totuși să treacă, ca și cum ar fi fost escortați. Pe scurt, acești oameni, veniți nu numai pentru jaf și care nu se mulțumiseră să ocupe un tîrg, ci făcuseră o expediție împotriva regelui însuși, s-au întors, riscînd mai puțin chiar decît ambasadorii porți spre el cu gînduri prietenești.” (ISOCRATE, *Panegiricul Atenei*.)

4. Aluzie la *proskineza*, acea prosternare adîncă pe care toți perșii trebuiau să o facă în fața suveranului lor.

5. PARROT, André, *Assur*, p. 174.

6. Ibid.

7. De fapt, au fost construite de Nabucodonosor pentru soția sa Anitis, fiica lui Astiag.

8. CHAMPDOR, Albert, *Cirus*, p. 297.

9. ESHIL, *Prometeu*. Traducere Ion Foti, Cultura Națională, 1924.

10. BONNARD, André, *Civilisation grecque*, I. pp. 190-191.

11. *Op.cit.*, I, p. 195.

12. Faptul că Apolo și Atena sînt zei nu schimbă lucrurile. Ei se opun voinței zeilor „neomenoși”, pentru că ei sînt „cei mai omenoși”

dintre zei. Omenia lor îi face să se poarte astfel și îi așază, în acest conflict, de partea muritorilor.

13. BONNARD, André, *Op. cit.*, II, p. 83.

14. *Op. cit.*, p. 75.

15. PARROT, André, *Assur*.

16. ELIADE, Mircea, *Le Mythe de l'Eternel Retour*, p. 19.

17. KRAMER, S. N., *L'Histoire commence à Sumer*, p. 124.

18. *Op. cit.*, p. 126.

19. ELIADE, Mircea, *Op. cit.*, p. 22.

Vezi și Manjan MOLÉ, „Culte, mythe et cosmologie dans l'Iran ancien“, *Annales du musée Guimet*, Paris, 1963.

20. BURROWS, *The Labyrinth*, p. 65.

21. ELIADE, Mircea, *Op. cit.*, p. 25.

22. *Op. cit.*, p. 24. Cf. și cărțile lui: Baruh II, 42: 2.7; Tobit 13: 16; Isaia 59: 11 Iezechiel 60; Apocalipsa 21.

23. MONTESQUIEU, *L'Esprit des Lois*, IX, 8. „În acele secole în care Fortuna (zeița norocului — *n.t.*) avea un cult, observă Jouguet, se putea vorbi cu un soi de admirație religioasă despre norocul lui Alexandru. Se vorbea, de altminteri, deseori despre asta doar pentru a atribui acestei zeități meritul, pe care o tradiție a retorilor filozofi i-l refuzau regelui. Dar acolo unde pedantismul protestă al sofistilor nu voia să vadă decât o fericită sminteață (*felix temeritas*, spune Seneca), alți oameni, mai ageri, observau acțiunea unei minți lucide și sigure și efectele acelei energii lăuntrice care face dintr-un bărbat un adevărat bărbat, acea «virtute» care pentru un erou nu este numai ideea călăuzitoare a acțiunilor sale, dar și sursa puterii sale. Este evident că nici o operă nu poartă, mai mult decât aceea săvârșită de Alexandru, semnul geniului personal: cucerirea lui se desfășoară după un plan logic; prin asta ea aparține capodoperelor elenismului.“ (*L'Impérialisme macédonien et l'Hellénisation de l'Orient*, p. 71.)

24. DROYSEN, *Alexandre le Grand*, p. 292-293. „Versiunea lui Aristobul, notează totuși Droysen, diferă mult de cea a lui Ptolemeu.“ După el, Spitamenes și Datafermes l-ar fi predat ei înșiși pe Bessus lui Alexandru. Darea de seamă a generalului însărcinat cu comanda expediției pare însă mai plauzibilă.

25. DROYSEN, *Op. cit.*, p. 299.

26. *Ibid.*

27. BENOIST-MÉCHIN, Gabriel, „Voyage à travers le Turkestan“, *Bulletin de la Société de géographie*, 1-er trimestre 1885, p. 2.

28. „Culs-de-sac and roundabouts“. (TOYNBEE, Arnold J., *Between Oxus and Jumna*, Oxford University Press, 1961.)

29. *Op. cit.*, p. 1.

30. *Op. cit.*, pp. 92-95.

31. DROYSEN, *Op. cit.*, p. 286.

32. *Op. cit.*, p. 321.

33. *Op.cit.*, p. 307, Alexandru îi promite să-i îndeplinească dorința, dar mai târziu.

34. JOUGUET, Pierre, *L'Impérialisme macédonien et l'Hellénisation de l'Orient*, p. 50.

35. TOYNBEE, Arnold J., *Between Oxus and Jumna*, p. 4.

36. *Idem.*

37. JOUGUET, Pierre, *Op.cit.*, pp. 51-52. Corpurile de armată și diviziile tactice se transformaseră mult în cursul ultimelor luni. Alexandru nu numai că întărise trupele ușoare, atât de eficace în urmărire și raiduri rapide, prin crearea unor noi tipuri de unități, cum ar fi hipacontistii și hipotoxoții, recrutate printre „barbari” (dacă-i dăm crezare lui Arrian), dar și împărțise „iles”-urile (batalioanele) în „lohosuri” (companii) pentru a le face mai mobile, grupându-le în două, apoi în patru hiparhii (regimente) de o mie de cai. „Taxiile” (regimentele de infanterie grea) ale falangei, în număr de 11 (sau 12), câștigaseră încă două „pentacosiarhii” (grupuri de câte 500 oameni). Acestea erau împărțite în „chiliarhii”, după modelul hipaspiților. Armamentul sarisoforilor — sau purtătorilor de lance — fusese ușurat. Cît despre agriani, ei erau un contingent format din războinici munteni dintr-un neam ce locuia în nordul Macedoniei. Este vorba, probabil, despre cei care escaladaseră falezile sogdiene.

38. DROYSEN, *Op.cit.*, p. 335. În mod deosebit Andaka, Arigation, Nyssa, Masaga, Bazira, Ora, Asta, Orobata și Aornos.

39. *Op.cit.*, p. 348.

40. Alexandru le-a permis să-și conducă în continuare teritoriile numai cu condiția ca să-i furnizeze contingente locale. Pe măsură ce înainta, acestea se încadrau în armata sa. Era felul său de a pune în practică politica „petei de ulei”.

41. Chiar și dincolo de Indus, Alexandru și-a continuat politica de unificare culturală. Generozitatea sa, la care nu a renunțat niciodată, a inspirat, fără îndoială, această frumoasă imagine unui poet: „Falanga înainta pe sub uriașe porticuri, lăsînd în urmă-i o dîră de bani de aur.” Mai târziu, vor fi găsite monede de aur grecești în toată regiunea aceasta a Asiei, la Samarkand, Kabul, Multan, Peșavar și pînă pe țărmurile Oceanului Indian.

42. Grecii credeau că marginea lumii era populată de monștri. Așadar, împărtășeau concepția orientală, potrivit căreia, pe măsură ce

te îndepărtezi de Centrul ei, Creația se manifesta din ce în ce mai puțin armonios. Întrebarea era: omul se născuse în Centrul Universului pentru că era „cea mai perfectă dintre făpturi“ sau era „cea mai perfectă dintre făpturi“ pentru că se născuse în Centrul Universului? E greu de dat un răspuns. Se pare că pentru cosmogoniștii orientali această dilemă nu exista.

43. Folosirea elefanților pe câmpurile de luptă urma să modifice profund întreaga artă a războiului. Prezența lor însemna introducerea unei arme noi, care-i înspăimînta pe pedestrași și reducea considerabil eficacitatea cavaleriei. A fost nevoie de tot geniul lui Alexandru — și de toată neîndemînarea lui Porus — pentru ca aceste pachiderme să nu hotărască soarta luptei pe malurile râului Hydaspe. De acum înainte, elefanții vor fi prezenți în toate marile bătălii și cu ei va porni din nou la atac Orientul împotriva Occidentului. Hanibal îi va aduce pînă în Italia, după ce-i va fi făcut să străbată Spania, Galia și Alpii. Cezar va avea de luptat cu ei atunci cînd va înfrunta armatele lui Scipio în cîmpia de la Tapsus.

Faptul că elefanții au reprezentat un atu extraordinar ne este confirmat de observațiile lui Arnold J. Toynbee: „Atunci cînd, după moartea lui Alexandru cel Mare, numeroșii rivali și-au împărțit rămășițele primului imperiu persan, unul dintre ei, întemeietorul unui imperiu indian, pe nume Sandragupta Mauria, a început prin a anexa cuceririle de scurtă durată ale lui Alexandru în văile Indusului, pentru a le uni cu vechiul regat Magada, din bazinul Gangelui. Și-a extins apoi imperiul spre vest, căzînd la învoială cu șeful macedonean Seleucos, «Învîgătorul». Sandragupta i-a vîndut lui Seleucos 500 de elefanți de război indieni, pentru a-l ajuta să țină piept celui mai puternic rival macedonean, Antigonos «Chiorul». În schimb, Seleucos i-a cedat lui Sandragupta o mare parte din teritoriul imperiului persan, situat la vest de Indus și la sud de Hinducuş.” În ciuda aparențelor, prețul plătit pentru cei 500 de elefanți indieni nu era prea mare, deoarece aceste animale reprezentau principala forță în război. Ei i-au permis lui Seleucos să-l învingă pe Antigonos la Ipsus și să-și salveze imperiul. În acea vreme, cel ce avea o rezervație de elefanți deținea supremația militară. Doar că aceste pachiderme sînt fragile și pretențioase. Le trebuie o anume climă, altminteri pier. Singurul loc ce li s-a potrivit, după ce Seleucos a renunțat la provinciile orientale, a fost Apamea în Siria, pe valea fluviului Oronte. Seleucizii și-au mutat așadar aici rezervația de elefanți. Chiar și după victoria romanelor asupra împăratului seleucid Antiochie cel Mare, senatul roman nu a putut dormi liniștit, atîta timp cît rezervația de elefanți de la

Apamea a rămas neatinsă. În 161 î. Cr., câțiva comisari romani, prezenți în regiune, au izbutit să-i facă inofensivi pe elefanți, poruncind să li se taie tendoanele de la picioarele din spate. Acest act de sabotaj l-a costat viața pe unul dintre comisari. Dar lucrul era făcut. Un an mai târziu, seleucizii au pierdut Media și Babilonia (Cf. *Between Oxus and Jumna*, pp. 9 și 72).

44. DROYSEN, *Op. cit.*, p. 362.

45. *Op. cit.*, p. 363.

46. Folosesc aici relatăriile lui Plutarh și ale lui Arrian (reluete de Droysen), preferîndu-le versiunilor lui Quintus Curtius și Diodor, încărcate cu detalii puțin verosimile.

47. DROYSEN, *Op. cit.*, p. 376.

Partea a doua

BĂRBATUL

48. Acesta este numele sub care a trecut în posteritate marele amiral al lui Alexandru. Dar nu știm dacă este vorba despre numele său de familie sau despre funcția lui, deoarece *nearchos*, în greacă, este alcătuit din *naus*, corabie, și *archos*, conducător. Nearh înseamnă deci „conducătorul navelor“.

49. Ea este astăzi ștearsă de pe hartă și nu a cunoscut soarta prestigioasei sale surori — Alexandria din Delta Nilului. Nu trebuie confundată cu portul Sangala, căruia Nearh i-a dat tot numele lui Alexandru și care astăzi este Karaci, cel mai mare oraș al Pakistanului.

50. JOUGUET, Pierre, *L'Imperialisme macedonien et l'Hellénisation de l'Orient*, pp. 57-58.

51. *Op. cit.*, p. 59.

52. *Idem*.

53. DROYSEN, *Op. cit.*, p. 415.

54. *Idem*.

55. *Op. cit.*, p. 416. BUNBURY, în *History of Ancient Geography*, I, p. 519, crede că anticii au exagerat mult suferințele armatei. Dacă le-am da crezare, ar însemna să nu cunoaștem numărul armatelor din antichitate care s-au pierdut în deșerturi (să ne gândim la sfârșitul tragic al legiunilor romane ale lui Aelius Gallus în nisipurile Arabiei). Dacă armatele egiptene și asiriene au putut evita această soartă, a fost pentru că au urmat itinerarii perfect balizate. Or, Gedrozia n-a fost niciodată un loc de trecere, și istoria n-a păstrat amin-

tirea nici unei alte armate care să o fi traversat. Staționarea la Pura ne arată clar că falanga era la capătul puterilor.

56. Regele l-a felicitat pe amiral pentru inteligența cu care a condus expediția și i-a ordonat s-o continue pînă la gura Eufratului, pentru a aduna cît mai multe informații cu putință privind natura țărmurilor și obiceiurile locuitorilor. În cursul acestei a două părți a călătoriei, un căpitan al lui Nearh, numit Sotelis, a fost silit să se abată de la itinerar din pricina unei furtuni pînă în fundul Golfului Persic unde a întemeiat un oraș — Kuweitul de astăzi. A observat el oare pe pămînt pîlpiirea flăcărilor pe care falanga le mai întîlnise și care nu erau altceva decît emanații de gaze de petrol aprinse? Tot ce e posibil...

57. DROYSEN, *Op.cit.*, p. 424.

58. Această a doua căsătorie nu o anula pe cea anterioară, cu Roxana. Este doar o dovadă, așa cum observă André BONNARD, că „poligamia orientală își făcea loc în moravurile grecilor”. (*Civilisation greque*, III, p. 186.)

59. Credinciosul prieten al lui Alexandru urma să devină, după moartea regelui, suveranul Egiptului și fondatorul dinastiei Ptolemeilor, din care se va naște Cleopatra.

60. Am văzut-o astfel pe fiica unuia din dușmanii cei mai înverșunați ai regelui, Spitamenes, satrapul Sogdiane, la brațul noului său soț Seleucos, cel ce va fi fondatorul dinastiei Seleucizilor și unul din cei mai puternici urmași ai lui Alexandru.

61. DROYSEN, *Op.cit.* pp. 428-429.

62. *Op.cit.*, p. 430.

63. *Idem.*

64. *Op.cit.*, p. 313.

65. *Op.cit.*, p. 314.

66. SOFOCLE, *Ajax*.

67. Cu cîtva timp în urmă, Alexandru îl rugase să compună un discurs elogios despre macedoneni. Se achitase de sarcină cu o artă desăvîrșită. Atunci regele i-a atras atenția că „nu e greu să aduci laude”, dar că mult mai bine și-ar dovedi iscusința dacă le-ar arăta acestorași macedoneni metehnele lor, pentru a-i învăța să devină mai buni. Sofistul a făcut-o pe dată, cu o ironie atît de biciuitoare încît unul dintre cei de față nu s-a putut abține să nu observe: „Olintianul nu ne-a dovedit arta, ci ura sa”. De atunci, Callisthene s-a simțit pierdut. (Cf. DROYSEN, *Op.cit.*, pp. 325-326.)

68. Cf. DROYSEN, *Op.cit.*, pp. 328-329.

69. Cel puțin aceasta este versiunea lui Ptolemeu. După părerea lui Aristobul, el a fost lăsat în închisoare și devorat de păduchi, în timpul campaniei din India.

70. Aici urmăresc, pas cu pas, relatarea acestui eveniment făcută de Droysen, pe baza diferitelor texte antice care conțin descrierea lui. (*Op.cit.*, p. 437.)

71. Se poate obiecta că această ipoteză este absurdă, că Alexandru știa prea bine că nu va merge pînă acolo, că declarația lui urmărea doar să-i intimideze pe macedonenii și că era convins că în acest mod va pune capăt revoltei. Este posibil, dar nu sigur. În situații atît de explozive, este nevoie de foarte puțin ca balanța să se încline într-o parte sau alta. S-ar fi putut ca macedonenii să nu cedeze. Or, una din trăsăturile de caracter cele mai constante ale lui Alexandru era aceea de a merge pînă la capăt atunci cînd acționa. Am constatat-o la Fraa-Proftasia și la Maracanda. Putem presupune că ar fi făcut la fel la Opis.

72. Regele nu a extins această favoare asupra macedonenilor pentru că era vorba despre un obicei oriental, prezent la curtea Ahamenizilor. Cerînd să beneficieze de ea, macedonenii se angajau de bună voie pe calea fuziunii, deoarece solicitau favoarea de a fi tratați pe picior de egalitate cu perșii.

Partea a treia

ZEUL

73. Așa cum a demonstrat foarte bine René Grousset, Alexandru este primul om de stat cu o gîndire *planetară* (cf. DE BOURBON-BUSSET, Jacques, *Alexandre, Génies et Réalités*, p. 236).

74. Democrație, de altfel, contestabilă, pentru că rămînea privilegiul a vreo 20 000 de „cetățeni liberi“ dintr-o populație totală de 400 000 de locuitori (*cifre date de Aristofan*).

75. La Cheroneea elita trupelor grecești federale fusese zdrobită de cavaleria macedoneană. 3 000 de atenieni fuseseră uciși sau făcuți prizonieri.

76. La aceasta fuseseră îndemnate de Isocrate și Demostene. Demostene însă ar fi dorit ca ele să se unească din proprie inițiativă, și nu din voința unui monarh străin. În ceea ce-l privește pe Isocrate, acesta părea să accepte hegemonia macedoneană, dacă luăm în seamă cele spuse de el în *Scrisoare către Filip*.

77. LACARRIÈRE, Jacques, *Le Roman d'Alexandre d'après le pseudo-Callisthène*, Paris, 1962, p. 296.

78. *Op.cit.* pp. 272-273.

79. Cyrus II cel Mare (558 — aprox. 528 î. Cr.) a fost fondatorul imperiului persan. L-a răsturnat pe regele mezilor, Astiage; învingătorul lui Cresus, regele Lidiei, a cucerit Babilonul și a devenit stăpînul întregii Asii occidentale. Imperiul său a durat pînă la cucerirea lui de către Alexandru.

80. George RADET, în foarte frumoasa sa carte despre Alexandru, are dreptate cînd acordă o mare importanță vizitei făcute de biruitoarea lui Darius la mormîntul lui Cyrus.

81. Această formulare deosebită este a lui DROYSEN.

82. Tocmai o afirmase în fața veteranilor răzvrătiți.

83. Deoarece farul lui Alexandru era patrat la bază și cilindric spre vîrf, se pare că minaretele din Occident au luat drept model partea de jos, iar minaretele orientale partea de sus.

84. La drept vorbind, Museion-ul nu a folosit deloc la fuziunea civilizațiilor: el a asigurat preponderența geniului elen; căci operele strînse în bibliotecă și profesorii care predau aici erau de origine greacă în proporție de 99 la sută. Găsim foarte puțini egipteni sau asirieni. Această „deviere“, în cazul în care a fost voită, ar putea fi explicată prin influența Ptolemenilor.

85. Ni se va spune că Aristotel întemeiasse deja liceul de la Atena și că Platon predase sub porticurile academiei. Dar învățămîntul conceput la Alexandria era de altă natură. La Atena, un filozof atrăgea cîțiva discipoli, cărora le transmitea doctrina sa, pe cînd Museionul se ocupa de propagarea *științei*, sub forma ei cea mai generală, și nu de însușirea de către elevi a cutărui sau cutărui sistem filozofic.

86. Antoniu a donat biblioteca din Pergam pentru a înlocui volumele distruse.

87. Unii istorici estimează că declinul lor a început în 969, atunci cînd califii tulunizi au mutat capitala Egiptului de la Alexandria la Cairo.

88. BONNARD, André, *Op.cit.*, p. 215.

89. Cf. DROYSEN, *Op.cit.*, p. 472.

90. Dinocrate din Rodos era arhitectul care făcuse planurile orașului Alexandria.

91. Cf. DROYSEN, *Op.cit.*, p. 474.

92. După înfrîngerea de la Salamina, Xerxe dorise să-și verse furia pe Marduk, distrugînd zighuratul care-i era dedicat. Construcția era atît de mare, încît n-a izbutit. Dar a degradat-o suficient ca urmele să fie vizibile. Este posibil ca preoții să fi vrut s-o păstreze ca atare pentru a le reaminti persilor că grecii erau dușmanii lor. Un motiv în plus pentru ca Alexandru să dorească să-l reconstruiască.

93. Nu vorbise el despre acest proiect în fața generalilor săi pe malurile Hyfazului? Ca unui nou Dionisos, i se putea deci atribui intenția „de a-și întinde imperiul pînă la Coloanele lui Hercule“, celălalt zeu pe care-l considera unul dintre strămoșii săi. Este cu siguranță motivul pentru care oaspeții de la banchetul de la Maracanda îi evocaseră numele. Quintus Curtius rezumă astfel planurile atribuite lui Alexandru: „În ceea ce-l privea, îmbrățișînd infinitul intențiilor sale, se hotărîse, de îndată ce regiunea maritimă a Orientului se va supune legilor sale, să meargă în Siria, să se imbarce pentru Africa și să înceapă războiul cu Cartagina. De acolo, traversînd pămînturile pustii ale Numidiei, să-și îndrepte pașii spre Gades, unde faima situa Coloanele lui Hercule, să ajungă în țările spaniole, pe care grecii le numesc după fluviul Iber, Iberia, să treacă apoi Alpii și să meargă de-a lungul coastei italiene, de unde nu mai avea de făcut decît un pas ca să se întoarcă în Epir.“ Deobicei, cei ce atribuie anumite acțiuni cuiva se bazează pe reputația acestuia; dar în acest caz se exagera. E adevărat că falsul-Callisthene și cronicarii Evului Mediu i-au atribuit și mai multe intenții, pentru că îl vor înfățișa „luptînd cu balaurii și cu oamenii înaripați descoperind apa Nemuririi, ajungînd la capătul Pămîntului și la porțile Paradisului, pe scurt, cucerinî întregul Univers vizibil și invizibil.“ Cf. *La geste ou histoire du noble roy Alixandre, roy de Macédoine*, Venise 1699. Retipărită la Atena în 1935, prin grija lui Alexandru Pallis.

94. Așa cum a considerat îndeosebi Droysen, dînd crezare lui Arrian. Dar trebuie să preferăm teza lui Wilcken, reluată de Joseph GREGOR în *Alexander der Grosse*, p. 413, bazată pe descrierea lăsată de Diodor.

95. DROYSEN, *Op.cit.*, p. 488.

Partea a patra VISUL DEPĂȘIT

96. În optica antichilor, populațiile rămase în afara imperiului valorau prea puțin în comparație cu cele care făceau parte din el.

97. Trei alți căpitani, Arhias, Androstene și Hieron, urmau să exploreze coasta meridională a Golfului Persic, de la Kuweit pînă la Mascat (Maceta), trecînd prin Bahrein.

98. Aici se aflau Pithon, Atalus, Demofon, Peucestas, Cleomenes și Mendias.

99. JOUGUET, Pierre, *L'Impérialisme macédonien et l'Hellénisation de l'Orient*, p. 140.

100. *Op.cit.*, p. 140.

101. Spre deosebire de infanterie, aproape exclusiv greacă, cavaleria, cu un mare procent de elemente orientale, voia să se supună fiului Roxanei.

102. Soarta nefericitului Alexandru Aegos este prea emoționantă ca să n-o povestim aici. Conducut mai întâi în Macedonia, împreună cu Roxana, pentru a fi pus sub protecția bunicii sale Olimpia, a fost prins de Casandru și ținut prizonier în Amfipolis timp îndelungat. După asasinarea lui Arhideu de către Olimpia, după condamnarea la moarte a acesteia de către adunarea macedonenilor și după declinul puterii lui Casandru, destinul său părea că va lua o întorsătură mai puțin dureroasă. Legitimitatea lui nu putea fi contestată și unitatea imperiului exista, de fapt, în numele lui. Dar chiar această situație îl expunea la noi primejdii. Prea tânăr pentru a-și exercita autoritatea, el constituia totuși o miză prea importantă ca să nu atragă asupra-i ura succesorilor lui Alexandru. După ce Antigonos l-a învins pe Casandru, s-a stipulat că acesta din urmă nu va rămâne „strategul Europei” decât pînă la majoratul lui Alexandru Aegos. Asta însemna de fapt condamnarea tânărului rege. El a fost asasinat împreună cu mama sa Roxana poate la sfîrșitul anului 311, poate în anii 310-309. Astfel a pierit, la vîrsta de 12 ani, fiul Stăpînului lumii. Numele lui a fost repede dat uitării.

103. Dar Paflagonia și Cappadocia trebuiau recucerite. Iată lista satrapiilor și satrapilor care le guvernau, așa cum apare ea în mărturiile lui Hieronim din Carda, ale lui Diodor, Arrian și Dikxipos: *Egipt* — Ptolemeu; *Siria* — Laomedon; *Cilicia* — Filotas; *Media* — Python; *Media Mică* — Atropates; *Paflagonia și Cappadocia* — Eumen; *Pamfilia, Licia, Marea Frigie Helespontică* — Leonatos; *Tracia* — Lizimah; *India I* — Porus; *India II* — Taxiles; *India III* — Python; *Paraponisada* — Oxyartes; *Arahosia și Gedrozia* — Sibitrios; *Aria și Drangiana* — Stasanor; *Bactriana și Sogdiana* — Filip; *Partia și Hircania* — Fratafemes; *Persia* — Peucestas; *Carmania* — Tlepolem; *Susiana* — Koinos; *Babilonia* — Arhon; *Mesopotamia* — Arcesilas.

104. După bătălia de la Ipsus, din anul 301, cînd elefanții lui Seleucos au zdrobit călăreții lui Antigonos (vezi nota 43). Nu cunoaștem exact locul, dar știm că a fost una dintre cele mai îngrozitoare bătălii ale secolului. Înving de forțele coalizate ale lui Seleucos și ale lui Lisimah, Antigonos s-a sinucis la sfîrșitul bătăliei, ducînd cu el visul unui imperiu unificat.

105. Radicală, nu pentru că era distrugătoare, ci pentru că, aducînd cu ea o nouă limbă, o nouă religie și un nou stil de viață, juca un rol dizolvant în ceea ce privește civilizațiile anterioare.

106. În anul 183, un rege grec al Bactrianei, Demetrius, a profitat de ocazia oferită de prăbușirea imperiului indian al dinastiei Mauria pentru a merge mai departe decît Alexandru. Trecînd peste Hinducuş, el a cucerit ceea ce constituie astăzi Afganistanul meridional și Punjabul. Datorită lui, administrația greacă a durat încă un secol în Bactriana și două secole la sud de Hinducuş. Minunatele monede de aur cu efigia principilor din această regiune sînt o dovadă. *Civilizația greacă* însă a supraviețuit *administrației* elene, deoarece cușanii, al căror imperiu urma să fie mai întins și mai durabil decît imperiul greco-bactrian, s-au proclamat — ceea ce și erau de fapt — filogleni. Cu toate că adoptaseră limba locală iraniană, bactriana, ca limbă oficială a imperiului lor, kușanii au continuat să scrie cu litere grecești. Este un fapt atestat de descoperirea recentă a unor inscripții bactriene cu litere grecești în templul Focului al împăratului Kușan Kaniška, la Surch-Kotal, pe drumul ce duce la Bactra, cînd treci prin trecătorile centrale din Hinducuş. „Influențele artei grecești au putut pătrunde în Gandhara din Kușân pe două căi, scrie Arnold I. Toynbee. Una, venind din Bactriana, a traversat Hinducuşul; cealaltă, venind din Egipt, a traversat Oceanul Indian. În epoca în care s-a înființat imperiul kușân, adică în secolul I d. Cr., navigatorii greci, străbătînd Oceanul Indian pornind din porturi situate pe coasta egipteană a Mării Roșii, învățaseră să folosească musonii pentru a ajunge direct în Delta Indusului, fără să mai meargă de-a lungul coastelor Arabiei și Belucistanului. Această importantă scurtare a duratei călătoriei a stimulat schimburile între văile Indusului și Nilului. În așa fel încît în regatul kușan din Gandhara influența greacă provenită din Bactriana (peste Hinducuş) ar fi putut fi foarte bine întărită de influența Alexandriei (prin valea Indusului).“ (*Between Uxus and Jumna*, p. 8.)

Anexe

LUMINA ALEXANDRIEI

107. Sau cel puțin coasta egipteană, căci s-ar părea că n-a mers pînă la Teba și Memfis, capitala la acea epocă.

108. Alexandria din Egipt era prima din cele 16 „Alexandrii“ pe care urma să le întemeieze.

109. PLUTARH *Viața lui Alexandru*, XLVIII-L.

110. Pentru a descrie acest plan al Alexandriei, care era neîndoios foarte original, Plutarh îl compară cu o hlamidă macedoneană, adică o bucată de stofă dreptunghiulară avînd trei laturi drepte și a patra rotunjită la colțuri. Această manta scurtă făcea parte din costumele naționale din Macedonia. Era veșmîntul călăreților, călătorilor, vînătorilor și războinicilor, pe scurt, al tuturor celor care nu trebuiau să fie stînjiți de mantale prea lungi sau incomode. La Atena, tinerii purtau hlamida cînd deveneau efebi, în așa fel încît expresia „a purta hlamida” însemna „a deveni efeb”. Pe friza ce reprezintă procesiunea Panateneelor de pe Partenon, tinerii ce galopează în urma cortegiului sau cei ce se pregătesc să încalce poartă hlamida. Vasele grecești ne-au familiarizat cu această îmbrăcăminte. Hlamida acoperea trunchiul și brațele; uneori, după ce o prindeau în jurul gîtului cu o agrafă care unea colțurile superioare, acoperea doar umerii și era lăsată să cadă pe spate pînă la încheietura genunchiului, brațele rămînînd libere; alteori, această agrafă era plasată pe umărul drept și mantia, deschisă astfel pe acea parte, lăsa liber doar un singur braț, învelind în schimb toată partea stîngă; în general, agrafa fiind prinsă la baza gîtului, cele două poale ale mantiei erau aruncate peste umăr, astfel că latura mare, rotunjită forma două vîrfuri sau „aripi tesaliene”, care cădeau în unghi drept la dreapta și la stînga.

Este absolut necesar să ne imaginăm corect acest veșmînt pentru a înțelege cum arăta desenul ce prefigura planul Alexandriei. (BERNARD, André, *Alexandrie la grande*, Paris, 1966, pp. 51-52).

111. Lacul Mareotis.

112. Nilul.

113. BERNARD, André, *Op.cit.*, p. 57.

114. MARTIN, Roland, *L'Urbanisme dans l'Antiquité*, Paris, 1956, p. 106.

115. Se va regăsi mai tîrziu, dar cu un aspect mult mai puțin strălucitor, la Timgad, oraș construit de Traian în secolul I d.Cr. pentru a servi drept garnizoană legiunilor romane. (Cf. MENEN, Aubrey, *Cities in the Sand.*, pp. 173 și urm.)

116. BERNARD, André, *Op.cit.*, p. 57.

117. *Op.cit.*, p. 58.

118. MARTIN, Roland, *Op.cit.*, p. 118.

119. Care însă nu este nici ea prea evoluată în Egipt. (Vezi BENOIST-MÉCHIN, *L'homme et ses jardins*, pp. 15-16.) În această epocă istorică, marea artă a grădinilor venea din Asiria și Persia, de la Suza și Babilon.

- 120. BERNARD, André, *Op.cit.*, p. 59.
- 121. *Op.cit.*, pp. 12 și 13.
- 122. PAUSANIAS, I. 6,3. Astăzi Edessa.
- 123. DIODOR, XVIII, 26, 27, 28.
- 124. ZENOBIUS, III, 94; PAUSANIAS, I, 7.
- 125. JOSEPHE, Flavius, *Contra Apion*, II, 57.
- 126. Neîndoielnic, în timpul șederii lui la Alexandria în anul 30 î.Cr., în momentul morții lui Antoniu și a Cleopatrei.
- 127. SUETONIU, *Augustus*, 18. CASSIUS, Dio, 51, 16.
- 128. HERODIAN, IV, 8, 9.
- 129. Era timpul în care escadra franceză a amiralului Godfroy era blocată în portul Alexandriei de forțele navale britanice ale amiralului Cunningham.
- 130. DURREL, Lawrance, *Le quatuor d'Alexandrie* (1942).

INDICI

INDICE DE PERSOANE

A

- Agamemnon 26 și urm.
Ahemenizi 11, 14, 19, 44, 51, 69,
104, 128 și urm., 136.
Ahile 128, 164.
Ahriman 38.
Alexandru Aegos 157.
Allat 137.
Amastris 101.
Amenofis IV 169.
Ammon, Ammon-Ra 59, 89 și urm.,
127, 129, 137, 144.
Amru 135.
Anaxagora 32.
Anticles 112.
Antigona 87.
Antigonos 149, 157.
Antipater 112, 156.
Antistene 126.
Antoniu, Marc 135, 163.
Anytis 140.
Apalicos din Teos 134.
Apama 101.
Apolo 15, 28, 128, 137.
Apolonios din Pergam 134.
Apolonios din Rodos 134.
Apolonios din Tiana 135.
Arabi 158.
Arabiți 97.
Arahosieni 118.
Arhias din Pella 96 și urm.
Arhideu 156 și urm.
Arhimede 31, 134 și urm.
Arhon 157.
Ariobarzanes 43.
Aristarh 32.
Aristarh din Samos 134.
Aristarh din Samotrace 134.
Aristeu 170.
Aristobul 129.
Aristofan din Bizanț 134.
Aristotel 20, 32, 45, 126, 133, 135,
166.
Arrian 43, 48, 53, 89, 93, 170.
Arsacizi 158.
Arsanes 43.
Arseu 112.
Arsinoe Filadelful 164.
Artabazos 43, 60, 101.
Artabelos 14, 114.
Artacama 101.
Artaxerxe IV 46, 48.
Artonis 101.
Asclepiodor 112.
Asiatici 18, 44, 61, 67, 70, 101, 112
și urm., 116, 122, 129, 136, 149,
155, 166.
Asirieni 134.
Assurbanipal 134.
Astapastes 98.
Astarte 137.
Athena 28 și urm., 86.
Atheneus 170.
Atreu 27.
Atropates 12, 101, 141, 157.
Attalus 132.

Attis 137.
August 171.
Aurelian 135, 171.
Autofradates 12, 43, 60.

B

Baal 137.
Babilonieni 134.
Bactrieni 48, 61, 67, 114.
Baghistanes 14.
Bariaxes 98.
Barsaentes 12, și urm.
Barzanes 46 și urm.
Bernard, André 167.
Berosius 134.
Bessus 12, 14, 42 și urm., 46 și
urm., 50, 64, 92, 109.
Bonaparte 7, 163.
Brahma 137.
Bucefal 15, 76.
Buda 87.

C

Calhas 27.
Calimah 134.
Callines 121.
Callisthene 110 și urm., 113, 170.
Caracala 171.
Carsis 112.
Casandru 156.
Cassius, Dio 171.
Catanes 46, 48, 51.
Çâkyamuni 137.
Cei zece mii 18, 39, 72.
Celți 143.
Cezar 7, 135, 163.
Ciprioți 89.
Cirrus 18, 39, 42, 47, 50 și urm., 57,
98, 128 și urm.
Cleopatra VII 7, 135, 163, 171.
Clitemnestra 28.
Cofenes 43, 114.
Crateros 53 și urm., 65, 71, 90, 92,
98, 101, 104, 149, 116.
Cybele 137.

D

Dacrieni 48.
Darius I 50, 68.
Darius II 16.
Darius III 11 și urm., 14 și urm., 20,
42, 48 și urm., 59, 62, 64, 73,
76, 85, 88, 92, 98, 101, 104, 106,
109, 122, 129, 143, 163, 165.
Datafernes 46, 48 și urm.
Dedal 31.
Demades 139 și urm.
Demeter 137.
Demetrios din Falera 133 și urm., 166.
Democrit 30, 32, 135.
Demostene 109, 139.
Diadohi 163.
Dinocrate din Rodos 142, 166 și
urm., 169, 172.
Dioclețian 171.
Diodor 144, 171.
Diogene 135.
Dionisos 45, 56, 90, 102, 118, 140,
152.
Dioscoride 135.
Dioscuri 107.
Diotimus 131.
Drangieni 118.
Droysen 72, 76, 81, 100.
Drypetis 101.
Dusares 137.

E

Egipteni 89, 169.
Egist 27 și urm.
Eleni 17 și urm., 22, 31 și urm., 40,
61, 67, 86, 91, 102, 109, 113,
117, 120, 131.
Empedocle 125.
Epicur 135.
Epimenes 112.
Eratostene 134.
Erinii 28 și urm., 40.
Eshil 16, 25 și urm., 110, 164.
Euclide 32, 134 și urm.
Eumene II 132.

Eumene din Carda 71, 101, 142, 156
și urm.
Eumenide 29.
Euriloh 112.
Euripide 17, 158.

F

Farasmanes 68.
Fenicieni 89, 94.
Filetas din Cos 134.
Filip al Macedoniei 15, 19, 40, 82,
85, 105, 108 și urm., 117, 127 și
urm., 131, 139 și urm., 167 și
urm., 171.
Filon din Alexandria 170.
Filotas 106, 112, 115.
Fratafernes 12, 43, 60.
Frederic II 7, 163.

G

Galien 135.
Ganymede 135.
Gaznevizi 70.
Gedrozieni 96.
Greci 14 și urm., 17 și urm., 21, 24,
29, 31 și urm., 36 și urm., 40 și
urm., 61 și urm., 67, 70, 73, 75,
86 și urm., 89 și urm., 98, 104,
106, 108 și urm., 112, 125, 127,
131, 137, 139, 150, 164.

H

Haddad 137.
Hades 86.
Hadrian 170.
Hammurabi 21.
Haricles 112.
Haristogiton 112.
Harmodios 112.
Haustanes 51.
Hecateu din Milét 68, 164.
Hefestion 71, 74, 82, 90, 101 și urm.,
104, 110, 114, 141 și urm., 144
și urm., 149 și urm., 156.
Heracles (Hercule) 108, 128, 172.
Heraclit 135, 164.

Hermolaos 111 și urm., 115.
Herodian 171.
Herodot 22 și urm., 56, 68, 70, 164.
Herofil din Calcedonia 134.
Hesiod 170.
Hiparh 134 și urm.
Hipocrate 135.
Hipodamos din Milet 166.
Hircanieni 12, 118.
Histanes 114.
Histape 114.
Homer 164 și urm., 170.
Horasmieni 50, 68, 118.
Horienes 51.
Horus 137.
Hydarnes 114.
Hydraces 96.

I

Iamblicos 163.
Iberi 143.
Iehova 36, 137.
Ifigenia 27 și urm.
Iliri 39, 117.
Indieni 12, 75, 77 și urm., 94 și
urm., 101.
Indra 137.
Iqbal 137.
Isis 137, 170.
Isocrate 17 și urm., 40, 42, 63, 104.
Istar 21 și urm., 35.
Iulian 7, 163, 170.

J

Jouguet, Pierre 92, 155.

K

Kleitios 54 și urm., 107 și urm., 112
și urm., 115.
Koinos 71, 79 și urm., 149.
Kușani 70.

L

Laomedon 157.
Lawrence 7 și urm., 163.

Libieni 143.
Lisimah 71, 111.
Lyautey 7.

M

Macedonii 21, 23, 31, 37, 40, 43 și urm., 47 și urm., 51 și urm., 55, 61 și urm., 66 și urm., 70, 73 și urm., 78, 81, 88, 97 și urm., 101, 103 și urm., 108 și urm., 112 și urm., 114 și urm., 119 și urm., 131, 136, 139, 141, 145 și urm., 149, 154 și urm., 165.
Malik-el-Kamil 163.
Maneton 134.
Marduk 22, 37, 137, 143.
Martin, Roland 166, 168 și urm.
Masageți 12, 50, 61.
Meleagru 156.
Mezi 23, 64, 67, 101, 113 și urm., 137, 140.
Mithra 137.
Moeris 90 și urm.
Moise 137.
Mongoli 158.
Montesquieu 43.
Musulmani 91.
Muze 133, 137.

N

Nabarzanes 12 și urm.
Nabateeni 137.
Nearh 89, 92 și urm., 97, 101 și urm., 149, 151, 153.
Neiloxenes 46.
Nemuritori 11, 19, 25, 37, 62, 140, 144.
Nicanor 106.

O

Oceanide 46.
Octavian 163.
Olimpia 39, 59, 79, 82, 128, 137, 158, 164, 171.

Oreste 28 și urm.
Orientali 31 și urm., 36, 39, 62 și urm., 98, 104, 131, 139.
Oriți 96 și urm.
Ormuz 38.
Orxines 98.
Osiris 87, 137.
Oxathres 50, 101.
Oxyartes 46, 48, 51, 65 și urm.

P

Paktuni 70.
Paraponisieni 61.
Parmenion 105 și urm., 109, 113, 115.
Parți 114, 118.
Pauravi 73 și urm.
Perdiccas 71 și urm., 101, 142, 149, 154, 156, 171.
Perși 15 și urm., 18 și urm., 37 și urm., 54, 62, 64, 70, 98, 103 și urm., 106, 113, 117, 120 și urm., 127, 129, 131, 137, 146, 150, 165 și urm.
Pitagora 135.
Platon 126, 130, 135, 170.
Plotin 135, 163.
Plutarh 20, 41, 48, 100, 120, 128, 131, 153, 164 și urm.
Polibiu 48, 139.
Pompei 163.
Poravi 89.
Porfiriu 135, 163.
Porus 69, 73 și urm., 76 și urm., 89.
Poseidipos 164.
Poseidon 137.
Proclos 135.
Proexes 46.
Prometeu 25 și urm., 46.
Psammon 127 și urm.
Ptolemeu I Soter (Ptolemeu Lagidul) 49, 55 și urm., 64, 71, 101, 112, 133, 142, 149, 155 și urm., 158 și urm., 169, 171 și urm.
Ptolemeu II Filadelful 133.
Ptolemeu III Evergetul 133.

Ptolemeu IV Filopator 171.

Ptolemeu XI 171.

Ptolemeu XIII Aulețul 170.

Python 157.

Q

Quintus Curtius 48, 64.

R

Ramses II 134.

Rodien Mentor 101.

Romani 58, 158.

Roxana 64, 66 și urm., 100, 114,
136, 141, 156 și urm.

S

Saci 12, 50.

Saki 70.

Satibarzan 12.

Sciți 12, 51, 65, 68, 143.

Scylax din Carianda 68, 164.

Seleucizi 157 și urm.

Seleucos 101, 149, 154, 156.

Semiramida 22, 140.

Senaherib 34.

Serapis 137, 152, 154.

Sfântul Ioannes Chrysostomos/ Ioan
Gură de Aur 170 și urm.

Sibila 15.

Sisicotos 69.

Siva 137.

Sofocle 110, 170.

Sogdieni 48 și urm., 61, 114.

Sostrate 112, 135, 166.

Sostrate din Cnida 134.

Spitamenes 46, 48 și urm., 54, 57,
65, 101.

Statyra 101.

Strabon 93, 171.

Suetoniu 171.

Sumerieni 36, 151.

T

Tamerlan 55.

Tasius 170.

Taxiles 69, 71 și urm.

Tătari 158.

Temistocle 16.

Teocrit 112, 134.

Teodosiu 135.

Thais 20.

Timurizi 70.

Titani 25, 86.

Toynbee, J. Arnold 56 și urm., 70.

Traci 117.

Tucidide 126, 170.

Tyeste 27.

U

Ulise 31.

Uxi 118.

V

Vitruviu 167.

X

Xerxe 15 și urm., 39 și urm., 104,
143.

Z

Zenodot 134.

Zenon 135.

Zenovia 135.

Zeus 25 și urm., 89 și urm., 102,
128, 136, 139, 144.

Zoroastru 11, 38, 58 și urm., 87, 137.

INDICE GEOGRAFIC

A

Acesines 72, 76 și urm., 89 și urm., 118.
 Acropole 131.
 Aegae (Edessa) 171.
 Afganistan 57, 69.
 Africa 57.
 Agra 70.
 Agrigentum 144.
 Ahaia 23.
 Alep 57.
 Alexandria arabiților 91.
 Alexandria de pe Acesines 90, 141.
 Alexandria din Arahosia 92, 98.
 Alexandria din Caucaz 46, 70.
 Alexandria din Delta Indusului 90 și urm.
 Alexandria din Egipt 7, 40, 61, 129, 132, 134, 136, 155, 163 și urm., pînă la sfîrșit.
 Alexandria din Tanaïs 53.
 Alexandria Eshate 56, 61.
 Alexandria sogdienilor 90.
 Amer 36.
 Amu-Daria 158.
 Anamis 96 și urm.
 Anatolia 57.
 Aornos 65.
 Apadana 19 și urm.
 Arabia 7, 144, 151.
 Arahosia 12, 92.
 Arbeles 11, 19, 31, 37, 59, 75, 105.
 Arbios 97.
 Areia 12 și urm., 70, 91, 114.
 Argos 17, 27, 139.
 Artacona 43.
 Asia 12 și urm., 16 și urm., 23, 31, 39, 41, 57, 59, 61, 67, 73, 76 și urm., 80, 85, 87, 92, 100 și urm., 103, 105, 108, 116, 121, 127 și urm., 130 și urm., 136, 139, 156, 159, 164, 169 și urm.

Asia Centrală 11, 51, 57, 70, 88.
 Asia Mică 11, 18, 20, 103, 117, 126, 130, 137, 157.
 Asiria 22, 137.
 Assur 34.
 Atena 16 și urm., 19 și urm., 28, 61, 68, 87, 104, 117, 126 și urm., 129, 132, 139 și urm., 167 și urm.
 Atica 15, 40, 126 și urm., 130 și urm.

B

Babilon 11 și urm., 21, 23, 35 și urm., 43, 56 și urm., 59, 103, 117, 125, 131, 137, 140, 142 și urm., 151 și urm., 155 și urm., 165, 169 și urm.
 Babilonia 39, 86, 151, 157.
 Bactra (Balkh) 43, 47, 50, 56 și urm., 61, 64, 67, 70, 110, 117, 129, 131.
 Bactriana 12 și urm., 22, 42, 46 și urm., 51, 56, 59, 69, 77, 98, 114, 130, 151, 157, 170.
 Bagdad 135.
 Bahmian 47.
 Begram 159.
 Belucistan 93.
 Bizanț 108, 172.
 Bolan 92.
 Bologna 135.
 Bosfor 16.
 Brutium 144.
 Bucefalia (Mong) 76.

C

Cairo 135.
 Calcedonia 167.
 Canope 164.
 Cappadocia 157.
 Caramania 98.
 Cartagina 143.
 Cașmir 72, 76 și urm.
 Caucaz 25, 46, 118, 173.

Cheroneea 19, 108, 127.
 Chicago 58.
 Cilicia 156.
 Cirene 117.
 Ciropolis 31, 52, 54 și urm.
 Cocala 97.
 Cofenes 71.
 Coloanele lui Hercule 78, 144.
 Cordoba 135.
 Corint 17, 61, 68, 139.
 Cornul Africii 173.

D

Dakar 134.
 Damasc 135.
 Delfi 15, 144.
 Delhi 70.
 Delta Indusului 90.
 Demavend 45.
 Djellâlabad 71.
 Drangiana 12, 46, 92, 106.
 Drapsaca (Anderab) 47.
 Duab 72.

E

Ecbatana 12, 23, 34, 64, 106 și urm.,
 131, 140, 142.
 Efes 20, 40, 129.
 Egipt 7, 11, 19, 49, 59, 86, 92, 117,
 130, 137, 156 și urm., 163 și
 urm., 168 și urm.
 Elada 16, 18, 20, 125 și urm., 130,
 144.
 Epidaur 144.
 Epir 65.
 Erehteion 16, 20.
 Etiopia 143.
 Eufrat 21, 35, 105, 146, 151, 155.
 Eulaios 102.
 Eunoste 169.
 Europa 18, 41, 57, 70, 100 și urm.,
 139, 156, 159, 170.
 Extremul Orient 57.

F

Faros 134, 164 și urm.
 Farsalos 163.

Faselis 20.
 Fazilpur 90.
 Fenicia 11, 137.
 Fez 135.
 Fraa-Proftazia 106 și urm.

G

Galia 163.
 Gandhara 159.
 Gaza 52.
 Gedrozia 93, 95, 118, 143, 153.
 Ghasni 46.
 Giseh 169.
 Golful Persic 78, 92, 102 și urm., 151.
 Granicos 11, 19, 31, 59, 108, 112,
 114, 117.
 Grecia 15 și urm., 40, 61, 63, 67,
 70, 79, 92, 95, 101, 109 și urm.,
 127, 138, 151, 156 și urm., 166.
 Gulagghird 96.
 Guraioș 72.

H

Halicarnas 31, 53.
 Hecatompile 7, 11, 13, 20, 42, 48,
 50, 163.
 Helespont 15, 19, 60, 80, 117, 125,
 127.
 Helicon 137.
 Helmand 158.
 Herât 43.
 Hinducuș 46, 69.
 Hircania 12 și urm., 43, 92, 151.
 Hormuz 92, 96.
 Hydaspe 69, 73 și urm., 79, 89, 118.
 Hyfaz 78, 81 și urm., 85 și urm., 89
 și urm., 94, 98, 115, 118, 131.

I

Iaxartes 44, 50 și urm., 54 și urm.,
 65, 68, 92, 118, 130, 158.
 Ierusalim 36, 137.
 Ilion (Troia) 80, 104.
 India 68 și urm., 72, 76, 79, 95, 117,
 134, 137, 143.

Indus 55, 69, 71 și urm., 76, 90 și urm., 118 și urm., 137, 150, 159.
 Indusul Superior 72.
 Ionia 11, 101, 166, 168.
 Irak 56 și urm.
 Iran 45, 56.
 Issos 11, 14, 19, 31, 43 și urm., 59, 85, 122, 164, 168.
 Istanbul 85.
 Italia 143.

K

Kabul 46, 57, 158.
 Kairuan 135.
 Kandahar 43.
 Kanthar 35.
 Kapişa-Kaniş 46, 57.
 Kaybar 47, 69.
 Khavak 69.
 Khorassan 19, 55 și urm.
 Kom el-Dick 172.
 Kuh-I-Dama 45.
 Kuşân 58.
 Kut el-Amara 151.

L

Libia 78 și urm.
 Lidia 39.
 Los Angeles 58.
 Lucania 144.

M

Macedonia 15, 19, 44, 61 și urm., 73, 76, 79 și urm., 91, 99, 114, 125, 138, 155 și urm., 167, 171.
 Magnezia 167.
 Maracanda (Samarkand) 51 și urm., 54 și urm., 65, 107.
 Maraton 166.
 Marea Arabiei 92.
 Marea Aral 55.
 Marea Caspică 55, 68, 103, 118.
 Marea Egee 90.
 Marea Ionică 90.
 Marea Mediterană 17, 44, 61, 103, 159, 167, 172.
 Marea Roșie 92, 151.

Mareotis 167, 169.
 Margiana 43.
 Maroc 173.
 Mazar-I-Sharif 58.
 Meander 167.
 Media 12, 23, 39, 46, 106, 140 și urm.
 Media Mare 157.
 Media Mică (Atropatena) 157.
 Memfis 169.
 Mesenia 152.
 Mesopotamia 13, 33, 35 și urm., 39, 143, 146.
 Micala 16.
 Micene 27 și urm.
 Milet 20, 166 și urm.
 Moesia 39.
 Montpellier 135.
 Mosarna 96.
 Mula 92.
 Muntele Athos 167.
 Muntele Sinai 137.

N

Naucratis 20.
 Nautaca 47 și urm.
 Neapole 135.
 Niceea (Djalalpur) 76, 89.
 Nil 130, 158, 165.
 Nikala 70 și urm.
 Ninive 34, 169.
 Nişapur 135.
 Nyssa 45.

O

Oceanul Indian 69, 90, 92.
 Oceanul Înghețat de Nord 56.
 Olimp 25, 80, 136, 139.
 Olimpia 132, 144.
 Olint 167.
 Opis 102 și urm., 113, 115, 120, 122, 131, 139 și urm.
 Oronte 137, 140.
 Oxford 135.
 Oxiana 70.
 Oxirinhos 170.
 Oxus 45 și urm., 48, 50 și urm., 118.

P

Paflagonia 157.
 Pakistan 69 și urm.
 Paktunia 70.
 Pallacopas 151.
 Pamir 51.
 Pangalon 117.
 Panikabad 90.
 Paraponisada 12, 45 și urm., 51, 59, 69, 72.
 Paretacena 39, 46.
 Paris 135, 172.
 Parnas 137.
 Partia 12, 43, 46.
 Pasargades 12, 92, 98 și urm., 128, 169.
 Pattala 90 și urm.
 Pella 128.
 Pelopones 23, 117, 127.
 Peninsula Arabică 151, 153.
 Pergam 20, 86, 132.
 Persepolis 12, 19, 23, 40, 54, 64, 92, 98, 104.
 Persia 16 și urm., 22, 77, 98 și urm., 117, 119, 136.
 Peșavar 159.
 Pireu 166 și urm.
 Plateea 15 și urm., 105, 166.
 Pompei 85.
 Poravia 76.
 Porțile caspiene 11, 13, 39, 44, 88, 165.
 Priene 167.
 Punjab 69, 73, 138.
 Pura 92, 95 și urm.

R

Raghae 13.
 Ramballa 92.
 Roma 172.

S

Salamanca 135.
 Salamina 16 și urm., 105, 166.
 Salerno 135.
 Salsabil 35.
 Samos 132.
 Samotrace 128.

Saqqarah 169.
 Sardes 40.
 Sicilla 126.
 Sippar 34.
 Siracusa 31, 144.
 Siria 11, 16, 57, 117, 130, 157.
 Siwah 89.
 Soasp 72.
 Sogd 65.
 Sogdiana 46, 50 și urm., 57, 65 și urm., 69, 92.
 Sparta 17, 139, 140.
 Stepa kirghiză 55.
 Stimon 150.
 Suastos 72.
 Suza 12, 23, 99, 102, 113, 122, 131, 169.

T

Tadjikistan 69.
 Tanais 48.
 Tapuria 12, 43.
 Taxila 72 și urm., 159.
 Teba 17, 19, 61, 117, 127, 129, 139.
 Tel el-Amarna 169.
 Termopile 15.
 Tesalia 15, 45, 117, 156.
 Tespis 15.
 Thara 13.
 Tian-Șan 51.
 Tigru 21, 35, 45, 102, 119, 146, 151.
 Tomeros 97.
 Tracia 15.
 Transoxiana 12, 54.
 Troia 26.
 Tyr 31, 40, 53.

U

Uzbekistan 69.

V

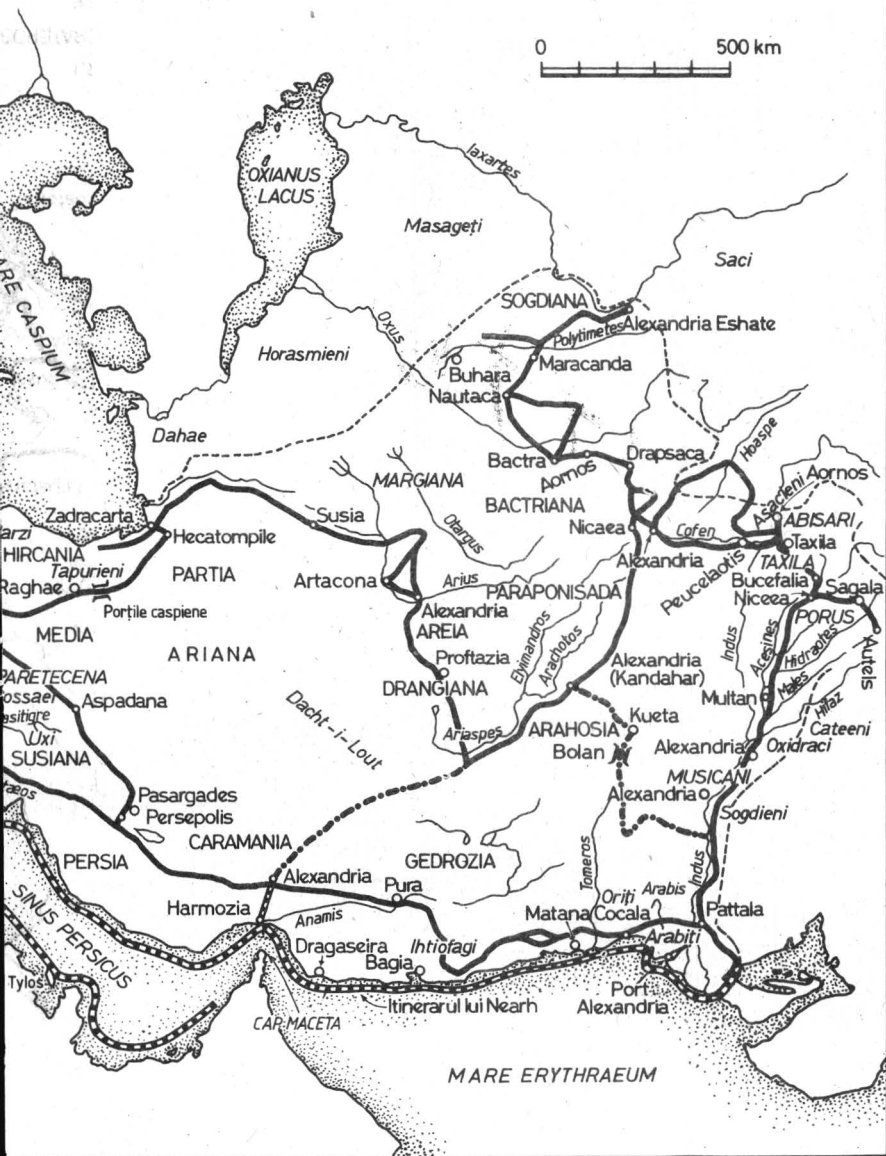
Vazirabad 90.

Z

Zadracarta 43.
 Zagros 140.
 Zefirium 164.

ITINERARELE LUI ALEXANDRU

CUPRINS

Visul cel mai lung al istoriei 7

Partea întâi ADOLESCENTUL

- I. Trei lovituri de gong pe scena lumii. Alexandru la Hecatompile. Asasinarea lui Darius. Fuga lui Bessus. Alexandru acoperă cu mantia sa trupul neînsuflețit al ultimului dintre Ahemenizi 11
- II. Semnificația acestui gest. Amintirea războaielor medice. Ocuparea Atenei de către Xerxe. Salamina, Plateea și Micala. Isocrate elaborează doctrina imperialismului elen. Grecii și barbarii. Lecția lui Anabas. Apariția lui Filip al Macedoniei. Bătălia de la Cheronea. Hegemonia macedoneană. Alexandru în fruntea campaniei împotriva Asiei. Un război de represalii. Incendierea Persepolisului. Zeii răzbu-năți 15
- III. O nouă eră se deschide în relațiile dintre Orient și Occident. Mesopotamia în secolul III î.Cr. Turnuri spiralate și zigu-rate. Intrarea falangelor în Babilon. Splendoarea asiatică. Ocuparea Ecbatanei. Palatul soarelui. Superioritatea inte-lectuală a grecilor 20
- IV. O aventură fără precedent. Lupta cu forțele naturii. Arbi-trarul zeilor. Descoperirea metodei științifice. Omul prome-teic. Un foc în stare să înfrângă trăsnetul. Armonia Cosmo-sului amenințată. Lupta împotriva fatalității. Sacrificarea Ifigeniei. Blestemul Atrizilor. Destinul lui Oreste. Înfringe-rea Eriniilor. Justiția nu poate progresa decît devenind tot mai cuprinzătoare. O explicație mecanicistă a lumii. Struc-tura atomică a Universului. Ce a devenit Creatorul? Ulise

și Dedal. Mașinile și strategia. Victoria inteligenței asupra multîmilor. Arma secretă a elenilor.	24
V. Vocația Orientului. Omul total. Raționamentul și rugăciunea. Singura realitate este supranaturalul. Stăpîinii Cosmosului. Ierarhia zeilor. Lumea „din cer” și lumea „de jos”. Arhetipurile divine. Arta mesopotamiană. Centrele lumii. Semnificația simbolică a ziguratelor. „Munții vrăjiți”. Monarhia — instituție divină. Căderea în păcat, Binele și Răul, Infinitul. Ormuz și Ahriman. Religia lui Zoroastru. Dumnezeu este totul. Biruința luminii. Orientul pe drumul mono-teismului	31
VI. Falangele își continuă înaintarea. Alexandru și spiritul fraternității. Fuziunea Orientului cu Occidentul. <i>Oikumene</i> . Necesitatea împăcării. Grecii încep să se sclerozeze. O cură de întinerire. Marele plan al lui Alexandru. Transformarea întregului Univers într-o patrie comună pentru toți oamenii	39
VII. Bessus se refugiază în Bactriana. Alexandru îl urmărește. Spiritul de luptă și disciplina falangelor. Primii satrapi se supun. Alexandru îi reconfirmă în funcții. O administrație greco-asiatică. Administrare indirectă. Aderarea populațiilor. „Prietenia este un sentiment necesar vieții”	42
VIII. Podișurile înalte iraniene rămîn în urmă. Sosirea falangelor în Paraponisada. Legendarul regat Nyssa. Pelerinajul lui Dionisos la Izvoarele soarelui. Bucuria macedonenilor. Înțemeierea Alexandriei din Caucaz. Vești alarmante despre Bessus și Spitamenes. Bessus se încoronează sub numele de Artaxerxe IV. Alexandru pătrunde în Bactra prin trecătoarea Kaybar	45
IX. Bessus folosește în retragere tactica „pămîntului pîrjolit”. Falangele trec Oxusul. Neputința lui Bessus. Spitamenes și Oxyartes îl părăsesc pe Bessus. Bessus este capturat de Ptolemeu Lagidul. Armata defilează prin fața uzurpatorului. Bessus este dus la Bactra pentru a fi judecat	47
X. Revolta sogdienilor. Spitamenes proclamă independența Sogdianeii. Asia Centrală în război. Ocuparea celor șapte orașe. Asediul de la Ciropolis. Berbeci și catapulte. Un corp de geniști și de genii. Reprimarea necruțătoare a revoltei. Distrugerea ordinii vechi pentru instaurarea uneia noi. Sosirea lui Alexandru la Maracanda	50
XI. Fuga lui Spitamenes în Scitia. Pacificarea Transoxianeii. Explorarea fluviului Iaxartes. Cîmpia kirghiză. Capătul pămîn-	

turilor locuite. Alexandru ridică aici un altar lui Dionisos.
Întemeierea orașului Alexandria de la capătul lumii 54

XII. Șederea lui Alexandru la Bactra. Importanța istorică a Bactrianei. Măreția Bactrei. Leagănul lui Zoroastru. Începutul fuziunii greco-asiatice. Strălucirea Curții regale. Instruirea a 30 000 de epigoni. Grecii se orientalizează, perșii se elenizează. Vizita ambasadorilor occidentali. Alexandru, copleșit de cuceririle sale. Adoptarea veșmintelor mezilor și a protocolului asiatic. Necesitatea de a impune tuturor același respect. Introducerea prosternării 56

XIII. Judecarea lui Bessus. Moartea lui Spitamenes. Alexandru în luptă cu Oxyartes. Ocuparea falezelor sogdiene. Ostașii înaripați. Alexandru îndrăgostit de Roxana. Cererea în căsătorie. Întoarcerea lui Alexandru la Bactra. Căsătoria cu Roxana. Ospete și banchete. Primele jocuri olimpice ale Asiei. „Gloria de a fi cel mai bun“. Toată fericirea de pe lume . . . 64

XIV. Vizita lui Farasmanes, regele horasmienilor. Alexandru pregătește cucerirea Indiei. El vrea să caute marea spre răsărit. Informatorii lui Alexandru. Sisikotos și Taxiles. Trecătorile Kaybar și Khavak. Versantul fluviilor. Rolul istoric al acestei regiuni. Un torent de oameni. Locuitorii Areii și paktunii. Perșii, grecii și musulmanii. Gaznevizii și timurizii. Alexandru își reorganizează armata. Vine la Nikaia. Plecarea în campania din India 68

XV. Începutul campaniei. Întemeierea satrapiei cisindice. Uimirea grecilor în fața acestei lumi noi. Asceții budiști. Intrarea lui Alexandru în Taxila. Apelul către Porus. Porus refuză să se supună. Sosirea falangelor pe malul fluviului Hydaspe. Armata lui Porus. Elefanții de război. Armata macedoneană trece Acesinesul. Bătălia împotriva lui Porus. Singeroasa înfrângere a lui Porus. Noblețea bătrînului rege. Generozitatea lui Alexandru. Întemeierea Bucefaliei și Niceei. Calea ce duce la Izvoarele soarelui este deschisă. 71

XVI. Alexandru își continuă marșul spre est. Furtuni, păduri, mlaștini. Încercările prin care trece armata. Descurajarea și spaima veteranilor. Macedonenii ajung în fața Hyfazului. Alexandru ordonă traversarea. Revolta veteranilor. Alexandru adună generalii. Starea de depresiune a strategilor. Cuvîntarea lui Koinos. Alexandru se închide în cort. Se adresează armatei. Trece Hyfazul într-o barcă. Armata refuză să-l urmeze. Limitele puterilor omenești. Spaima lui

Alexandru. Hotărîrea de a face cale-întoarsă. Bucuria ostaşilor. Alexandru pune să fie înălţate douăsprezece tumuri pe malul Hyfazului. „Alexandru a venit pînă aici”... Armata porneşte spre vest. Amărăciunea lui Alexandru 77

Partea a doua

BĂRBATUL

- I. O cotitură hotărîtoare. Alexandru a devenit bărbat. Mozai-cul de la Pompei. Capul de la Istanbul. O suferinţă tainică. Altarul din Pergam. O stare sufletească rar întîlnită la eleni. Ce a descoperit Alexandru înaintînd în Asia. Caracterul ex-cepţional al operei sale. Ruptura dintre caracterul nelimitat al visului său şi caracterul limitat al puterilor omeneşti. Alexan-dru se simte părăsit. Oamenii lui nu-l înţeleg. Oprirea în faţa Hyfazului — un avertisment şi nu o înfrîngere. Ştie că visul său se va împlini, dar nu fără durere 85
- II. Întoarcerea lui Alexandru la Niceea. Întîlnirea cu Porus. Or-donă construirea unei flote. O triplă procesiune. Coborîrea pe Indus. Întemeierea de noi oraşe. Sosirea macedonenilor în Delta Indusului. În sfîrşit, marea! Descoperirea mareelor. Bucuria lui Alexandru. Se reculege pe o insulă. Întemeierea Alexandriei din Delta Indusului. Un gest de o uriaşă im-portanţă istorică. „Bulevardul Areii” a devenit „bulevardul elenilor”, iar mai tîrziu — „bulevardul Islamului” 89
- III. Pregătirile pentru străbaterea deşertului Gedroziei. Itinera-riile lui Crateros, Nearh şi Alexandru. Explorarea Golfului Persic. Plecarea flotei şi a falangelor. 91
- IV. Deşertul Gedroziei. „Întiofagii”. O arşiţă orbitoare. Încer-cările grele prin care trece armata. Foametea, epuizarea, se-tca. O adevărată agonie. Tabăra e spulberată de furtună. Că-lăuzele pierd drumul. Disperarea armatei. Alexandru pleacă cu o mîină de călăreţi în căutarea mării. O găseşte. O armată de fantome ajunge, în sfîrşit, la Pura 93
- V. Şederea la Pura. Îngrijorarea lui Alexandru. Nu mai are nici o veste de la Nearh. Se duce la Hormuz. Crede că flota e pierdută. Nearh debarcă la Mosarna. Nearh şi Arhias ajung în tabăra lui Alexandru. Emoţia lui Alexandru. Nearh po-vesteşte peripeţiile călătoriei. Sosirea lui Crateros. Plecarea lui Alexandru la Pasargades 96

VI.	În imperiu domnește anarhia. Lupte interne și abuzuri în administrație. Pedepsele aspre aplicate de Alexandru. Pleacă la Suza	98
VII.	„Să acționeze cu asprime! Mereu cu asprime!“. Alexandru s-a grăbit. O nouă generație? Nu, o nouă rasă. Unire prin singe. Nunta colectivă de la Suza. „Niciodată mintea omenească n-a conceput ceva mai minunat“. Marele cort regal. Banchetul nupțial. Regele oferă zestre fiecărui macedonean care s-a însurat cu o tinăra asiatică. Regele plătește datoriile oștenilor. „Ce a zămislit Zeus, a desăvârșit Dionisos.“ Unirea greco-asiatică pe calea cea bună	99
VIII.	Plecarea din Suza. Sosirea lui Alexandru la Opis. Agitație în armată. Nemulțumirile veteranilor. Lupta pe două fronturi	102
IX.	Conflictul cu Parmenion. Conspirația lui Filotas. Executarea lui Parmenion. Revolta din armată crește	105
X.	Conflictul cu Kleitos. Un banchet furtunos. Uciderea lui Kleitos. Durerea lui Alexandru. Își pune speranța în tineri	107
XI.	Aroganța lui Callisthene. Retorul vrea să se răzbune, îl măgulește pe Hermolaos. O vînătoare de mistreți. Hermolaos îl sfidează pe Alexandru. Conjurația efebilor regali. Arestarea lui Antipater, Epimenes, Anticles și Filotas. Apărarea lui Hermolaos. Tipuri clasice de opoziție	110
XII.	Alexandru trece la unificarea contingentelor grecești și asiaticе. Introduce perși în cavalerie. Îngrijorarea unor ofițeri macedoneni. Alexandru nu ține seama de nimic. Mînia veteranilor	113
XIII.	Alexandru îi convoacă pe toți soldații la o adunare. Adunarea de pe cîmpia de la Opis. Cuvîntarea lui Alexandru în fața falangiștilor. Reacția violentă a veteranilor. „Plecați!“ În armată domnește confuzia. Alexandru se închide în castel. Rupe ultimele legături cu armata macedoneană. Înființează unități exclusiv asiatice. Se pune sub protecția perșilor. Prăbușirea rezistenței. Veteranii se adună în fața castelului regal. Împloară îndurare. Alexandru se lasă înduplecat. Cuvîntarea lui Callines. „Toți îmi sînteți rude!“ Ospățul împăcării. Unificarea armatei este înfăptuită	115

- I. Reflecția lui Empedocle. „Aceeși lege să domnească peste tot“. Lărgirea treptată a gândirii lui Alexandru. Particularismul și egalitarismul democratic la greci. Concepțiile lui Tucidide, Platon și Aristotel. Democrați și tirani. Un nou tip de om politic: Filip al Macedoniei. Precauțiile privind Teba și Atena. Hegemonia macedoneană. Alexandru descoperă în Asia monarhia de drept divin. Cuvintele marelui preot Psammon. Răspunsul lui Alexandru 125
- II. Alexandru vizitează mormîntul lui Cyrus. Epitaful împăratului perșilor. O moștenire asumată în întregime. Depășirea lui Filip. Reforme administrative și morale. Drumuri și canale. Rolul noilor orașe. Schimbul de bunuri materiale și morale. Stilul de viață elen — numitorul comun al populațiilor 128
- III. Fericirea lumii, în opinia lui Platon. Primordialitatea culturii. Alexandru vrea să pună bazele unei civilizații universale. Pornește ridicarea Museionului din Alexandria. Scopul acestei instituții. Sanctuar, muzeu și universitate. Munca în echipă. Transmiterea erudiției. Biblioteca lui Aristotel. 700 000 de papyrusuri. Oglinda Universului. Farul. El va sugera arabilor stilul minaretelor. Marii învățați de la Museion. Incendierea bibliotecii. Flacăra culturii antice se transmite arabilor și de la arabi — Occidentului. Declinul Museionului. Rolul Alexandriei. Un pod între antichitate și timpurile moderne 130
- IV. O extraordinară aspirație spre unificare. Ecumenism politic și ecumenism religios. Teosincrasia: o credință comună întregului neam omenesc. Mulțimea divinităților grecești. Divinitățile siriene, feniciene și nabateene. Dumnezeu evreilor. Panteoanele egiptene și asiriene. O întreagă zoologie divină. Doctrina lui Zoroastru. Lumina luminii. „Receptacolele întunecate“. Anahoreții hinduși. Învățătura lui Buda. Reîncarnările. Misiunea supremă a omului: „A-L mărturisi pe cel Unic“. Religiiile se deosebesc, dar zeii se aseamănă. Neputința de a opera sinteza atributelor lor. Dumnezeu proclamă el însuși unitatea sa prin glasul aleșilor săi. Teosincrasia și Islamul. Ce-i lipsea lui Alexandru: Revelația . . . 136

- V. Alexandru hotărăște să ceară să i se confere onoruri divine. Cum vor reacționa grecii? Misiunea lui Demade la Atena. Atenienii acceptă. La fel și Sparta. „Întrucît Alexandru vrea să fie zeu, să fie!“ Ambasadele grecești pleacă la Babilon . 138
- VI. Alexandru părăsește Opisul și pleacă la Ecbatana. Splendoarea Ecbatanei. Sărbătorile lui Dionisos din anul 324. Boala și moartea lui Hefestion. Disperarea lui Alexandru. Rămășițele pămîntești ale lui Hefestion sînt transportate la Babilon. Transformarea lăuntrică a lui Alexandru 140
- VII. Alexandru părăsește Ecbatana și pleacă la Babilon. Ambasadele elene pornesc la drum. Contrastul dintre cele două cortegii. Magii vor să-l convingă pe Alexandru să nu intre în Babilon. Alexandru îi pedepsește pe preoți și poruncește reconstrucția templului lui Marduk. Sosirea ambasadelor străine. Primirea lor de către Alexandru. Proiecte de campanie atribuite regelui macedonean. Pregătiri în vederea funeraliilor lui Hefestion. *Heroon*. Descrierea lăsată de Diodor. Ceremonia funebră. Zeificarea eroului. Ospățul nocturn pe malul Tigrului 142

Partea a patra VISUL DEPĂȘIT

- I. O pierdere de neînlocuit. Alexandru nu mai are urmași. Este neliniștit în ce privește viitorul operei sale. Dezamăgirea. Alexandru este dincolo de aparență și reflectare. *Visul depășit*. Îl încearcă un sentiment de vid. Presimte apropierea sfîrșitului. Jertfe nelegiuite și prevestiri îngrozitoare. Prevestirile rele se înmulțesc. Alexandru face proiecte. Dar pare că nimic nu-l mai interesează. 149
- II. Inspectarea șantierelor de la Pallacopas. Plimbarea cu barca, printre flori. Diadema imperială cade în apă. Sacrilegiul scufundătorului. Coroana pe capul altcuiva. În timpul unei treceri în revistă a trupelor, Alexandru se simte rău. Își lasă diadema și mantia pe tron. Un necunoscut le îmbracă și se așază pe locul regelui. Spaima eunucilor. Alexandru crede că are halucinații. Îl interoghează pe necunoscut. „Mă numesc Dionisos!“ Executarea necunoscutului. Zilele lui Alexandru sînt numărate 151
- III. Se declanșează boala. Ultimele zile ale lui Alexandru. Ultima trecere în revistă a veteranilor. Moartea lui Alexandru.

Un vis nu se lasă moștenire nimănui. Prietenii lui Alexandru se ceartă pentru trupul lui neînsuflețit. Ptolemeu ordonă transportarea lui la Alexandria 153

- IV. Peste imperiul macedonean se lasă noaptea. Fidelitatea populațiilor asiatice. Consiliul de la Babilon. Partizanii unității imperiale. Partizanii unui sistem federativ. Părerea lui Ptolemeu Lagidul. Strategii se ceartă. Părerea lui Perdikkas. Crateros este numit administrator general al imperiului. Roxana va avea un copil: se hotărăște să se aștepte nașterea lui. Nemulțumiri în armată. Revolta infanteriei. Revolta cavaleriei. Arhideu este proclamat rege sub numele de Filip. Roxana are un fiu: Alexandru Aegos. El nu va domni niciodată. Revolte în Grecia și Bactriana. Împărțirea satrapilor. 20 de ani de convulsii sîngeroase. Bătălia de la Ipsus. Soarele răsare din nou în Orient. O puzderie de monarhii ereditare. Egiptul Ptolemeilor și Asia Seleucizilor. Rolul orașelor. Supraviețuirea culturii elene. Visul Olimpiei. Porticuri, amfiteatre și forumuri. Capetele misterioase din regatul Gandhara. Unificarea Orientului și Occidentului eternizată în piatră. 155

ANEXE

Lumina Alexandriei	163
Note și comentarii	174
Indice de persoane	187
Indice geografic	192
Hartă	196

Culegere și paginare ADISAN COMPUTER

*Tiparul executat
la Editura și Atelierele Tipografice
METROPOL*

Un călăreț țîșnește în arena lumii, un călăreț ce pare mînat de un vis prea mare pentru el. Este împins înainte de o forță nestăvilită, o forță ce-l stăpînește și, în cele din urmă, îl doboară. „E pradă unui vis...“, se spune în popor. Aici această vorbă trebuie înțeleasă tocmai așa.

Care este, așadar, acest „cel mai lung vis al istoriei“ ce dispare și reapare neîncetat de-a lungul secolelor? Nu este oare speranța de a vedea înfăptuită, în sfîrșit, fuziunea Orientului cu Occidentul, cele două jumătăți ale unei lumi dezbinată? El se naște o dată cu Alexandru cel Mare pe cîmpia de la Hecatompile. Apare din nou cu Cezar și Cleopatra la Alexandria. Reînvie cu Iulian, adoratorul Soarelui; cu Frederic al II-lea de Hohenstaufen, cel care a uimit lumea; cu Bonaparte în Egipt, cu Lyautey africanul, cu Lawrence al Arabiei... Am putea compara aceste dispariții și reapariții neîncetate de-a lungul istoriei cu stîlpii unui pod cu arcurile surpate.

BENOIST-MÉCHIN

În aceeași colecție
au mai apărut:

HENRI TROYAT
Ecaterina cea Mare

MICHEL FOLCO
**Doar Dumnezeu
și noi**

HENRI TROYAT
Ivan cel Groaznic

HENRI TROYAT
**Viața de fiecare zi
din Rusia
ultimului țar**

HENRI TROYAT
Petru cel Mare

ISTVÁN BART
**Destinul nefericit
al prințului Rudolf**

următoarea apariție:

BENOIST-MÉCHIN
**Cleopatra
sau Visul neîmplinit**